

บทที่ ๔

อิทธิพลของมาร ๕ ที่มีผลต่อการปฏิบัติธรรม

ในบทที่ ๔ นี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของมาร ๕ ที่มีผลต่อการบรรลุธรรมตาม
พรรณนาพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งประกอบด้วยกิเลสมาร ๕ อภิสังขารมาร เทวบุตรมาร และ
มัจจุมาร ที่มีต่อมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายเริ่มแต่เป็นอุปสรรคคอยบั่นทอนต่อการทำให้ทำชั่ว ให้ตกอยู่
ในความประมาทติดโอกาสในการทำความดีขัดขวางการบรรลุธรรมไม่ให้เจริญก้าวหน้า ขัดขวางการ
ปฏิบัติธรรมไม่ให้จิตตั้งมั่นด้วยนิमितต่างๆและให้เกิดความหวาดกลัวเพื่อตัดโอกาสแห่งความดีทั้งปวง
มีรายละเอียดดังนี้

๔.๑ อิทธิพลของกิเลสที่มีต่อการปฏิบัติธรรม

กิเลสเป็นมารประเภทหนึ่งในพระพุทธศาสนา โดยมีอวิชชา ความไม่รู้จริง ความมืดบอด
เป็นหัวหน้า มีกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต ราคะ โทสะ โมหะ ฯลฯ อุปาทาหะ ฯลฯ มัจจุ
มาร ฯลฯ ปาสาหะ ฯลฯ อีสสา ฯลฯ มัจฉริยะ ฯลฯ มายา ฯลฯ สาถะยยะ ฯลฯ ถัมภะ ฯลฯ สารัมภะ ฯลฯ
มานะ ฯลฯ อติมานะ ฯลฯ มทะ ฯลฯ ปมาทะ ฯลฯ กิเลสทุกชนิด ฯลฯ ทุจริตทุกทาง ฯลฯ ความ
กระวนกระวายทุกอย่าง ฯลฯ ความเร่าร้อนทุกสถาน ฯลฯ ความเดือดร้อนทุกประการ ฯลฯ

อกุศลวิสัยทุกประการ เป็นสิ่งซึ่งคอยปกคลุมปิดบังปัญญา ให้ขุนมัวมืดบอดโง่เขลา
ไม่รู้เท่าทันความจริง ขาดโยนิโสมนสิการการไตร่ตรองพิจารณาด้วยเหตุผล ตกเป็นทาสแห่งกิเลส
ตัณหา อันเปรียบเสมือนบ่วงคอยร้อยรัดมัดใจให้ติดอยู่ ขาดhiriโอดตปปะความละอายชั่วกลัวต่อ
บาปกรรม แม้เป็นบรรพชิตก็เป็นเหตุให้ประพฤติล่วงสิกขาพุทธบัญญัติ ต้องโทษคืออาบัติ
เล็กน้อยๆ อันเป็นความเศร้าหมองแห่งจิต จนถึงอาบัติหนักขาดจากความเป็นสมณะทำให้พลาดจาก
มรรคผลนิพพาน

บรรดากิเลสเหล่านั้น โลภะโทสะ โมหะ ถือเป็นค้ำมูลแห่งอกุศลกรรมทั้งหลาย^๑ ดัง
ข้อความว่า “อกุศลมูล ๓ คือ โลภะ โทสะ โมหะ และกิเลสที่ตั้งอยู่ในฐานเดียวกับอกุศลมูลนั้นได้แก่
เวทนาขันธ สัมผัสขันธ สังขารขันธและวิญญาณขันธที่สัมปยุตด้วยอกุศลมูลนั้น และกายกรรม
วจีกรรมมโนกรรมที่มีอกุศลมูลนั้นเป็นสมุฏฐาน”^๒ สัตว์ผู้ตกอยู่ในอำนาจแห่งกิเลสเหล่านี้ ย่อมเป็นผู้
ได้รับความทุกข์ความเดือดร้อนอย่างแสนสาหัสทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ดังนั้นกิเลสจึงมี สถานะที่
สำคัญที่เป็นอุปสรรคต่อการบรรลุธรรม คือ

๓.๑.๑ กิเลสเป็นอุปสรรคต่อการทำความดี

กิเลสทั้งหลาย ถือได้ว่าเป็นมารที่สำคัญซึ่งจะคอยขัดขวางไม่ให้มนุษย์ ผู้ที่คิดจะทำความดี
ไม่ให้ประสบความสำเร็จ โดยเฉพาะผู้ที่ยังไม่สามารถจะหลุดพ้นจากอำนาจของกิเลสได้จึงตกอยู่

^๑ พ. จ. (ไทย) ๓๐/๔๗/๑๙๗.

^๒ อภิ. วิ. (ไทย) ๓๕/๓๙๑/๓๒๘.

ภายใต้การการครอบงำของกิเลสอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นเพื่อให้เห็นบทบาทของกิเลสได้ในฐานะเป็นอุปสรรคต่อการทำความดี ปรากฏเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน จึงขอยกตัวอย่างด้วยเรื่องเหล่านี้คือ

๑) กิเลสมารขัดขวางพระอานนท์โดยตั้งใจให้คิดไม่ได้ไม่ให้อาราธนาพระพุทธเจ้าอยู่ต่ออีก

๑ กัป

๒) กิเลสมารขัดขวางไม่ให้พระสุทินทำความดีสำเร็จ โดยการเสพเมถุนธรรมกับอดีตภรรยา เพราะคิดว่าเป็นความผิด^๓ เป็นต้น

กรณีที่ ๑ กิเลสมารขัดขวางพระอานนท์ไม่ให้รู้นิมิตโอภาส ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงเข้าวันหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปบิณฑบาตในกรุงเวสาลี เมื่อเสด็จกลับจากบิณฑบาต กระทำภักติกเสร็จ รับสั่งเรียกพระอานนท์มาตรัสว่า “อานนท์ เธอจงถือนีสีทนะ เราจะเข้าไปพักกลางวันที่บ้านวาลเจตีย์” พระอานนท์ทูลรับสนองพระดำรัสแล้วถือนีสีทนะตามเสด็จพระผู้มีพระภาคไปทางด้านหลัง พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปยังบ้านวาลเจตีย์ประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่พระอานนท์ปูลาดถวายพระอานนท์ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้วนั่ง ณ ที่สมควร

พระผู้มีพระภาคตรัสกับพระอานนท์ว่า “อานนท์กรุงเวสาลีนี้ รื่นรมย์ อุเทนเจตีย์นี้ รื่นรมย์ โคตมกเจตีย์นี้ รื่นรมย์ สัตตมกเจตีย์นี้ รื่นรมย์ พุทฺธเจตีย์นี้ รื่นรมย์ สารันทกเจตีย์นี้ รื่นรมย์ บ้านวาลเจตีย์นี้ รื่นรมย์ อธิบาต ๔ ผู้ใดผู้หนึ่งเจริญ ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สังสมแล้ว ปรารภดีแล้ว ผู้นั้นเมื่อมุ่งหวัง พึงดำรงอยู่ได้ ๑ กัป หรือเกินกว่า ๑ กัป^๔ อธิบาต ๔ ตถาคตเจริญ ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สังสมแล้ว ปรารภดีแล้ว ตถาคตเมื่อมุ่งหวัง พึงดำรงอยู่ได้ ๑ กัป หรือเกินกว่า ๑ กัป ” เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงทำนิมิตที่ขัดแย้ง ทรงทำโอภาสที่ชัดเจนเป็นอย่างนี้ ท่านพระอานนท์ก็ไม่อาจจะรู้ทันจึงไม่กราบทูลวิงวอนพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดดำรงพระชนมชีพอยู่ตลอดกัป ขอพระสุคตโปรดดำรงพระชนมชีพอยู่ตลอดกัปเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย” เพราะท่านพระอานนท์ถูกมารดลใจจากนั้น พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับท่านพระอานนท์ดังนี้ว่า “ไปเถิดอานนท์ เธอจงกำหนดเวลาที่สมควร ณ บัดนี้เถิด ” ท่านพระอานนท์ทูลรับสนองพระดำรัสแล้วลุกจากอาสนะถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคกระทำประทักษิณแล้วนั่งที่โคนไม้แห่งหนึ่งในที่ไม้ไผ่ ครั้นเมื่อท่านพระอานนท์จากไปไม่นาน มารผู้มีบาปได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ยืน ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า

^๓ มารดาพาสะไภ้ไปหาท่านพระสุทินที่ป่ามทวัน กล่าวว่า “ลูกสุทิน ตระกูลเรานี้มั่งคั่งมีทรัพย์มาก มีโภคะมาก มีเงินมีทองมาก มีเครื่องประดับมาก มีทรัพย์และข้าวเปลือกมาก ลูกควรกลับมาเป็นคฤหัสถ์ จะได้ใช้สอยทรัพย์สมบัติและทำบุญ” พระสุทินตอบว่า “อาตมาไม่อาจ ไม่สามารถ อาตมายังพอใจประพฤติ พรหมจรรย์อยู่” มารดาพระสุทินวิงวอนเป็นครั้งที่ ๒ ฯลฯ แม้ครั้งที่ ๓ นางกล่าวว่า “ลูก สุทิน ตระกูลเรานี้มั่งคั่ง ฯลฯ มีทรัพย์และข้าวเปลือกมาก ลูกจงให้ผู้สืบเชื้อสายไว้ เจ้าลิจฉวีจะได้ไม่รับมรดกของเราที่ขาดผู้สืบสกุล” พระสุทินตอบว่า “โยมเรื่องนี้อาตมาพอจะทำได้” แล้วจับแขนอดีตภรรยา พาเข้าป่ามทวัน เพราะยังมีได้บัญญัติสิกขาบท จึงเห็นว่าไม่มีโทษ ได้เสพเมถุนธรรมกับอดีตภรรยา ถึง ๓ ครั้ง นางตั้งครุฑเพราะเหตุนี้ อังในวิมพา. (ไทย) ๑/๓๖/๒๔.

^๔ กัป ในที่นี้หมายถึง อายุกัป คือ ช่วงอายุของคนแต่ละยุค ในยุคของพระพุทธเจ้าของเรา อายุกัปของคน = ๑๐๐ ปี อังใน ทิ.ม.อ. (บาลี) ๑๖๗/๑๕๗.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดปรินิพพานในบัดนี้ ขอพระสุคตโปรดปรินิพพานเถิด เวลานี้เป็นเวลาปรินิพพานของพระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคได้ตรัสพระวาจาไว้ว่า ‘มารผู้มีบาป เราจะยังไม่ปรินิพพานตราบเท่าที่ภิกษุทั้งหลายผู้สาวกของเรายังไม่เลียบแหลม ไม่ได้รับการแนะนำ ไม่แก่วักล้าไม่เป็นพหูสูต ไม่ทรงธรรม ไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ไม่ปฏิบัติชอบ ไม่ปฏิบัติตามธรรม เรียนกับอาจารย์ของตนแล้ว แต่ก็ยังบอก แสดง บัญญัติ กำหนดเปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายไม่ได้ ยังแสดงธรรมมีปฏิหาริย์ *ปราบปราม*^๕ ที่เกิดขึ้นให้เรียบร้อยโดยชอบธรรมไม่ได้’

ในคัมภีร์อรรถกถาท่านแก้วว่า เหตุที่พระอานนทระลึกละไม่ได้เพราะถูกมารผู้มีบาปดลใจ ๖
 ปุณฺณบางคน ผู้ถูกมารเข้าดลจิตคือถูกมารครอบงำจิตไม่อาจจะรู้แจ้งได้ ฉันทพระอานนทก็ฉันทนั้น ไม่อาจจะรู้แจ้งได้ จริงอยู่ มารย่อมครอบงำจิตของผู้ที่ยังละวิปัสสยาบางอย่างไม่ได้ ส่วนในบุคคลผู้ยังละวิปัสสยา ๑๒ อย่าง โดยประการทั้งปวงยังไม่ได้ ไม่จำต้องกล่าวถึงเลยเพราะพระเถระละวิปัสสยา ๔ ยังไม่ได้ ฉะนั้น จิตของท่านจึงถูกมารครอบงำ ก็มารเมื่อจะครอบงำจิตของผู้ใด ย่อมจะแสดงรูปารมณ์ที่น่ากลัว หรือให้ได้ยินสัททารมณ์ที่น่ากลัว ต่อแต่นั้น สัตว์ทั้งหลายได้เห็นหรือได้ยินอารมณ์ที่น่ากลัวนั้นแล้ว จิตสะท้อนหวุ่นไหวตกตะลึงอ้าปากค้าง มารก็สอดมือเข้าไปทางปากของสัตว์เหล่านั้นแล้วบีบหัวใจ แต่นั่นสัตว์ก็ถึงวิสัญญิสลบลง สำหรับพระเถระมารคงไม่สามารถสอดมือเข้าไปทางปากของท่านได้ แต่คงจะแสดงอารมณ์ที่น่ากลัว พระเถระครั้งได้เห็นอย่างนั้น จึงไม่รู้แจ้งนิมิตโอกาส พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงทราบอยู่ เพื่อประโยชน์อะไรจึงตรัสเรียกถึง ๓ ครั้ง คือต่อไปในอนาคตข้างหน้า เพื่อจะบรรเทาความเศร้าโศกให้เบาบางโดยยกโทษขึ้นว่า ชื่อนั้นเป็นการทำไม่ดีของท่าน ชื่อนั้นเป็นความผิดของท่าน ในเมื่อท่านอ้อนวอนว่า “ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงทรงพระชนมอยู่เถิด พระเจ้าข้า” จริงอยู่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นว่า อานนทน์มีความเชื่อใจอย่างสนิทในเราเป็นอย่างมาก ต่อไปข้างหน้า เธอได้ฟังเหตุแผ่นดินไหวและการปลงอายุสังขาร จะอาราธนาให้เราดำรงอยู่ตลอดกาลนาน เมื่อเป็นเช่นนั้น เราจะให้โทษตกลงบนศีรษะของเธอเท่านั้นว่า เพราะอะไร เธอจึงไม่ขอเสียก่อน ก็เพราะโทษของตนสัตว์ทั้งหลายก็จะไม่เดือดร้อนเช่นนั้นเพราะเหตุนี้ ความเศร้าโศกของเธอก็จะเบาบาง^๗

อนึ่ง ตราบใดที่ภิกษุรูปนั้นยังไม่ได้บรรลุมรรคผลนิพพาน ก็ยังคงได้ชื่อว่าเป็นผู้ไม่ล่วงพ้นไปจากวิสัยแห่งกิเลสสาร ในขณะที่เดียวกันก็พร้อมที่จะถูกกิเลสสารย่ำยีได้ทุกขณะ ถ้าหากว่าภิกษุรูปนั้นเผลอสติ หรือมีจิตยังไม่มั่นคงแก่งกล้าสามารถในธรรมวินัยขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพอที่จะให้ธรรมรักษาตนได้ ต้องถูกกิเลสสารเล่นงานให้ต้องประสบกับความพินาศพลาดหวังจากมรรคผลที่ควรจะได้ที่ควรจะบรรลุในความเป็นภิกษุไปในที่สุด เหมือนพระสุทิน

กรณีที่ ๒ อุปสรรคของ กิเลสสาร ในฐานะเป็นสิ่ง ขัดขวางไม่ให้พระสุทินทำความดีสำเร็จ

^๕ **ปราบปราม** ในที่นี้หมายถึงวาทะหรือลัทธิต่างๆ ของเจ้าลัทธิอื่นนอกพระพุทธศาสนาอ้างใน ที่.ม.ฐีกา. (บาลี) ๓๗๔/๓๗๕, ขุ.ม.อ. (บาลี) ๓๑/๒๓๗.

^๖ ที่.ม.อ. (ไทย) ๒/๑/๒๒๗. พระสูตรต้นตอปิฎกที่หมินกายมหารรรคมร.

^๗ ขุ.อ.อ. (ไทย) ๔๔/๕๘๘-๕๘๙.

พระสุทินเมื่อขออนุญาตบิดามารดาบวชแล้ว เมื่อบวชได้ไม่นานท่าน พระสุทินได้ถือธุดงค์วัตร ๔ ข้อ ดังนี้คือ อยู่ป่าเป็นวัตร ๑ เทียวบิณฑบาตเป็นวัตร ๑ ใช้ผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ๑ เทียวบิณฑบาตไปตามลำดับเรือนเป็นวัตร ๑ พักอาศัยอยู่ใกล้หมู่บ้านชาววัชชีต่อมา แคว้นวัชชีเกิดภาวะอดอยาก ประชาชนอยู่อย่างอดอยาก ตายกันระเนระนาดจนกระดูกขาวเกลื่อน ยากที่พระอริยะจะบิณฑบาตเลี้ยงชีพได้ ฯลฯ

อยู่ต่อมา จากนั้นมารดาบอกพระสุทินว่า “ลูก ตระกูลเรานี้มั่งคั่งมีทรัพย์สมบัติมากมายมหาศาล ท่านควรกลับมาเป็นคฤหัสถ์ จะได้ใช้สอยทรัพย์สมบัติและทำบุญ กลับมาเป็นคฤหัสถ์เถิด ” พระสุทินตอบว่า “โยมแม่ อาตมาไม่มีความปรารถนาในทรัพย์สมบัติ อาตมาพอใจที่จะประพฤติพรหมจรรย์” มารดาของท่านวิงวอนอยู่ ๓ ครั้ง นางกล่าวว่า “สุทิน ตระกูลเรานี้มั่งคั่ง มีทรัพย์สมบัติมากมายมหาศาล ลูกจงให้ผู้สืบสกุลไว้ เจ้าลิจฉวีจะได้ไม่มาริบทรัพย์มรดกของเราที่ไม่มีผู้สืบสกุล ” พระสุทิน โยม เรื่องนี้อาตมาพอจะทำได้มารดา ลูกพักอยู่ที่ไหนพระสุทิน อาตมาพักอยู่ที่ปามหาวัน แล้วก็ลูกจากอาสนะกลับไปมารดาของท่าน เรียกอดีตภรรยาท่านมาสั่งว่า “ลูกหญิง เมื่อถึงเวลาที่เจ้ามีระดู จงบอกแม่นะ” นางรับคำ เมื่อนางมีระดู จึงบอกแม่ผัวว่า “ดิฉันมีระดู” มารดากล่าวว่า “ลูกหญิง เจ้าจงแต่งเนื้อแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าอาภรณ์ ที่ลูกสุทินเคยชื่นชอบนะ ” นางปฏิบัติตามคำขอร้องของแม่ผัวต่อมา มารดาพาสะใภ้ไปหาพระสุทินที่ปามหาวัน กล่าวว่า “สุทิน ตระกูลเรานี้มั่งคั่ง มีทรัพย์สมบัติมากมายมหาศาล ลูกควรกลับมาเป็นคฤหัสถ์ ” พระสุทินตอบว่า “อาตมาไม่ต้องการ ไม่ปรารถนาทรัพย์สมบัติ อาตมาพอใจที่จะประพฤติพรหมจรรย์ ” มารดาวิงวอนอยู่ ๒ ครั้ง แม้ครั้งที่ ๓ กล่าวว่า “ลูก ตระกูลเรานี้มั่งคั่ง มีทรัพย์สมบัติมากมายมหาศาล ฯลฯ ลูกจงให้ผู้สืบเชื้อสายไว้ พระเจ้าลิจฉวีจะได้ไม่มายึดทรัพย์มรดกของเราที่ไม่มีผู้สืบสกุลไป”

พระสุทินตอบว่า “โยม เรื่องนี้อาตมาพอทำได้ ” จับแขนอดีตภรรยาพาเข้าปามหาวัน เพราะยังไม่มีกัมมวิญญูติศึกษาบท จึงเห็นว่า “ไม่มีโทษ” ได้เสพเมถุนธรรมกับอดีตภรรยาถึง ๓ ครั้ง นางตั้งครรภ์เกิดเพราะเหตุนี้

ทวยเทพชั้นภุมมะ กระจายข่าวว่า “ท่านผู้เจริญ ภิกษุสงฆ์ไม่เคยมีเสนียด ไม่เคยมีโทษ พระสุทินกลั่นทนต์ ก่อเสนียด ก่อโทษขึ้นแล้ว” ทวยเทพชั้นจาตุมหาราช สดับเสียงของทวยเทพชั้นภุมมะแล้ว ได้กระจายข่าวต่อไป ฯลฯ ทวยเทพชั้นดาวดึงส์ ฯลฯ ทวยเทพชั้นยามา ฯลฯ ทวยเทพชั้นดุสิต ฯลฯ ทวยเทพชั้นนิมมานรดี ฯลฯ ทวยเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ฯลฯ ทวยเทพที่นับเนื่องในหมู่พรหมสดับเสียงแล้วก็กระจายข่าวกันต่อไปว่า “ท่านผู้เจริญ ภิกษุสงฆ์ไม่เคยมีเสนียด ไม่เคยมีโทษ พระสุทินกลั่นทนต์ ก่อเสนียด ก่อโทษขึ้นแล้ว ” เพียงครู่เดียวเท่านั้น เสียงป่าวประกาศได้กระจายขึ้นไปถึงพรหมโลก ฯลฯ พระสุทินเกิดความกลุ้มเดือดร้อนใจว่า “ไม่ใช่ลาภของเราหนอ เราไม่มีลาภหนอ เราได้ชั่วแล้วหนอ เราไม่ได้ดีแล้วหนอ ถึงจะเข้ามาบวชในพระธรรมวินัยที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว ก็ยังไม่สามารถประพฤติพรหมจรรย์ ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ได้ตลอดชีวิต” เพราะความกลุ้มเดือดร้อนใจนั้น ท่านชูปพอมหมองคล้ำ ซีดเหลือง เส้นเอ็นขึ้นสะพรั่ง มีเรื่องในใจ ใจหดหู่เป็นทุกข์ เสียใจเดือดร้อนใจ เสร้าซึมภิกษุผู้เป็นเพื่อนของท่าน กล่าวว่า “ท่านสุทิน เมื่อก่อนท่านมีผิวพรรณเปล่งปลั่ง กระชุ่มกระชวยหน้าตาสดใสน้ำมีนวล บัดนี้ ท่านชูปพอม หมองคล้ำ ซีดเหลือง เส้นเอ็นขึ้นสะพรั่ง

มีเรื่องในใจ ใจหดหู่ เป็นทุกข์ เสียใจ เดือดร้อนใจ เศร้าซึม ท่านไม่ยินดีจะประพาศิพรหมจรรย์ กระมัง” พระสุทินตอบว่า “ท่านทั้งหลาย ความจริงไม่ใช่กระผมจะไม่ยินดีประพาศิพรหมจรรย์กระผม มีบาปกรรมที่ทำไว้ คือได้เสพเมถุนธรรมกับอดีตภรรยา กระผมจึงเกิดความกลุ้มใจเดือดร้อนใจว่า มีไฉ่ ลากของเรานอ เราไม่มีลาหนอ เราได้ชั่วแล้วหนอ เราไม่ได้ดีหนอ ถึงจะเข้ามาบวชในพระธรรมวินัย ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว ก็ยังไม่สามารถจะประพาศิพรหมจรรย์ ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ได้ตลอดชีวิต”

ภิกษุผู้เป็นเพื่อนกล่าวว่า “จริงท่านสุทิน การที่ท่านเข้ามาบวชในพระธรรมวินัยที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว แต่ไม่สามารถจะประพาศิพรหมจรรย์ ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ได้ตลอดชีวิตก็พอที่จะทำให้กลุ้มใจ เดือดร้อนใจได้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมไว้โดยประการต่างๆ เพื่อคลายความกำหนด มิใช่เพื่อความกำหนด เพื่อความพราก มิใช่เพื่อความประกอบไว้ เพื่อความไม่ถื้อมั่น มิใช่เพื่อความกำหนดมิใช่หรือ เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรม เพื่อคลายความกำหนดท่านก็ยังคงคิดเพื่อความกำหนด ทรงแสดงธรรมเพื่อความพราก ท่านก็ยังคงคิดเพื่อความประกอบไว้ ทรงแสดงธรรมเพื่อความไม่ถื้อมั่น ท่านก็ยังคงคิดเพื่อมีความถื้อมั่นพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมโดยประการต่างๆ เพื่อสํารอการจะเพื่อความสร้างความเมาเพื่อดับความกระหาย เพื่อถอนความอาลัย เพื่อตัดวัฏฏะเพื่อความสันตันทนา เพื่อคลายความกำหนด เพื่อดับทุกข์ เพื่อนิพพาน มิใช่หรือ พระผู้มีพระภาคตรัสบอกการละกาม การกำหนดรู้ความสำคัญในกาม การกำจัดความกระหายในกาม การเพิกถอนความตริภังคในกาม การระงับความก่อกวน เพราะกามไว้โดยประการต่างๆ มิใช่หรือ การกระทำของท่านนั้น มิได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส หรือทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้ว ให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลย ที่จริง กลับจะทำให้คนที่ไม่เลื่อมใส ก็ไม่เลื่อมใสไปเลย คนที่เลื่อมใสอยู่แล้ว บางพวกก็จะกลายเป็นอื่นไป” ฯลฯ

กล่าวโดยสรุป กิเลสธารในฐานะเป็นอุปสรรคต่อการทำความดี มีดังนี้

๑. อวิชชา ความไม่รู้ ปิดบังปัญญาของพระอานนที่ไม่ให้ทราบนิมิตโอกาสที่ทรงแสดง เพื่อให้พระอานนที่ทูลอาราธนาให้ทรงพระชนม์อยู่ต่อไปอีก ๑ กับหรือเกินกว่ากับ

๒. กิเลสธารชักนำให้พระสุทินทำการเสพเมถุนกับภรรยาเก่า และภักตันทนาความอยากมีเชื้อสายไว้สืบสกุลเกิดขึ้นแก่มารดาบิดาของพระสุทิน จึงวางแผนให้พระสุทินเสพเมถุนกับภรรยาเก่า

๔ .๑.๒ กิเลสธาร ในฐานะเป็นแรงผลักดันให้ทำความชั่ว

จิตดั้งเดิมของมนุษย์โดยสภาพเป็นประภัสสร สะอาด เบิกบาน แจ่มใสปราศจากธุลีคือ กิเลสเครื่องเศร้าหมองขุนมัว ดังพุทธพจน์ว่า “ว่า” ภิกษุทั้งหลาย จิตนี้ผุดผ่อง แต่จิตนั้นแลเศร้าหมอง เพราะอุปกิเลส ที่เกิดขึ้นจิตนี้ผุดผ่องและจิตนั้นแลหลุดพ้นแล้วจากอุปกิเลสที่เกิดขึ้นภายหลัง”^๙

คำว่า จิตนี้ผุดผ่องใส (ปภัสสรมิตฺติ) ในที่นี้หมายถึง ภาวจิต คือจิตที่เป็นพื้นอยู่ระหว่าง ปฏิสันธิจิตกับจิตคือตั้งแต่เกิดจนถึงตายในเวลาที่มีได้เสวยอารมณ์ทางทวาร ๖ มีจักขุทวารเป็นต้น และคำว่า ผุดผ่อง หมายถึงผุดผ่องเพราะบริสุทธิ์ไม่มีอุปกิเลส”^{๑๐} แต่เพราะเหตุว่าจิตไม่ได้รับการฝึกฝนอบรมพัฒนา ขัดเกลารัดต่อเติมเสริมสติปัญญาเข้าไปเพื่อเป็นกำแพงขวางกั้น จึงเป็นโอกาสให้กิเลสที่เป็น

^๙ ๐.ปญจก. (ไทย) ๒๐/๔๙-๕๐/๙.

^{๑๐} ๐.เอกก.อ.(บาลี) ๑/๔๙/๕๓-๕๔.

อาคันตุกะจรเข้ามาแอบแฝงเกาะกุมอยู่ที่จิต ทำให้สภาพของจิตเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ที่เคยสะอาด ก็กลับกลายเป็นขุ่นมัวจากเดิมที่เคยเบิกบานแจ่มใสก็กลับกลายเป็นเศร้าหมอง เหมือนผ้าขาวที่ต้อง ด้วยฝุ่นผงธุลี ไม่ขาวสะอาดเหมือนดังเดิม เพราะเริ่มมีธุลีคือกิเลสมาแปดเปื้อนกิเลสที่เป็นต้นมูล รากเหง้าเผ่าพันธุ์แห่งกิเลสทั้งหลายมี ๓ ตัวคือ โลภะ (ความอยากได้) โทสะ (ความคิดประทุษร้าย) โมหะ (ความหลง) ^{๑๑} เมื่อกิเลสทั้งสามตัวนี้เกิดขึ้นเมื่อใด กิเลสอย่างอื่นๆ ที่เนื่องด้วยกิเลสทั้ง ๓ นี้ก็ พลอยเกิดขึ้นตามเป็นลำดับ ดังนั้นโลภะ โทสะ โมหะจึงเป็น

บันไดขั้นแรกที่จะทำให้มนุษย์กลายเป็นมาร ฉะนั้น มารจึงเป็นสิ่งที่อยู่ใกล้ชิดติดตัวของ เราอยู่ตลอดเวลา และพร้อมที่จะเล่นงานเราอยู่ทุกขณะหากเผลอสติ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระ อรหันตสาวก เป็นผู้พ้นแล้วจากอำนาจวิสัยของกิเลสมาร เป็นผู้ที่กิเลสมารจะกระทำย่ำยีไม่ได้ท่าน เหล่านั้นไม่ว่าจะอยู่ในอิริยาบถใด จะยืนเดินนั่งนอนก็อยู่อย่างมีความสุข ต่างจากปุถุชนที่ต้องคอยต่อสู้รบ ราคับเหล่ากิเลสมารทั้งหลายอยู่ตลอดเวลา หากพลาดท่าพ่ายแพ้แก่กิเลสมาร ก็ถูกกิเลสมารกระทำย่ำ ยีได้ตามใจชอบ

ตัวอย่างกิเลสมารคือความโกรธ เป็นอารมณ์ที่เกิดจากตัวปฏิกิริยาความกระทบกระทั่งจิต ตัวปฏิกิริยานั้นเกิดจากอรรถคือความไม่พอใจ เมื่อไม่พอใจจิตจะหงุดหงิดและเกิดเป็นความโกรธความ โกรธเกิดขึ้นมาถ้าระงับความโกรธไว้ไม่อยู่ ก็กลายเป็นโทสะ ความเกรี้ยวกราด เตือดพล่านใช้มือ ใช้ไม้ ใช้มีด ใช้ปืนทำร้าย และถ้าระงับโทสะไว้ไม่อยู่ ก็จะกลายเป็นพยาบาทคือผูกใจเจ็บ ^{๑๒} คอยเฝ้ารณจิตใจ ให้เราร้อน เตือดดาล ขัดเคือง ขุ่นมัว เศร้าหมอง ส่งผลให้จิตใจไม่เบิกบานแจ่มใสด้วยสติปัญญา เมื่อ ขาดเสียซึ่งสติปัญญา เป็นเหตุให้ไม่รู้เท่าทันอารมณ์ความโกรธ ความโกรธจึงเป็นมารร้ายและอันตราย ที่สุด หากไม่สามารถระงับยับยั้งเอาไว้ได้ ก็จะนำไปสู่ความแค้นเคืองอาฆาตพยาบาท ประทุษร้าย ผูก เหวซึ่งกันและกันไปไม่รู้จบ จนต้องทำกรรมหนักถูกรณีสืบตกลงสู่เวจิมหานรก หมกไหม้อยู่สิ้นกาล นานชั่วกับชั่วกัลป์ ดังนั้นเพื่อให้เห็นบทบาทของกิเลสมารในฐานะเป็นแรงผลักดันให้ทำความชั่ว จึงขอ ยกตัวอย่างดังต่อไปนี้คือ (๑) กิเลสมารผลักดันให้พระเจ้าสุปปพุทธทำความชั่ว (๒) กิเลสมารผลักดัน ให้นันทยัภษทำความชั่ว (๓) กิเลสมารผลักดันให้นายพรานสุนัขโกกะทำความชั่ว (๔) กิเลสมาร ผลักดันนันทมาณพทำความชั่ว (๕) กิเลสมารผลักดันให้นางจิญจมาณวิกาทำความชั่ว

กรณีที่ ๑ กิเลสมารในฐานะเป็นสิ่งผลักดันให้พระเจ้าสุปปพุทธทำความชั่ว

เจ้าสุปปพุทธะผูกอาฆาตพระศาสดาด้วยเหตุ ๒ ประการคือ พระสมณโคตมพระองค์นี้ทิ้ง ลูกสาวของเราแล้วออกบวช ๑ ให้ลูกชายของเราบวชแล้วตั้งอยู่ในฐานะแห่งผู้มีเวรต่อกัน ๑ วันหนึ่ง ทรงดำริว่า “เราจะไม่ให้พระสมณโคตม ไปฉันสถานที่นิมนต์ ” จึงปิดทางที่เสด็จด้วยการนั่งเสวยน้ำ จันทน์ในระหว่างทางเมื่อพระศาสดาพร้อมพระภิกษุเสด็จมาถึงสถานที่นั้น พวกมหาหาดเล็กทูลท้าวเธอ ว่า “พระศาสดาเสด็จมาแล้ว” ท้าวเธอตรัสว่า “พวกเจ้าจงล่วงหน้าไปก่อนจงบอกสมณะว่า ‘พระสมณ โคตมนี้ไม่เป็นใหญ่กว่าเรา’ เราจะไม่ให้หนทางเดินแก่พระสมณโคตม ” แม้พวกมหาหาดเล็กทูลเตือนอยู่

^{๑๑} วจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๗๐/๒๗๕.

^{๑๒} พระธรรมวิสุทธิกวี, *ชำระใจให้ไร้ทุกข์(เล่ม๑)*, (นนทบุรี : พิมพ์การพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๗๕.

เนื่องๆ ยังคงประทับนั่งรับสั่งอยู่อย่างนั้น พระศาสดาเมื่อไม่ได้หนทางจากสำนักของมาตุละจึงเสด็จกลับ แม้ท้าวเธอก็ส่งบุรุษคนสอดแนมไปด้วยสิ่งกำชับว่า “เจ้าจงไปฟังคำของพระสมณโคดมแล้วกลับมา” พระศาสดาครั้งเสด็จกลับมา ทรงทำการแยมพระโอษฐ์ พระอานนทพุลถามว่า “อะไรเป็นปัจจัยแห่งการแยมพระโอษฐ์ พระเจ้าข้า ” ตรัสว่า “อานนท์ เธอเห็นเจ้าสุปปพุททะไหม ” พระอานนทพุลว่า “เห็น พระเจ้าข้า”

พระศาสดาตรัสว่า “เจ้าสุปปพุททะ ไม่ให้หนทางแก่พระพุทเจ้าเช่นเรา ทำกรรมหนักแล้ว ในวันที่ ๗ จากวันนี้ ท้าวเธอจะถูกแผ่นดินสูบ ณ ที่เชิงบันไดภายใต้ปราสาท ” จารบุรุษฟังพระดำรัสแล้ว ไปสำนักของเจ้าสุปปพุททะๆ ถามว่า “หลานของเราเมื่อกลับไปพุทอะไรบ้าง ” จึงกราบทูลตามที่ตนได้ยินมาท้าวเธอได้สดับคำของจารบุรุษแล้ว ตรัสว่า “บัดนี้ โทษในการพุดผิดแห่งหลานของเราไม่มี เธอตรัสดำรัสใด คำนั้นต้องเป็นอย่างนั้นจริงๆ แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น คราวนี้ เราจักจับผิดคำพุดของเธอ เพราะเธอไม่ตรัสกะเราโดยไม่เจาะจงว่า ‘ท่านสุปปพุททะ จะถูกธรณีสูบในวันที่ ๗ ’” ตรัสว่า ‘ท่านสุปปพุททะ จะถูกธรณีสูบที่ใกล้เชิงบันได ในภายใต้ปราสาท’ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป เราจะไปไปยังสถานที่นั้น เมื่อเป็นอย่างนี้ เราจะไม่ถูกธรณีสูบ จะข่มขี่เธอด้วยการพุดเท็จ ” ท้าวเธอรับสั่งให้พวกมหาดเล็กขนเครื่องใช้ส่วนพระองค์ ขึ้นไปไว้ยังปราสาทชั้น ๗ ทั้งหมด ให้ชักบันได ปิดประตู ตั้งคนแข็งแรงยืนรักษาไว้ที่ประตู ประตูละ ๒ คน ตรัสว่า “ถ้าเราจะลงไปข้างล่างโดยความประมาท พวกเจ้าต้องห้ามเราในทันที” แล้วประทับนั่งในห้องบนปราสาทชั้นที่ ๗

พระศาสดาทรงสดับแล้ว ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เจ้าสุปปพุททะมิใช่จะนั่งบนพื้นปราสาทเพียงอย่างเดียว ต่อให้เหาะขึ้นไปสู่เวหาสนั่งในอากาศก็ตาม ไปสู่ท้องมหาสมุทรด้วยเรือก็ตาม เข้าชอกเขากก็ตาม ธรรมดาพระดำรัสของพระพุทธเจ้าทั้งหลายจะไม่เป็นสอง ท้าวเธอจะถูกธรณีสูบยังสถานที่ที่เราพุดไว้ ” เมื่อจะทรงแสดงธรรม ตรัสพระคาถาว่า “บุคคลที่ทำความชั่วไว้ หนีไปแล้วในอากาศ ก็ไม่พ้นพ้นจากกรรมชั่วได้ หนีไปในท่ามกลางมหาสมุทร ก็ไม่พ้นพ้นจากกรรมชั่วได้ หนีไปสู่ชอกภูเขา ก็ไม่พ้นพ้นจากกรรมชั่วได้ เพราะเขาอยู่แล้วในประเทศแห่งแผ่นดินใด ความตายพึงครอบงำไม่ได้ ประเทศแห่งแผ่นดินนั้น หามีอยู่ไม่”

ในวันที่ ๗ ซึ่งเป็นเวลาเดียวกันกับที่เจ้าสุปปพุททะปิดหนทางภิกษาจารของพระศาสดาม้ามงคลของเจ้าสุปปพุททะที่อยู่ภายใต้ปราสาทเกิดคึกคะนอง กระแทกข้างฝานั้นๆ ท้าวเธอประทับนั่งอยู่ชั้นบนปราสาท ได้สดับเสียงม้าน้ำตรัสถามว่า “นั่น เสียงอะไร ” พวกมหาดเล็กทูลว่า “ม้ามงคลคะนองพระเจ้าข้า” ส่วนม้าพอเห็นพระองค์ ก็หยุดนิ่งท้าวเธอมีพระประสงค์จะจับมัน เสด็จลุกจากที่ประทับหันพระพักตร์มาทางประตูประตูทั้งหลายเปิดเองทีเดียว บันไดตั้งอยู่ในที่เดิมของมัน คนรักษาการยืนอยู่ที่ประตูจับท้าวเธอที่พระศอ ผลักให้พระพักตร์คะมำลงไปอย่างนั้น ประตูพื้นทั้ง ๗ ก็เปิดเองทีเดียว บันไดทั้งหลายก็ตั้งอยู่ในที่เดิม พวกคนรักษาการยืนประจำอยู่ที่ชั้นนั้นๆ จับท้าวเธอที่พระศอ ผลักให้มีพระพักตร์คะมำลงไปที่พื้นมหาปฐพีแยกขยายออกคอยรับเจ้าสุปปพุททะ ผู้ถึงที่ใกล้เชิงบันไดที่ภายใต้ปราสาทท้าวเธอไปบังเกิดในอเวจีนรก^{๑๓}

^{๑๓} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๖๑-๖๕.

กิเลสคือการโกรธ เมื่อเกิดขึ้นครอบงำจิตของผู้ใดแล้ว ก็ยังจะทวีความรุนแรงขึ้นโดยลำดับยากที่จะหยุดยั้งได้ ย่อมลุกลามแผ่ขยายใหญ่โต ก่อความพินาศเสียหายย่อยยับแก่ผู้นั้นเป็นอันมาก เปรียบประดุจไฟที่กำลังไหม้เผาไหม้ฟาง ย่อมเผาผลาญฟางให้หมดไหม้ไปได้ในชั่วพริบตา

ดังนั้น กิเลสคือการโกรธจึงเป็นหนึ่งในกิเลสสามตัวที่ได้ชื่อว่ากองแห่งไฟ คือ ราคะ โสรัสมิ โลภะ ไฟคือโทสะ โมหะคือโง่ ไฟคือราคะ ย่อมเผาผลาญนรชนผู้กำหนดหมกมุ่นอยู่ในกามทั้งหลาย ไฟคือโทสะ ย่อมเผาผลาญนรชนผู้มีจิตพยาบาท ชอบฆ่าสัตว์ ไฟคือโมหะ ย่อมเผาผลาญนรชนผู้ลุ่มหลง ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ^{๑๔} ความโกรธเป็นกิเลสที่สร้างความเร่าร้อนแก่จิตเป็นอย่างยิ่ง ทำให้ขุนเคือง หงุดหงิดรำคาญเดือดดาลแข่งกระด้างประทุพาระหารทำลาย ผลักดันให้กระทำการชั่วได้ง่ายความโกรธมิใช่จะเกิดขึ้นได้แต่เฉพาะกับมนุษย์เท่านั้น ยังสามารถที่มีพลังอำนาจเกิดขึ้นครอบงำแม้แก่ยักษ์ ที่มีอิทธิฤทธิ์กำลังอำนาจมากกว่ามนุษย์หลายเท่าตัว เมื่อถูกความโกรธครอบงำแล้ว อิทธิฤทธิ์อำนาจที่มีอยู่ในตัวก็ย่อมถูกใช้ไปในทางที่ผิด ก่อให้เกิดทุกข์โทษภัยอย่างร้ายแรง และหากยังได้ใช้กำลังอิทธิฤทธิ์อำนาจที่มีอยู่ กระทำการอันชั่วช้ากับผู้ที่ทรงศีลหรือกับพระอรหันต์ด้วยแล้ว ย่อมได้รับโทษทัณฑ์ที่หนักหนาสาหัสสาครรจ์ เป็นอนันตริยกรรมดังเช่นนันทยกษัตริย์

กรณีที่ ๒ กิเลสในฐานะเป็นสิ่งผลักดันให้นันทยกษัตริย์ทำความชั่ว

สมัยนั้น พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะอยู่ที่กบฏกันทรวิหังในคืนเดือนเพ็ญพระสารีบุตรปลงผมใหม่ ๆ นั่งเข้าสมาธิอยู่กลางแจ้ง ขณะนั้น มียักษ์สองสหายเดินทางจากทิศเหนือไปทางทิศใต้เพื่อทำกิจที่ต้องทำบางอย่าง ยักษ์ทั้งสองนั้นได้เห็นพระสารีบุตรปลงผมใหม่ ๆ นั่งเข้าสมาธิอยู่ในที่แจ้ง ครั้นแล้วยักษ์ตนหนึ่งได้กล่าวแก่ยักษ์อีกตนหนึ่งว่า “สหาย เราคิดอยากตีศีรษะสมณะรูปนี้” เมื่อยักษ์ตนนั้นกล่าวอย่างนี้ ยักษ์ตนหนึ่งจึงกล่าวอย่างนี้ว่า “อย่าเลยสหาย ท่านอย่าทำร้ายสมณะรูปนี้เลย สมณะรูปนี้มีคุณยิ่ง มีฤทธิ์มาก มีอำนาจมาก” และได้กล่าวห้ามอยู่ถึงสามครั้ง แต่ยักษ์ตนนั้นหาได้เชื่อต่อคำห้ามปรามของยักษ์นั้นไม่ครั้งนั้น ยักษ์นั้นไม่เชื่อยักษ์ผู้เป็นสหาย จึงได้ตีศีรษะพระสารีบุตรเถาะ เป็นการตีอย่างรุนแรงการตีเช่นนั้น สามารถทำให้ข้างสูง ๗-๘ ศอกจมดินได้ หรือสามารถทำลายยอดภูเขาหิมะให้ทลายลงได้ และทันใดนั้นเอง ยักษ์ตนนั้นได้ร้องว่า “โอ้ย ร้อนเหลือเกิน” แล้วล้มตกล้มไปสู่มหานรก ณ ที่นั้น

พระมหาโมคคัลลานะได้เห็นยักษ์ตนนั้นตีศีรษะพระสารีบุตร ด้วยดาตัพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ จึงเข้าไปหาพระสารีบุตรแล้วได้กล่าวกับท่านพระสารีบุตรอย่างนี้ว่า “สารีบุตร ท่านยังสบายดีหรือ ยังพอเป็นอยู่ได้หรือ ไม่มีทุกข์อะไรหรือ”

พระสารีบุตรตอบว่า “โมคคัลลานะ ผมสบายดี ยังเป็นอยู่ได้ เพียงแต่เจ็บที่ศีรษะนิดหน่อย

พระมหาโมคคัลลานะกล่าวว่า “น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ สารีบุตร ท่านมีฤทธิ์มาก มีอำนาจมากจริง ยักษ์ตนหนึ่งได้ตีศีรษะท่านในที่นี้ เป็นการตีอย่างรุนแรง การตีเช่นนั้นสามารถทำให้

^{๑๔} พ.อ. (ไทย) ๒๕/๙๓/๔๖๖.

ข้างสูง ๗-๘ ศอกจมดินได้ หรือสามารถทำลายยอดภูเขาหิมะให้ทลายลงได้ แต่ถึงอย่างนั้น ท่านก็ยังกล่าวได้อีกว่า “โมคคัลลานะ ผมสบายดี ยังเป็นอยู่ได้ เพียงแต่เจ็บที่ศีรษะนิดหน่อย”

พระสารีบุตรกล่าวว่า “น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ มหาโมคคัลลานะ ท่านมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากจริง เห็นแม้กระทั่งยักษ์ ส่วนผมขณะนี้ แม้แต่ปีศาจลูกฝุ่นสักตนก็ยังไม่เห็น”

พระผู้มีพระภาค ทรงสดับเสียงสนทนาของพระอัครสาวกทั้ง ๒ ด้วยพระโสตทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงเปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่าจิตของใครตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว ดุจภูเขา ไม่กำหนดในอารมณ์อันชวนให้กำหนด ไม่ขัดเคืองในอารมณ์อันชวนให้ขัดเคืองผู้ใดอบรมจิตได้ อย่างนี้ ทุกข์จะมาถึงผู้ใดที่ไหน^{๑๕}

ความโกรธทำให้เป็นทุกข์เดือดร้อนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า อยู่ในโลกนี้ก็เป็นคนจิตใจหายาบคาย แข็งกระด้าง มุทะลุดัน โหดร้าย ใจเร็ว เดือดดาล หุนหันพลันแล่น เกรี้ยวกราดเหี้ยมโหด ไร้ความปราณี แม้จะจากโลกนี้ไปแล้ว ก็ได้รับทุกข์แสนสาหัสในปรโลกเบื้องหน้า

สาเหตุของความโกรธ ๑๐ อย่างเพราะสำคัญว่า ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา (๒) เพราะสำคัญว่า ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา (๓) เพราะสำคัญว่า ผู้นี้จักทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา (๔) เพราะสำคัญว่า ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา (๕) เพราะสำคัญว่า ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา (๖) เพราะสำคัญว่า ผู้นี้จักทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา (๗) เพราะสำคัญว่า ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนผู้ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบพอของเรา (๘) เพราะสำคัญว่า ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนผู้ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบพอของเรา (๙) เพราะสำคัญว่า ผู้นี้จักทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนผู้ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบพอของเรา (๑๐) ความโกรธเกิดขึ้นในฐานะอันไม่สมควร^{๑๖}

พึงทราบ ความโกรธมาก ความโกรธน้อย บางครั้งความโกรธเพียงทำให้ใจขุ่นมัว ยังไม่ถึงกับหน้าเจ้าหน้างอก็มี บางครั้งความโกรธเพียงทำให้หน้าเจ้าหน้างอ แต่ยังไม่ถึงกับคางสั้นก็มี บางครั้งความโกรธเพียงทำให้คางสั้น แต่ยังไม่ถึงกับพูดคำหยาบก็มี บางครั้งความโกรธเพียงทำให้พูดคำหยาบ แต่ยังไม่ถึงกับตาขวางมองทิศมองทางก็มี บางครั้งความโกรธเพียงทำให้ตาขวางมองทิศมองทาง แต่ยังไม่ถึงกับคว่ำไม้คว่ำมิดก็มี บางครั้งความโกรธเพียงทำให้คว่ำไม้คว่ำมิด แต่ยังไม่ถึงกับเงือดเงื่อไม้และมิดที่ถือไว้ก็มี บางครั้งความโกรธเพียงแต่ทำให้เงือดเงื่อไม้และมิด แต่ยังไม่ถึงกับลงมือฟาดฟันก็มี บางครั้งความโกรธเพียงแต่ฟาดฟัน แต่ยังไม่ถึงกับทำให้เกิดบาดแผลก็มี บางครั้งความโกรธเพียงแต่ทำให้เกิดบาดแผล แต่ยังไม่ถึงกับทำให้กระดูกหักก็มี บางครั้งความโกรธเพียงแต่ทำให้กระดูกหัก แต่ยังไม่ถึงกับทำให้อวัยวะขาดหลุดไปก็มี บางครั้งความโกรธเพียงแต่ทำให้อวัยวะขาดหลุดไป แต่ยังไม่ถึงกับทำให้เสียชีวิตก็มี บางครั้งความโกรธเพียงแต่ทำให้ผู้อื่นเสียชีวิต แต่ยังไม่ถึงกับทำให้

^{๑๕} ขุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๓๔/๒๓๙-๒๔๑.

^{๑๖} ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๗/๑๐๖-๑๐๗.

ดำรงอยู่เพื่อฆ่าตนเองก็มี เมื่อใดความโกรธทำให้ฆ่าบุคคลอื่นแล้วฆ่าตนเองเสียด้วย เมื่อนั้นความโกรธเป็นไปรุนแรงมาก ถึงความเป็นสิ่งร้ายแรงอย่างยิ่ง^{๑๗}

คนมักโกรธขาดสติถูกความโกรธครอบงำเข้าแล้วฆ่ามารดาก็ได้ คนมักโกรธขาดสติถูกความโกรธครอบงำเข้าแล้ว ฆ่าบิดาก็ได้ คนมักโกรธขาดสติ ถูกความโกรธครอบงำเข้าแล้วฆ่าประชาชนก็ได้^{๑๘} จะเห็นได้ว่ากิเลสคือความโกรธ เมื่อมีกำลังน้อยก็ส่งผลเสียหายเพียงเล็กน้อย แต่หากมีกำลังรุนแรงก็ย่อมส่งผลเสียหายมากมายมหาศาลเช่นเดียวกัน กิเลสคือความโกรธนั้นครั้งแรกจะเกิดเพียงเบาๆ ก่อน ต่อจากนั้นจะค่อยๆ โหมกระพือให้กระพือรุนแรงมากขึ้นโดยลำดับ หากขาดสติสัมปชัญญะความรู้เท่าทันเข้าหักห้ามไว้ไม่ทัน ก็สามารถที่จะผลักดันให้ผู้ที่ถูกอยู่ภายใต้อำนาจอิทธิพล กระทำความชั่วร้ายอย่างง่ายดาย เหมือนนายพรานสุนัขชื่อโกเกะ

กรณีที่ ๓ กิเลสมารในฐานะเป็นสิ่งผลักดันให้นายพรานสุนัขชื่อโกเกะทำความชั่ว

เวลาเช้า นายพรานโกเกะถือธนู มีสุนัขห้อมล้อมออกไปป่า พบภิกษุถือบิณฑบาตเป็นวัตรรูปหนึ่ง กำลังเที่ยวบิณฑบาตในระหว่างทางจึงโกรธ พลังคิดว่า “เราพบคนกาลกรณีนี วันนี้จะไม่ได้อะไร” ก็หลีกไป ฝ่ายพระเถระเที่ยวบิณฑบาตในหมู่บ้านทำภติกเสร็จจึงกลับไปสู่วิหารอีกฝ่าย นายพรานโกเกะเที่ยวไปในป่าไม่ได้อะไร เมื่อกลับมา ก็พบพระเถระอีกคิดว่า “วันนี้ เราพบคนกาลกรณีนีอีกแล้ว ไปป่าจึงไม่ได้อะไร กลับมา บัดนี้ เราก็ได้พบกับเขาอีกเราจะให้สุนัขทั้งหลายกัดพระรูปนี้” จึงให้สัญญาณแก่สุนัขแล้วปล่อยให้ฝ่ายพระเถระขอร้องว่า “อุบาสก อย่าทำอย่างนั้น” เขาตะโกนบอกไปว่า “วันนี้ข้าพเจ้าไม่ได้อะไร เพราะมาพบกับท่าน ท่านก็มาพบกับข้าพเจ้าอีก ข้าพเจ้าจักให้สุนัขกัดท่าน” จึงให้สุนัขกัด โดยไม่รีรอพระเถระรีบขึ้นต้นไม้ต้นหนึ่งในที่ใกล้ตัวโดยเร็ว นั่งในที่สูง ขั้วบรูษหนึ่งสุนัขทั้งหลายก็พากันล้อมต้นไม้ไว้ นายโกเกะติดตามไปตะโกนว่า “ท่านจะหนีขึ้นต้นไม้ ก็ไม่มีวันพ้น” จึงแทงพื้นเท้าของพระเถระด้วยปลายลูกศร พระเถระได้แต่ร้องขอว่า “ขอท่านอย่าทำอย่างนั้น” นายโกเกะกลับไม่สนใจกระหน่ำแทงใหญ่เมื่อพื้นเท้าข้างหนึ่งถูกแทง จึงยกเท้าขึ้นขึ้น หย่อนเท้าที่ ๒ ลง เมื่อเท้าที่ ๒ ถูกแทงจึงยกเท้าขึ้นขึ้นสลับขึ้นสลับลง นายโกเกะไม่ใส่ใจต่อคำอ่อนวอนของพระเถระ แทะพื้นเท้าทั้งสองของท่านตลอดเวลา สรีระของพระเถระได้รับบอบช้ำเป็นประดุจถูกรุมด้วยคูปเหล็ก ท่านได้รับความเจ็บปวดทรมานไม่สามารถจะคุมสติไว้ได้ แม้จิวรที่ท่านห่มหลุดลงก็กำหนดไม่ได้ จีวรนั้นตกลงมาคลุมนายโกเกะตั้งแต่ศีรษะจรดเท้า

ฝูงสุนัขต่างพากันวิ่งกรูเข้าไปในภายในจิวร ด้วยสำคัญว่า “พระ ตกลงมา” พากันรุมกัดกินเจ้าของของมันเหลือแต่กระดูก สุนัขทั้งหลายออกมาจากจิวรแล้ว ยืนอยู่ภายนอก พระเถระหักกิ่งไม้แห้งกิ่งหนึ่งขว้างสุนัขเหล่านั้น พวกสุนัขเห็นพระเถระแล้วจึงรู้ว่า “พวกตัว กัดกินเจ้าของตนเอง” จึงพากันหนีเข้าป่าไป

^{๑๗} ชุ.จุ. (ไทย) ๓๐/๑๗/๑๐๗-๑๐๘.

^{๑๘} ว.วชิรเมธี, ธรรมะหลักสบาย, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้งดั่งแอนด์พับลิชชิง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๙), หน้า ๖๐.

พระเถระเกิดความสงสัยว่า “บุรุษนั้นตายภายในระหว่างจีวรของเรา ศีลของเราจะต่างพร้อยไหมหนอ” ท่านลงจากต้นไม้ ไปสู่สำนักของพระศาสดา กราบทูลเรื่องราวแล้วทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุบาสกนั้น ตายภายในจีวรของข้าพระองค์ ศีลของข้าพระองค์ไม่ต่างพร้อยหรือ สมณภาพของข้าพระองค์ ยังมีอยู่หรือไม่” พระศาสดาตรัสว่า “ภิกษุ ศีลของเธอไม่ต่างพร้อย สมณภาพของเธอยังมีอยู่ เขาประทุษร้ายต่อเธอผู้ไม่ประทุษร้าย จึงถึงความพินาศนิพพาน”^{๑๙}

นอกจากกิเลสคือการมีความโกรธจะมีอำนาจรุนแรง และสร้างความเสียหายวอดวายใหญ่โตอย่างมหาศาล ให้เกิดขึ้นแก่ผู้ที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจอิทธิพลแล้ว ยังมีกิเลสที่มีพลังอำนาจเข่นแค้น ร้ายแรงไม่แพ้ความโกรธคือราคะๆ ได้แก่ ความใคร่ ความกำหนัด ความติดใจ ความยินดี ความคะนอง ถึง ความกระสันในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสอันน่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ น่าอิภิมย์ ทำให้จิตใจดิ้นรนแสหา เมื่อได้มาครอบครองส่องแสงพอใจปรารถนาแล้ว ก็ติดใจ ยินดี ลุ่มหลง มัวเมา อาลัย พัวพัน สยบอยู่ในอารมณ์นั้นจนถอนตัวไม่ขึ้น มีความปรารถนาที่จะได้ยิ่งๆ ขึ้นไป^{๒๐}

กิเลสราคะเปรียบได้เช่นกับยางเหนียวที่ติดแน่น ยากที่จะแกะให้หลุดออกได้ง่ายๆ เพราะเมื่อได้รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสที่ชอบใจมาแล้ว ก็ต้องคอยหวงแหนระมัดระวังรักษาในสิ่งนั้น มีความหวาดระแวงสะดุ้งกลัวว่าบุคคลอื่นจะมายื้อแย่งช่วงชิงเอาไป จิตใจมีความกระวนกระวาย กระทบทระเทือนวิตกกังวล ไร้ความสงบมีชีวิตอยู่ท่ามกลางกองความทุกข์หวาดหวั่นกลัวว่าจะพลัดพรากจากสิ่งที่ตนครอบครองนั้นผู้ถูกกิเลสคือราคะผูกมัดตรึงแล้ว เมื่อไม่ได้ก็ต้องพยายามชวนชวายแสวงหาวิธีการที่จะให้ได้มาซึ่งรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสและอารมณ์ที่ตนปรารถนานั้น บางครั้งถึงกับต้องพูดโกหกหลอกลวง ลงมือลักขโมย ล้วงละเมิด เช่นฆ่าก่อกรรมทำความชั่ว สร้างบาปอันเป็นการเบียดเบียนตนและผู้อื่น ดังพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสอนพราหมณ์ว่า “พราหมณ์ บุคคลผู้กำหนดแล้วถูกราคะครอบงำแล้ว มีจิตถูกราคะครอบงำ ย่อมจงใจเบียดเบียนตนบ้าง เบียดเบียนคนอื่นบ้าง ย่อมจงใจเบียดเบียนทั้งตนและบุคคลอื่นบ้าง พราหมณ์บุคคลผู้กำหนดแล้ว ย่อมฆ่าสัตว์บ้าง ย่อมลักทรัพย์บ้าง ย่อมถึงทาระของผู้อื่นบ้าง ย่อมกล่าวมุสาบ้าง ”^{๒๑} ผู้ถูกกิเลสคือราคะครอบงำย่อมจะดิ้นรนทะยานอยาก คอยแสวงหาช่องทางโอกาสที่จะทำการมหายาบเข้าอยู่ทุกขณะ เหมือนนั้นทมาณพ

กรณีที่ ๔ กิเลสธารในฐานะเป็นสิ่งที่ผลักดันนั้นทมาณพให้ทำความชั่ว

นางอุบลวรรณเกิดในสกุลเศรษฐีกรุงสาวัตถี มารดาบิดาตั้งชื่อว่า “อุบลวรรณ” เพราะมีผิวพรรณเหมือนกลีบอุบลเขียว ในเวลาที่นางเป็นสาว พระราชาและเศรษฐีในชมพูทวีปส่งบรรณาการไปสำนักเศรษฐีว่า “ขอเศรษฐีจงให้ธิดาแก่เรา” คนที่ไม่ส่งบรรณาการไป ไม่มีเลยเศรษฐีคิดว่า “เราไม่สามารถจะเอาใจคนเหล่านั้นทั้งหมดได้ แต่เราจะออกอุบายสักอย่างหนึ่ง ” เศรษฐีเรียกลูกสาวมาถามว่า “ลูกจ๋า ลูกอยากบวชไหม” คำพูดของบิดาได้เป็นเหมือนน้ำมันที่หุงแล้วตั้ง ๑๐๐ ครั้ง ที่บุคคลราดลงบนศีรษะ เพราะความที่นางมีภพสุดท้าว นางกล่าวกะบิดาว่า “พ่อจ๋า ลูกยินดีจะบวช ” เศรษฐีทำสักการะใหญ่แก่นาง นำนางไปสู่สำนักนางภิกษุณีให้บวช เมื่อบวชได้ไม่นาน ก็ถึงวาระการตามประทีป

^{๑๙} พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๔๕-๔๗.

^{๒๐} ดูรายละเอียดใน พ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๖๐/๔๘๘.

^{๒๑} พ.ม.อ. (ไทย) ๖๕/๕๐.

กวาดโรงอุโบสถ ยืนถือเอานิมิตแห่งเปลวประทีป แลดูซ้ำๆ ยังฉวยมีเตโชกสิณเป็นอารมณ์ให้เกิดกระทำมานั้นให้เป็นบาทบรรลุประอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาและอภิญญาทั้งหลายจากนั้นได้เที่ยวจาริกไปในชนบท แล้วกลับมาสู่ป่าอันธวัน เวลานั้น พระศาสดายังไม่ได้ทรงห้ามการอยู่ป่าของนางภิกษุณี ที่นั่น พวกภิกษุทำกระท่อมตั้งเตี้ยกันมานไว้ในป่าเพื่อการอยู่อาศัยแก่พระเถรี พระเถรีเข้าไปบิณฑบาตในกรุงสาวัตถีแล้วออกมาฝายนันทมาณพ ลูกชายลึงของพระเถรีมีจิตปฏิพัทธ์ ตั้งแต่สมัยที่พระเถรียังเป็นคฤหัสถ์ ทราบการกลับมาของพระเถรี จึงไปดักรออยู่ที่ป่าอันธวัน ก่อนที่พระเถรีจะมาถึง เข้าไปหลบในกระท่อมซ่อนตัวอยู่ใต้เตียง เมื่อพระเถรีมาถึงจึงเข้าไปในกระท่อม ปิดประตู แล้วนั่งลงบนเตียง ความมืดในคลองจักขุยังไม่ทันจางหาย เพราะความที่ต้องเดินทางมาท่ามกลางแสงแดด เขาจึงออกมาจากใต้เตียงแล้วขึ้นบนเตียง ถูกพระเถรีห้ามว่า “คนพาล อย่าฉิบหายเลย , คนพาล อย่าฉิบหายเลย” ก็ลงมือข่มขึ้นแล้วหนีไป ครั้งนั้นแผ่นดินใหญ่ประหนึ่งว่า ไม่อาจจะรองรับโทษของเขาไว้ได้ แยกออกเป็น ๒ ส่วน เอาเขาเข้าไปสู่แผ่นดิน ไปเกิดในอเวจีมหานรก^{๒๒}

นอกจากกิเลสที่ได้ชื่อว่าไฟคือราคะ ไฟคือโทสะแล้ว กิเลสที่เป็นไฟตัวสุดท้ายคือโมหะ ได้แก่ความไม่รู้ในทุกข์ ความไม่รู้ในทุกขสมุทัย ความไม่รู้ในทุกขนิโรธ ความไม่รู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ความไม่รู้ในส่วนอดีต ความไม่รู้ในส่วนอนาคต ความไม่รู้ในส่วนอดีตและอนาคต ความไม่รู้ในปฏิจจสมุปบาทว่า เพราะธรรมนี้เป็นปัจจัย ธรรมนี้จึงมี ความไม่รู้ ความไม่เห็น ความไม่ตรัสรู้ ความไม่รู้โดยสมควร ความไม่รู้ตามเป็นจริง ความไม่แทงตลอด ความไม่ถือเอาโดยถูกต้อง ความไม่หยั่งลงโดยรอบคอบ ความไม่พินิจ ความไม่พิจารณา ความไม่ทำให้ประจักษ์ ความทรมานปัญญา ความโง่เขลา ความไม่รู้ชัด ความหลง ความลุ่มหลง ความหลงไหลอวิชชา โอฆะคืออวิชชา โยคะคืออวิชชา อนุสัยคืออวิชชา ปริยฐานคืออวิชชา ลิมคืออวิชชาอกุศลมูลคือโมหะ มีลักษณะเช่นว่านี้เรียกว่าโมหะ^{๒๓} ในบรรดากิเลสทั้งสามตัวนี้ “โมหะ” นับว่าร้ายกาจที่สุดเพราะมีตัว “อวิชชา” ความไม่รู้เป็นตัวสนับสนุน เป็นเจ้าเรือน เป็นหัวหน้า เมื่อมีอวิชชาความไม่รู้เป็นพื้นฐานรองรับความคิด พฤติกรรม การแสดงออกก็ล้วนแต่ผิดจากความเป็นจริง ในทางพระพุทธศาสนาเรียกความเห็นผิดนี้ว่า “มิจฉาทิฎฐิ” สิ่งใดก็ตามเมื่อเริ่มต้นด้วยความคิดที่ผิดแล้ว การจะพูดจะทำก็ย่อมพลอยผิดตามไปด้วย บุคคลผู้ถูกโมหะครอบงำจิตย่อมไม่รู้จักโลกตามความเป็นจริง คือรู้ไปเสียอีกอย่างหนึ่ง

จากความเป็นจริง มีความรู้คลาดเคลื่อน มีดวงจิตที่มีดบอดเห็นผิด เข้าใจผิด สำคัญมั่นหมายผิด เห็นชั่วเป็นดี เห็นบาปเป็นบุญเห็นโทษเป็นคุณ เห็นประโยชน์ว่ามีโทษประโยชน์ เห็นสิ่งที่ไม่เป็นสาระว่าเป็นสาระ เห็นนรกเป็นสวรรค์ ขาดปัญญาเครื่องพิจารณาโดยอุบายอันแยบคาย ขาดวิจยญาณการไตร่ตรองโดยรอบคอบ ขาดเหตุผล เชื่อในสิ่งที่ไม่ควรเชื่อ ศรัทธาในบุคคลที่ไม่ควรศรัทธาเคารพในบุคคลที่ไม่ควรเคารพ ยกย่องบูชาสักการะในบุคคลที่ไม่ควรยกย่องบูชาสักการะ กิเลสคือโมหะจึงเป็นแรงผลักดัน ชักจูงให้กระทำความชั่วคืออนันตริยกรรม ซึ่งเป็นโทษทัณฑ์ที่หนักได้รับความทุกข์ความเดือดร้อน ต้องถูกรณีสืบเหมือนนางจิญจมาณวิกา

กรณีที่ ๕ กิเลสมาร ในฐานะเป็นสิ่งผลักดันให้นางจิญจมาณวิกาทำความชั่ว

^{๒๒} พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๒๑๓-๒๑๔.

^{๒๓} อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๐๕๖๗/๒๗๓.

เมื่อสาวกของพระทศพลมีมากขึ้น เทวดาและมนุษย์ยังลงสู่อริยภูมิเป็นจำนวนมากพระ
เกียรติกุณพระศาสดาพึงขจรขยายแผ่ไปทั่วทุกสารทิศ ลากสักการะมีมากมาย พวกเดียรฉัตรนักบวช
ภายนอกพุทธศาสนาเลื่อมลากสักการะ เปรียบเสมือนหิ่งห้อยในเวลาพระอาทิตย์ขึ้น จึงพากันเที่ยว
ยีนจับกลุ่มในระหว่างถนนชักชวนคนทั้งหลายว่า “พระสมณโคดมเป็นพระพุทธรูปเจ้าผู้เดียวเมื่อไร พวก
เราก็เป็นพระพุทธรูปเจ้าเหมือนกัน ทานที่ถวายพระสมณโคดมมีผลมากเช่นไร ที่ถวายพวกเราก็มีผลมาก
เหมือนกัน ทานทั้งหลายจงทำทานแก่พวกเราบ้าง ” ก็ไม่สามารถยังลากสักการะให้เกิดขึ้นได้ จึง
ประชุมกันในทางลับว่า “พวกเราจะใช้กลอุบายอย่างไรดี จึงจะสร้างความผิดให้แก่พระสมณโคดม
ทำลายลากสักการะให้ฉิบหายได้”

ในเมืองสาวัตถี มีนางปริพาชิกาคนหนึ่งชื่อจัญจมาณวิกา มีรูปร่างงดงามสวยเลอเลิศดุจ
เทพอัปสร มีรัศมีเปล่งออกจากร่าง เดียรฉัตรคนหนึ่งมีความคิดรุนแรงกล่าวว่า “พวกเราต้องอาศัยนาง
จัญจมาณวิกา สร้างความผิดขึ้นแก่พระสมณโคดม ทำลากสักการะให้ฉิบหาย ” พวกเดียรฉัตรต่างลง
ความเห็นว่ายอบายของท่านเข้าที่ครั้งนั้น นางจัญจมาณวิกามาสู่อารามของพวกเดียรฉัตรยืนไหว้ พวก
เดียรฉัตรไม่พูดจากับนาง นางจึงคิดว่า “เรามีความผิดอะไรหนอ ” กล่าวว่า “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า
ทั้งหลาย ดิฉันไหว้ ” อยู่อย่างนี้สามครั้ง กล่าวว่า “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ดิฉันมีความผิดอะไร
หนอ เหตุไรท่านทั้งหลายจึงไม่พูดจากับดิฉัน ” พวกเดียรฉัตรตอบว่า “น้องหญิง เจ้าไม่รู้ดอกหรือว่า
พระสมณโคดมเบียดเบียนพวกเราให้เลื่อมลากสักการะ ” ดิฉันไม่รู้ เจ้าข้า ก็ดิฉันควรจะทำอย่างไร
“น้องหญิง ถ้าเจ้าปรารถนาความสุขแก่พวกเรา จงใช้ตัวของเจ้าสร้างความไม่ดี ให้เกิดขึ้นแก่พระสมณ
โคดม ทำลากสักการะให้ฉิบหาย ” นางรับว่า “ได้ เจ้าข้า เรื่องนี้เป็นภาระของดิฉัน ขอท่านทั้งหลาย
อย่าวิตกเดือดร้อนเลย ” หลีกไป เพราะความที่นางเป็นผู้ฉลาดในมายาหญิง

ดังนั้น เวลาชาวนครสาวัตถีพึงธรรมแล้วออกจากพระเชตะวันไป ในขณะเดียวกันนางก็ห่ม
ผ้าสีดั่งแมลงค่อมทองถือของหอมดอกไม้เดินตรงไปพระเชตะวัน เมื่อมีคนถามว่า “จะไปไหนเวลานี้ ”
กล่าวว่า “ประโยชน์อะไร ฉันจะไปไหน พวกท่านจะอยากรู้ไปทำไม ” เข้าไปในอารามของเดียรฉัตร ซึ่ง
อยู่ติดกับพระเชตะวันมหาวิหารเวลาเช้า เมื่อพวกมหาชนออกจากพระนครเพื่อถวายบังคมพระผู้มีพระ
ภาคเจ้า นางทำที่เหมือนอยู่ในพระเชตะวันเดินเข้าสู่พระนคร เมื่อมีคนถามว่า “เธออยู่ที่ไหน ” ตอบว่า
“ประโยชน์อะไร ฉันจะอยู่ที่ไหนมันประโยชน์อะไรของท่าน ” ล่วงไปเดือนสองเดือน ถูกเขาถามก็ตอบ
ว่า “ฉันอยู่ร่วมคันธกุฎีกับพระสมณโคดม ในพระเชตะวัน ” ในเรื่องนี้ได้ทำความสงสัยให้เกิดขึ้นแก่พวก
ปฤชชนว่า “นางจัญจมาณวิกา พูดจริงหรือไม่หนอ ” ล่วงไปสามสี่เดือน ก็เอาผ้าขี้ริ้วมาพันท้องทำเป็น
เหมือนหญิงมีท้อง เอาผ้าแดงคลุมข้างบน ทำให้พวกคนอันธพาลเชื่อว่ามียศกับพระสมณโคดมล่วงไป
แปดเก้าเดือน นางก็เอาไม้วงกลมผูกไว้ที่ท้องเอาผ้าคลุมข้างบน ให้พวกเดียรฉัตรเอาไม้คางโคทุบหลัง
มือ หลังเท้าให้บวมมีร่างกายที่ลำบากเวลาเย็น เมื่อพระตถาคตนั่งแสดงธรรม นางไปที่พึงธรรมยืนตรง
พระพักตร์ของพระตถาคต เหมือนคนพยายามเอาก้อนคุลขว้างดวงจันทร์ คำพระตถาคตในท่ามกลาง
บริษัทว่า “แถมมหาสมณะ ท่านแสดงธรรมแก่มหาชน เสียท่านไพเราะ ริมฝีปากสนิทดี ฉันมีท้องกับ
ท่าน เวลานี้ก็ครบกำหนดแล้ว ท่านยังไม่ได้เตรียมที่คลอดแก่ฉัน เนยใสและน้ำมันก็ไม่มี เมื่อท่านไม่ทำ
เองก็ไม่บอกแก่อุปัฏฐากคนใดคนหนึ่ง เช่น พระเจ้าโกศล อนาถปิณฑิกเศรษฐี มหาอุบาสิกาวิสาขาว่า
จงช่วยทำสิ่งที่ควรแก่นางจัญจมาณวิกา ท่านรู้จักแต่การอภิมรณเท่านั้น ไม่รู้จักเครื่องบริหารครรภ์”

พระตลาคตรหงสดับความนั้น จึงหยุดธรรมกถามีอาการดุจพระยาสีหะ ทรงบันลือพระสุรสิงหนาทว่า “น้องหญิง ฉันกับเธอสองคนเท่านั้น ที่รู้ว่าคำที่เธอกล่าวว่า “จริงหรือไม่จริง” นางกล่าวว่า “ถูกแล้ว พระสมณะ เรื่องนี้เกิดขึ้นเพราะท่านกับฉันรู้จักกัน” ขณะนั้น ภพของท้าวสักกะแสดงอาการเร่าร้อน ท้าวเธอพิจารณาตลาคตรหงทราบว่า นางจิณฺจมาณวิกาตำพระตลาคตรหงด้วยเรื่องไม่จริง ทรงดำริว่า “เราจะชำระเรื่องนี้” เสด็จมาพบกับเทพบุตรสี่องค์ เทพบุตรเหล่านั้นแปลงเพศเป็นลูกหนู เข้าไปกัดเชือกที่ผูกไม้วงกลมไว้พร้อมกัน ได้มีลมพัดเปิดผ้าคลุมขึ้น ไม้วงกลมตกลงถูกหลังเท้านางจิณฺจมาณวิกา ปลายเท้าทั้งสองข้างแตกคนทั้งหลายเห็นอย่างนั้น กล่าวว่า “อิกาลกรรณี่ มึงตำพระสัมมาสัมพุทธเจ้า” ช่วยกันถ่มน้ำลายรดศีรษะ ถือก้อนดินและท่อนไม้ขับไล่ออกจากพระเชตวัน พอนางจิณฺจมาณวิกาพ้นจากครองจักขุพระตลาคตรหง แผ่นดินแยกเป็นช่องเปลวไฟพุ่งขึ้นจากอเวจี โอบอุ้มนางจิณฺจมาณวิกาเหมือนกับห่มผ้ากัมพลที่ตระกูลให้ จมลงไปในอเวจี ลากสักการะของอัญญเดียรฉัตรทั้งหลาย เสื่อมแต่ของพระศัพทผลเจริญยิ่งขึ้นเหลือประมาณ^{๒๔}

จากตัวอย่างที่กล่าวมา แสดงให้เห็นบทบาทของกิเลสमार ในฐานะเป็นแรงผลักดันให้ทำความชั่ว บุคคลจะกระทำความชั่วร้ายได้ เพราะมีอำนาจกิเลสเป็นตัวกระตุ้นผลักดัน ให้ลงมือกระทำ โดยเฉพาะกิเลสที่เป็นเค้ามูลหรือรากเหง้าของบรรดาภิเลสทั้งหลายได้แก่ราคะ โทสะโมหะ กิเลสทั้งสามนี้ยังได้ชื่อว่าไฟ เพราะเป็นสภาพเผาไหม้จิตใจให้เร่าร้อน บุคคลผู้ตกอยู่ในกองกิเลสทั้งสามนี้ ย่อมได้รับความทุกข์ความเดือดร้อน ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า โดยได้ยกตัวอย่างเรื่องของพระเจ้าสุปปพุทธะ นันทยักร์ นายพรานชื่อโกกะผู้ตกอยู่ในอำนาจโทสะ นันทมานพผู้ตกอยู่ในอำนาจราคะ และนางจิณฺจมาณวิกาผู้ตกอยู่ในอำนาจโมหะ มาเป็นกรณีศึกษา ทำให้ทราบว่า บรรดาบุคคลเหล่านั้นทั้งหมด ล้วนแต่ประสบกับความพินาศแห่งชีวิต และต้องไปชดใช้กรรมในอเวจีมหานรกสำหรับพระเจ้าสุปปพุทธะ พระองค์ถูกกิเลสमारคือโทสะความโกรธ ครอบงำจิตจึงผูกอาฆาตในพระศาสดาด้วยเหตุ ๒ อย่างคือ ทั้งลูกสาวของพระองค์แล้วบวชและบวชให้ลูกชายของพระองค์แล้วเป็นคู่เวรกัน ครั้นได้โอกาสจึงสั่งให้ปิดเส้นทางสำหรับโคจรของพระพุทธองค์แล้วนั่งเสวยน้ำจันทน์ ณ สถานที่นั้น พระศาสดาเสด็จมาถึงเมื่อไม่ได้เส้นทางสำหรับโคจร จึงเสด็จกลับ ครั้นถึงที่ประทับจึงแยมพระโอษฐ์ ท่านพระอานนท์ทูลถามเหตุของการแยม ตรัสว่าพระเจ้าสุปปพุทธะไม่ให้เส้นทางสำหรับโคจรกับพระองค์ เพราะการกระทำนั้น จักถูกแผ่นดินสูบในอีกเจ็ดวันต่อจากนี้ เมื่อพระเจ้าสุปปพุทธะทราบจึงระมัดระวังพระองค์ ด้วยหวังจะให้พุทธดาร์สเป็นเท็จ จึงขึ้นไปประทับอยู่บนปราสาทและสั่งให้ทำการรักษาอย่างแน่นหนา เมื่อวันที่เจ็ดมาถึงเกิดเหตุอัศจรรย์ ม้าทรงตัวโปรดเกิดอาการคะนอง พระองค์ประสงค์จะระงับอาการคะนอง เผลอพระองค์เสด็จลงจากปราสาท แม้ทหารมหาดเล็กจับพระองค์ไว้ก็ไม่อยู่ เมื่อเสด็จมาถึงเชิงบันไดจึงถูกแผ่นดินสูบ

สำหรับนันทยักร์ขณะที่กำลังหาหนทางผ่านมากับเพื่อนยักร์ เห็นพระสารีบุตรเถระซึ่งเพิ่งปลงผมเสร็จใหม่ๆ นั่งเข้าสมาธิอยู่กลางแจ้งกับพระโมคคัลลานะเถระ จิตเกิดปิฎุฆะคิดจะทำร้ายพระสารีบุตรเถระ จึงบอกความคิดนั้นแก่เพื่อนยักร์ ถูกเพื่อนห้ามปรามพร้อมกับพรรณนาคุณของพระเถระกลับไม่เชื่อฟังเอากะบองตีที่ศีรษะของพระเถระ จากนั้นยักร์เกิดความเร่าร้อนและตกลงสู่อเวจีมหานรก ขณะนั้นพระเถระไม่ทราบเหตุการณ์ แต่รู้สึกเจ็บที่ศีรษะเพียงเล็กน้อยขณะเดียวกันพระมหาโมค

^{๒๔} ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๖๐/๑๘๙-๑๙๑.

คัลลานะเถระซึ่งอยู่ไม่ไกลจากพระเถระ ได้เห็นเหตุการณ์ด้วยตาพิย่โดยตลอด จึงเข้าไปถามพระเถระฯ ตอบว่าท่านไม่ทราบ พระมหาโมคคัลลานะจึงเล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นให้พระเถระได้ทราบ พระเถระกล่าวพรรณนาคุณของพระโมคคัลลานะฯ ก็กล่าวพรรณนาคุณของพระเถระ

สำหรับนายพรานโกกะเมื่อพบกับพระเถระครั้งแรก เกิดปฏิษะความกะทบกระทั่งแห่งจิต อันเป็นกิเลสเบื้องต้นของโทสะ ขากลับมาพบกับพระเถระอีก จากปฏิษะก็กลายเป็นอริตความไม่พอใจ จึงได้พูดจาต่อว่าพระเถระ จากอริตกลายเป็นความโกรธ เมื่อความโกรธเดือดพล่าน จึงสั่งให้สุนัขกัดพระเถระฯ เกิดความกลัวหนีขึ้นบนต้นไม้ เมื่อพระเถระอยู่บนต้นไม้ นายพรานเอาลูกธนูทิ่มแทงฝ่าเท้าพระเถระฯ ได้รับความเจ็บปวด จึงอ้อนวอนขอความเห็นใจและให้เห็นโทษของการกระทำความกล่าว นายโกกะกลับไม่ใส่ใจต่อคำร้องขอและการเตือนให้ได้สติ ยิ่งกระทำความต่อพระเถระรุนแรงขึ้น ในที่สุดจึงถึงความพินาศแห่งชีวิต

สำหรับนันทมาณพถูกราคะกิเลสครอบงำจิต มีความสันทนาในตัณหาอุบลวรรณา ซึ่งเป็นลูกสาวเศรษฐีผู้มีความงาม เป็นที่หมายปองของพระราชและเศรษฐีทั้งหลาย ต่อมา บิดาขอให้นางบวชเป็นภิกษุณี นางยินดีและพอใจในการบวช เมื่อบวชได้ไม่นานถึงการบรรลุประอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาและอภิญญา ด้วยการถือเอานิมิตแห่งเปลวประทีปให้เป็นบาท ฝ่ายนันทมาณพคอยแสวงหาช่องโอกาสเพื่อกระทำความชั่วร้าย ครั้นสบโอกาสในขณะที่นางอุบลวรรณาเถรี เข้าไปบิณฑบาตในเมืองสาวัตถี ได้ไปติดกรอยู่ที่ป่าอันธวัณ เมื่อทราบว่านางภิกษุณีกำลังกลับจากบิณฑบาต จึงเข้าไปในกระท่อมซ่อนตัวอยู่ใต้เตียงอันเป็นที่อยู่ของนางภิกษุณีเมื่อนางภิกษุณีกลับสู่ป่าอันธวัณ เข้าไปภายในกระท่อมปิดประตูลงบนเตียง นันทมาณพออกมาจากใต้เตียง แม้นางภิกษุณีร้องห้ามอยู่ กลับไม่คำนึงต่อถ้อยคำนั้น ลงมือทำการขืนใจนางภิกษุณีแล้วหนีไป แผ่นดินได้สูบนันทมาณพลงสู่อเวจีมหานรกสำหรับนางจิญจมาณวิกาถูกโมหะกิเลสปิดบังสติปัญญา หลงศรัทธา ยกย่อง บูชาสักการะพวกเดียรธีย์ ถูกพวกเดียรธีย์ผู้เสื่อมลาภสักการะชักชวนให้ทำความชั่ว ด้วยการใส่ความเท็จแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้รู้เรื่องด้วยลาภสักการะ โดยทำที่ประหนึ่งว่าเข้าวัดฟังธรรม เมื่อมหาชนออกจากพระเชตวัน นางเข้าพระเชตวันอาศัยอยู่ในอารามของพวกเดียรธีย์ ซึ่งตั้งอยู่ข้างๆ เมื่อมหาชนเข้าพระเชตวัน นางออกจากพระเชตวัน ครั้นถูกมหาชนถามว่าจะไปไหนก็ตอบว่าไม่ใช่ธุระอะไรของท่าน เมื่อถูกถามว่าพักอยู่ที่ไหน ตอบว่าพักอยู่ในกุฏิกับพระบรมศาสดา สร้างความเคลือบแคลงสงสัยแก่มหาชน เมื่อผ่านไปสามสี่เดือนเอาผ้าขี้ริ้วพันท้องใส่เสื้อคลุมปกปิดผ่านไปแปดเก้าเดือนเอาไม้ทรงกลมผูกติดท้องใส่เสื้อคลุม ทบหลังมือเท้าให้บวมเปรียบเหมือนคนท้อง ขณะที่พระศาสดาแสดงธรรมแก่มหาชน เข้าไปยืนด่าและประกาศว่าตนมีศรัทธากับพระศาสดาพระผู้มีพระภาคทรงสงบนิ่ง ขณะนั้นท้าวสักกเทวราชทราบ ว่า นางจิญจมาณวิกาใส่ความเท็จแก่พระศาสดา จึงเสด็จลงมาพร้อมกับเทพบุตรสี่องค์เพื่อเปลื้องโทษแก่พระศาสดา ด้วยการแปลงเป็นหนูเข้าไปกัดเชือกผูกไม้ทรงกลม ไม้ทรงกลมให้หล่นทับหลังเท้า นางจนแตก มหาชนเห็นดังนั้นจึงพากันรุมด่าและคว่ำไม้ไล่ทุบตีนาง เมื่อนางหนีไปได้พอพ้นคลองจักษุพระศาสดาจึงถูกแผ่นดินสูบ

กล่าวโดยสรุป คือกิเลสมารในฐานะเป็นแรงผลักดันให้ทำความชั่ว มีดังนี้

๑. โทสะ ความโกรธเกิดขึ้นครอบงำจิตพระเจ้าสุปปพุทธะ จึงไม่ให้หนทางสำหรับโคจรแก่พระพุทธรเจ้า

๒. ปฏิกษะ ความขัดเคืองเกิดขึ้นในจิตของนันทยักษ์ จึงเอากระบองตีศีรษะของพระสารีบุตรเถระ

๓. โทสะ ความโกรธเกิดขึ้นครอบงำจิตของนายพรานโกกะ จึงสั่งสุนัขให้กัดและตนเองเอาลูกศรแทงฝ่าเท้าพระเถระ

๔. ราคะ ความกำหนัดเกิดขึ้นครอบงำจิตของนันทมาณพ จึงทำการวางแผนแล้วข่มขืนพระนางอุบลวรรณาเถรี

๕. โมหะ ความหลงเกิดขึ้นแก่นางจิณฺจมาณวิกา จึงหลงเชื่อถ้อยคำของพวกเดียรถีย์ใส่ความเท็จแก่พระพุทธองค์

๔.๒ อิทธิพลของขันธมารที่มีต่อการปฏิบัติธรรม

มนุษย์ให้ความสำคัญกับสังขารร่างกายมากที่สุด นับแต่เกิดมาก็คอยทะนุถนอมเลี้ยงดูด้วยการป้อนนม น้ำ ข้าวให้รับประทานวันละหลายๆ ครั้ง ต้องคอยบริหารด้วยการให้ยืน เดิน นั่งนอน อาบน้ำ แต่งตัวตลอดชีวิต หาเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มมาสวมใส่เพื่อป้องกันบำบัดความหนาวเย็นเหลือบ ยุง ลม แดด เมื่อร่างกายเจ็บไข้ไม่สบายก็หายาหาหมอมาเยียวยารักษา ใหหายกลับคืนสู่สภาพปกติ จึงเป็นเหตุให้ยึดติดลุ่มหลงมัวเมาได้ง่ายธรรมดาว่าร่างกายของมนุษย์เราเป็นสภาพที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นดังผี เป็นดังลูกศร เป็นความลำบาก เป็นอาพาธ เป็นอย่างอื่น เป็นสภาพชำรุด เป็นเสนียด เป็นอุบาทว์ เป็นสภาพไม่สำราญ เป็นภัย เป็นอุปสรรค หวั่นไหว ผุพัง ไม่ยั่งยืน ไม่มีอะไรต้านทาน ไม่มีที่เร้น ไม่มีสรณะไม่เป็นที่พึ่ง ว่าง เปล่า สูญ เป็นอนัตตา มีโทษ มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ไม่เป็นแก่นสารเป็นมูลแห่งทุกข์ เป็นผู้ฆ่า เป็นสภาพปราศจากความเจริญ มีอาสวะ มีปัจจัยปรุงแต่ง เป็นเหยื่อแห่งมาร มีชาติเป็นธรรมดา มีชราเป็นธรรมดา มีพยาธิเป็นธรรมดา มีมรณะเป็นธรรมดา มีโสกะปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสเป็นธรรมดา มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา โดยความเกิดโดยความดับ ไม่มีคุณ มีโทษ ไม่มีอุปายเป็นเครื่องออกไป^{๒๕} ดังนั้นขันธมารจึงมีบทบาทสำคัญ คือ

๔.๒.๑ ขันธมารในฐานะเป็นเครื่องที่ทำให้มนุษย์ประมาท

บุคคลผู้ดำเนินชีวิตด้วยความประมาท ย่อมนำตัวเข้าไปผูกไว้กับภาพความนึกคิดอย่างหนึ่งซึ่งไม่ตรงกับความเป็นจริง เมื่อดำรงชีวิตอยู่อย่างไม่รู้เท่าทันสภาวะ ย่อมถูกขุดลากให้กระเสือกกระสนกระวนกระวาย ไปตามสภาพที่สร้างขึ้นลงตนเองนั้นเรียกว่าอยู่อย่างเป็นทาส^{๒๖} ขาดอิสระภาพทางปัญญาจนหาทางออกไม่เจอ เป็นเหตุให้มนุษย์ใช้ชีวิตอยู่อย่างลุ่มหลง เพลิดเพลินมัวเมาในขันธมาร ดังนั้นเพื่อให้เห็น ว่าขันธมารในฐานะที่ทำให้มนุษย์ประมาทชัดเจนเป็นรูปธรรม จึงขอยกตัวอย่างด้วยเรื่องเหล่านี้คือ (๑) ขันธมารทำให้พระวัคคกิตกอยู่ในความประมาท (๒) ขันธมารทำให้พระนางรูปนันทาตั้งอยู่ในความประมาท

กรณีตัวอย่างที่ ๑ ขันธมาร ในฐานะที่ทำให้ท่านพระวัคคกิตกอยู่ในความประมาท

^{๒๕} ชุ.จุ.อ. (ไทย) ๖/๓๔.

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม (ฉบับเดิม), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๖๓-๖๔.

วักกลี ศึกษาเล่าเรียนจนจบไตรเพทในศิลปศาสตร์ของพวกพราหมณ์ทั้งหมด วันหนึ่งพบเห็นพระศาสดาแล้ว มองดูรูปร่างสมบัติไม่เบื่อหน่าย จึงเที่ยวจาริกติดตามพระศาสดาไป เขาคิดว่า “เราอยู่แต่ในบ้าน ก็จะได้เห็นพระศาสดาตลอดกาลเป็นนิตย์” ต่อมา จึงตัดสินใจบวชในสำนักพระศาสดา เว้นแต่เวลาที่ขบฉันและทำกิจวัตรส่วนตัวเท่านั้น ส่วนเวลาที่เหลือไปยืนอยู่ในสถานที่ที่สามารถจะมองเห็นพระทศพลได้ ยอมละทิ้งหน้าที่อื่นเสีย แล้วไปยืนเฝ้าดูแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างเดียวเท่านั้น พระศาสดาทรงคอยความแกร่งแห่งญาณของเธอ ถึงเธอจะเที่ยวติดตามไปเพื่อดูรูปหลายเวลาก็มิได้ตรัสอะไรๆ จนกระทั่งถึงวันหนึ่ง จึงตรัสว่า “วักกลี จะมีประโยชน์อะไรด้วยการที่เธอต้องมาดูร่างกายอันเปื่อยเน่านี้ วักกลีเอ๋ยผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม ก็วักกลีเห็นธรรมอยู่ ก็ชื่อว่าเห็นเรา”

เมื่อพระศาสดาตรัสสอนอย่างนี้ พระเถระไม่อาจจะละการเฝ้ามองดูพระศาสดาแล้วไปในที่อื่นได้ แต่นั่น พระศาสดาจึงทรงดำริว่า “ภิกษุนี้ไม่ได้ความสังเวช จักไม่ได้บรรลุแน่นอน” พอใกล้วันเข้าพรรษา จึงทรงขับไล่พระวักกลีไปด้วยพระดำรัสว่า “วักกลี เธอจงหลีกไปเสีย” เธอถูกพระศาสดาทรงขับไล่อย่างนั้น จึงไม่สามารถจะทนอยู่ต่อพระพักตร์พระศาสดาได้คิดว่า “เมื่อไม่ได้เห็นพระศาสดา จะมีชีวิตอยู่ไปทำไม” จึงขึ้นไปบนปากเหวภูเขาชิลมกุฏ พระศาสดาทรงทราบความเป็นไปของเธอนั้น ทรงดำริว่า “ภิกษุนี้ เมื่อไม่ได้รับความเบาใจจากสำนักของเรา ก็จะมีแต่ทำให้อุปนิสัยแห่งมรรคและผลพินาศไป” ทรงแสดงพระองค์เปล่งโอภาส ตรัสพระคาถาว่า

“ ภิกษุผู้มากไปด้วยความปราโมทย์ เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จะพึงบรรลุอันสงบอันเข้าไปประทับสังขารเป็นสุขได้” ดังนี้

ทรงเหยียดพระหัตถ์ตรัสว่า “มานี้เกิด วักกลี” พระเถระได้เกิดปีติและโสมนัสใจเป็นกำลังว่า “เราจะได้เห็นพระทศพลแล้ว ความไม่เลื่อมเราได้แล้ว” ด้วยพระดำรัสว่า “จงมา” คิดว่า “เราจะไปทางไหน” ไม่รู้หนทางที่ตนจะไปเฝ้า จึงไปในอากาศเฉพาะพระพักตร์พระศาสดา โดยเอาเท้าข้างหนึ่งเหยียบบนภูเขา พรรณนาถึงพระคาถาที่พระศาสดาได้ตรัสแล้ว ข่มปีติในอากาศบรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔^{๒๗} แม้แต่ความเลื่อมใสศรัทธาในองค์พระศาสดาเอง เมื่อกลายเป็นความรักในบุคคลไปก็ย่อมเป็นอุปสรรคต่อความหลุดพ้น หรืออิสรภาพทางปัญญาในขั้นสูงสุดได้ พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้ละเสีย แม้บางครั้งจะต้องใช้วิธีค่อนข้างรุนแรงก็ทรงทำ เช่น ในกรณีของพระวักกลี ซึ่งมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระองค์อย่างแรงกล้า อายากจะติดตามพระองค์ไปทุกหนทุกแห่ง เพื่อให้ได้อยู่ใกล้ชิด ได้เห็นพระองค์อยู่เสมอ ระยะเวลาสุดท้ายเมื่อพระวักกลีป่วยหนักอยากเฝ้าพระพุทธเจ้าส่งคนไปกราบทูลพระองค์ก็เสด็จมา และมีพระดำรัสเพื่อให้เกิดอิสรภาพทางปัญญาแก่พระวักกลีตอนหนึ่งว่า^{๒๘}

พระวักกลี : ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เป็นเวลานานนักแล้ว ข้าพระองค์ปรารถนาจะไปเฝ้าเพื่อจะเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า แต่ร่างกายของข้าพระองค์ ไม่มีกำลังเพียงพอที่จะไปเฝ้าเห็นพระองค์ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้

^{๒๗} ขุ.อป.อ. (ไทย) ๗๒/๒๒๕-๒๒๖.

^{๒๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม(ฉบับเดิม), หน้า ๒๕๗-๒๕๘.

พระพุทธเจ้า : อย่าเลย วัฏฏี ร่างกายอันเน่าเปื่อยนี้ เธอเห็นไปจะมีประโยชน์อะไรดูก่อน วัฏฏี ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม เมื่อเห็นธรรมนั้นแหละ วัฏฏี จึงจะชื่อว่าเห็นเรา เมื่อเห็นเราก็คือเห็นธรรม^{๒๙}

พระวัฏฏีหลงในรูปกายของพระศาสดา เกิดความรักใคร่สันทัดใจนิยมชมชอบในพระสรีระอย่างรุนแรง จึงเฝ้าติดตามพระพุทธองค์ไปทุกหนทุกแห่ง เพื่อที่จะได้ยลพระโฉมตลอดเวลาที่พระพุทธองค์ทรงเสด็จจาริกไปยังสถานที่ต่างๆ เพื่อแสดงธรรมโปรดพุทธเวไนยสัตว์แต่พระวัฏฏีหาได้สนใจใฝ่ใจในสาระธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไม่ เฝ้าเพียงแต่จะได้เห็นพระพุทธองค์เท่านั้น เมื่อได้เห็นก็เกิดความพอใจ ดีใจ ปีติใจ ชื่นใจ มีความสุขโสมนัส เพลิดเพลินหลงใหล ประมาท มัวเมา

ในทางตรงกันข้ามเมื่อไม่ได้พบเห็น ก็เกิดความทุกข์ความเดือดร้อนเศร้าโศก เสียใจจนไม่เป็นอันกินอันนอน ไม่อยากมีชีวิตอยู่อีกต่อไป แต่ด้วยพระเมตตาของพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงใช้กุศโลบายในอันที่จะทำให้พระวัฏฏีเกิดสติปัญญาในการรู้เท่าทันชั้นธมาร พระพุทธองค์จึงตรัสสอนพระวัฏฏีในเชิงเปรียบเทียบ เพื่อเป็นการสะกิดใจให้หันมาให้ความสำคัญ ในพระธรรมคำสั่งสอนมากกว่า การให้ความสำคัญในพระสรีระ จนสามารถโน้มน้าวพระวัฏฏีให้มาพบเห็นพระธรรม(ดวงตาเห็นธรรม คือการได้บรรลุพระโสดาบัน)ได้ความประมาทของบุคคลผู้หลงติดอยู่ในวังวนของชั้นธมาร ย่อมเป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงธรรม ความหลงยึดติดในรูปชั้นธมารย่อมเกิดขึ้นได้ ด้วยการพบเห็นรูปของบุคคลอื่นแล้วเกิดความพึงพอใจใฝ่หาดังเช่นพระวัฏฏี บางรายเกิดขึ้นเพราะความหลงยึดติดในรูปชั้นธมารของตนเองพระพุทธองค์ทรงตรัสถึงความประมาทมัวเมาไว้ว่า

“ ภิกษุทั้งหลาย ความเมา ๓ นี้ ๓ คืออะไรคือ **ความเมาในความหนุ่มสาว ความเมาในความไม่มีโรค ความเมาในชีวิต** ปุณฺณผู้ไม่ได้สดับมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาว ประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ปุณฺณผู้ไม่ได้สดับ มัวเมาในความไม่มีโรค ฯลฯ หรือปุณฺณผู้ไม่ได้สดับ มัวเมาในชีวิต ประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบายทุกคติ วินิบาต นรก^{๓๐} เมื่อบุคคลตกอยู่ในความประมาทมัวเมาทั้ง ๓ ประการ หรือความประมาทมัวเมาอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๓ ประการนี้ ย่อมเป็นผู้ไม่มีใครที่จะไปพึงธรรมบ้าง ย่อมไม่มีใครเพื่อการไปปฏิบัติธรรมบ้าง เหมือนพระนางรูปนันทา

กรณีตัวอย่างที่ ๒ ชั้นธมาร ในฐานะที่ทำให้พระนางรูปนันทาตั้งอยู่ในความประมาท

นางรูปนันทาดำริว่า “เจ้าพี่ใหญ่ของเราสละสิริราชสมบัติออกบวช เป็นพระพุทธเจ้าผู้อัศจรรย์บุคคลในโลก แม้โอรสของพระองค์ทรงพระนามว่า ‘ราหุลกุมาร’ ก็ผนวชแล้ว แม้เจ้าพี่ของเราคือพระนันทะก็ผนวชแล้ว แม้พระมารดาของเราก็ตรงผนวชแล้วเหมือนกัน เมื่อคณะพระญาติจำนวนมากมายเหล่านี้ ทรงผนวชแล้ว แม้เราจะอยู่ทำอะไรในเรือน ก็จะไม่ผนวชบ้าง ” พระนางเสด็จเข้าไปสู่สำนักภิกษุณีทั้งหลายแล้ว ทรงผนวช พระนางทรงผนวช เพราะความสันทัดใจในพระญาติเท่านั้น หาใช่เพราะศรัทธาไม่ แต่เพราะพระนางเป็นผู้มีพระโฉมอันงดงามวิไล จึงปรากฏพระนามว่า “รูปนันทา” พระนางได้สดับว่า ชาวว่า พระศาสดามักทรงตรัสว่า “รูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา , เวทนา

^{๒๙} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๘๗/๑๕๕.

^{๓๐} อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๓๔/๒๐๐.

สัญญา สังขาร วิญญาณไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ” จึงไม่เสด็จไปเพื่อเผชิญพระพักตร์กับพระศาสดา ด้วยเกรงว่า “พระศาสดาจะทรงตรัสโทษในรูปแม้ของเราซึ่งน่าดู น่าเลื่อมใส”

พวกชาวเมืองสาวตถิ ถวายทานแต่เช้าตรู่ สมาทานอุโบสถแล้วห่มผ้าสะอาด ถือของหอม และระเบียบบดอกไม้เป็นต้น ในเวลาเย็นมาประชุมกันฟังธรรมในพระเชตวัน แม้ภิกษุณีสงฆ์ผู้เกิดฉันทะในพระธรรมเทศนาของพระศาสดา ก็พากันไปวิหารฟังธรรม ชาวเมืองสาวตถิครั้งฟังธรรมแล้ว เมื่อเข้าไปสู่พระนคร ก็พากันกล่าวสรรเสริญแต่พระเกียรติคุณของพระศาสดาเข้าไป^{๓๑}

พระนางรูปนันทา ได้สดับคำพรรณนาพระเกียรติคุณของพระตถาคต จากสำนักพวกภิกษุณีและพวกอุบาสิกา จึงดำริว่า “คนเป็นอันมาก ย่อมกล่าวชมเจ้าพี่ของเรานักหนา ถ้าในวันหนึ่งพระองค์เมื่อจะทรงตรัสโทษในรูปของเราจะตรัสได้สักเท่าไร ถ้าอย่างใด เราควรจะไปกับพวกภิกษุณี ไม่เปิดเผยตนเองเฝ้าพระตถาคตฟังธรรมแล้วก็จะมา ” พระนางจึงตรัสบอกแก่พวกภิกษุณีว่า “วันนี้ฉันจะไปฟังธรรม ” พวกภิกษุณีมีใจยินดีว่า “เป็นเวลานานแล้วหนอ การที่พระนางรูปนันทา ทรงมีพระประสงค์จะเสด็จไปสู่ที่บำรุงพระศาสดาเกิดขึ้นแล้ว วันนี้พระศาสดา จะทรงปรารภพระนางรูปนันทาเป็นเหตุ จะทรงแสดงพระธรรมเทศนาอันวิจิตร ” จึงพาพระนางออกไปเวลาที่ออกไปพระนางดำริว่า “เราจะไม่เปิดเผยตนเอง”

พระศาสดาทรงดำริว่า “วันนี้ รูปนันทา จะมาสู่ที่บำรุงของเรา ธรรมเทศนาเช่นไรหนอจักเป็นที่ถูกจริตของเธอ ” ทรงตกลงพระหฤทัยว่า “รูปนันทานั้น หนักในรูป มีความเยื่อใยห่วงหาในอรรถาพอย่างแรงกล้า การบรรเทาความเมารูปด้วยรูปนั้นแหละ จะเป็นที่ถูกจริตของเธอ ดุจการบ่งหนามด้วยหนามฉะนั้น ” ในเวลาที่พระนางเข้าไปสู่วิหาร พระองค์ทรงนิรมิตหญิงมีรูปร่างสวยพริ้งคนหนึ่ง อายุราว ๑๖ ปี งามผิวแดง ประดับด้วยอาภรณ์พร้อมสรรพ ยืนถือพัดถวายงานอยู่ในที่ใกล้พระพุทธรูปด้วยอำนาจแห่งพระฤทธิ์ ขณะนั้น พระศาสดาและพระนางรูปนันทาเท่านั้น ทรงเห็นรูปหญิงคนนั้นพระนางเสด็จเข้าไปภายในวิหารพร้อมกับภิกษุณีทั้งหลาย ทรงยืนข้างหลังพวกภิกษุณีถวายบังคมพระศาสดาด้วยเบญจางคประดิษฐ์ นั่งในท่ามกลางระหว่างพวกภิกษุณี ทรงแลดูพระศาสดาตั้งแต่พระบาทจรดพระเศียร ทรงเห็นพระสรีระของพระศาสดาอันวิจิตรด้วยพระลักษณะ รุ่งเรืองด้วยอนุพยัญชนะ มีพระรัศมีแผ่ซ่านออกกว้างวาหนึ่งแฉก ล้อม ทรงแลดูพระพักตร์อันมีสิริดุจพระจันทร์เพ็ญ ได้ทรงเห็นรูปหญิงที่ยืนอยู่ใกล้ๆ พระนางทรงแลดูหญิงนั้นแล้ว ทรงหันกลับมามองดูอรรถาพของตน รู้สึกว่าตนเป็นเหมือนนางกาซึ่งอยู่ข้างหน้านางพระยาหงส์ทองจำเดิมแต่เวลาที่พระนางทรงเห็นรูป ที่พระศาสดาทรงเนรมิตด้วยฤทธิ์แล้ว พระเนตรทั้งสองของพระนางก็ปั่นป่วนวิงเวียน พระนางมีจิตหลงไหลเคลิบเคลิ้มไปกับความงามแห่งสรีระร่างนั้นจนหมดใจว่า “โอ ผมของหญิงนี้งาม โอ หน้าผากก็งาม ” ได้เกิดความเสนหาในรูปนั้นอย่างรุนแรง พระศาสดาทรงทราบความที่พระนางทรงยินดียิ่งที่สุดซึ่งในรูปนั้นเมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงทรงแสดงรูปนั้นให้ล่งภาวะของผู้มีอายุ ๑๖ ปี มีอายุราว ๒๐ ปี พระนางรูปนันทาทอดพระเนตรรูปนั้นโดยตลอด มีจิตเบื่อหน่ายเกิดขึ้นที่ละน้อยว่า “รูปนี้ไม่เหมือนรูปก่อน ” พระศาสดาทรงแสดงความแปรเปลี่ยนแห่งเพศของหญิงนั้น โดยลำดับที่เทียวคือ เพศหญิงคลอดบุตรครั้งเดียว เพศหญิงกลางคน เพศหญิงแก่ เพศหญิงแก่คร่ำคร่าเพราะชรา แม้พระนางก็ทรงเบื่อหน่ายรูปนั้น ในเวลาที่รูปนั้นทรุดโทรมไปเพราะชราโดยลำดับว่า “โอ รูปนี้

^{๓๑} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕๘-๑๕๙.

หายไปแล้วๆ” ครั้นเมื่อทรงเห็นรูปนั้นมีพินหัก ผมหงอก หลังโก่ง มีซี่โครงขึ้นตุ้มนอก มีไม้เท้ายันข้างหน้างันอยู่ ก็ทรงเบื่อหน่ายเหลือประมาณ

พระศาสดาทรงแสดงรูปหญิงนั้นให้เป็นรูปอันพยาธิตอบงำ ขณะนั้นเอง หญิงนั้นทั้งไม้เท้าและพัดใบตาล ร้องเสียงดังลั่น ล้มลงที่ภาคพื้น จมลงในมูลและกรีสของตน กลิ้งเกลือกไปมา พระนางรูปนั้นทาทรงเห็นหญิงนั้นแล้วทรงเบื่อหน่ายเต็มที พระศาสดาทรงแสดงมรณะของหญิงนั้น หญิงนั้นถึงความเป็นศพพองอืดขึ้นในขณะนั้นเอง สายแห่งหนองและกลุ่มแห่งหมู่หนองไหลออกจากปากแผลทั้ง ๔ ฟุ่สตรมีกาเป็นต้นรุมทั้งย้อยแย่งกันกินซากศพหญิงนั้นรูปนั้นทาทรงพิจารณาซากศพนั้น ทรงเห็นอัฐภาพโดยความเป็นสภาพไม่เที่ยงว่า “หญิงนี้ถึงความแก่ ถึงความเจ็บ ถึงความตาย ในที่นี้เอง ความแก่ ความเจ็บ และความตาย จะมาถึงแก่อัฐภาพของเราเหมือนกัน ” เพราะความที่อัฐภาพเป็นสภาพอันพระนางทรงเห็นแล้ว โดยความเป็นสภาพไม่เที่ยงนั่นเอง อัฐภาพนั้นจึงเป็นอันทรงเห็นแล้วโดยความเป็นทุกข์ โดยความเป็นอนัตตาทีเดียว ลำดับนั้น ภพทั้งสามปรากฏแก่พระนางดุจถูกไฟเผาผลาญ และดุจซากศพอันเขาผูกไว้ที่พระศอ จิตมุ่งตรงต่อกรรมฐาน พระศาสดาทรงทราบว่ “พระนางทรงคิดเห็นอัฐภาพ โดยความเป็นสภาพไม่เที่ยงแล้ว ” จึงทรงพิจารณาว่า “พระนางจะสามารถทำที่พึ่งแก่ตนเองได้หรือไม่” ทรงเห็นว่า “จะไม่สามารถ การที่พระนางได้ปัจจัยภายนอกเสียก่อนจึงจะเหมาะ ” เมื่อจะทรงแสดงธรรม ด้วยอำนาจธรรมเป็นที่เหมาะแก่จริตของพระนาง ได้ตรัสพระคาถาว่า

“ นันทา เธอจงดูกายอันกรรมยกขึ้นอันอาดูรไม่สะอาดเปื้อนเน่าไหลออกอยู่ข้างบน ไหลออกอยู่ข้างล่าง ที่พาลชนทั้งหลายปรารภกันนัก สรีระของเธอนี้ ฉันทสรีระของหญิงนั้น ก็ฉันทน สรีระของหญิงนั้น ฉันทสรีระของเธอนี้ ก็ฉันทน เธอจงเห็นธาตุทั้งหลายโดยความเป็นของสูญ อย่ากลับมาสู่โลกนี้อีก เธอคลีคลายความพอใจในภพเสียแล้ว จักเป็นบุคคลผู้สงบเที่ยวไป”^{๓๒}

จากตัวอย่างที่กล่าวมา แสดงให้เห็นบทบาทของขันธมาร ในฐานะที่ทำให้มนุษย์ประมาท ร่างกายของมนุษย์แบ่งเป็น ๒ ส่วนคือ กายกับใจ ทั้งสองส่วนทำงานสัมพันธ์สอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จิตใจดีย่อมส่งผลให้ร่างกายดีไปด้วย ผู้เกิดมามีร่างกายสมบูรณ์เพราะได้ประกอบกุศลกรรมมาก่อน เรียกว่าผู้มีบุญอันกระทำไว้แต่ปางก่อน กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เป็นไปต่างๆ กัน คือ ให้สัตว์ประณีตทราม หยาบละเอียด บางคนเกิดมามีฐานะร่ำรวย บางคนยากจน บางคนมีรูปร่างทราม บางคนมีรูปร่างสวยงาม ที่เป็นเช่นนี้เพราะมีบุญนำกรรมแต่ง เมื่อเกิดมามีสังขารร่างกาย ไม่ว่าจะประณีตทราม หยาบละเอียดอย่างไร ล้วนตกอยู่ในลักษณะ อนิจจังทุกขัง อนัตตาทั้งสิ้น แต่สำหรับบุคคลผู้ตั้งตนอยู่ในความประมาทขาดสติ ย่อมไม่มีปัญญาความเห็นแจ้งตามความเป็นจริง ย่อมนำไปสู่ทุกข์หรือยึดมั่นกับสิ่งที่ได้เห็นและพอใจนั้น จนก่อให้เกิดความลุ่มหลงในรูปร่างสังขาร นำมาซึ่งความเสื่อมจากการทำความดี โดยได้ยกเอาเรื่องของพระวักกิลมาเป็นกรณีศึกษา ซึ่งพบว่าท่านตั้งตนอยู่ในความประมาท มีความลุ่มหลงในพระวรกายของพระศาสดา ตั้งแต่แรกเห็นเมื่อครั้งเป็นคฤหัสถ์ เมื่อติดใจอยากดูพระวรกายมากขึ้นจึงขอบวช เมื่อบวชแล้วก็ไม่เป็นอันประพฤติปฏิบัติในกิจที่พระภิกษุพึงทำ ได้เฝ้าติดตามเพื่อดูรูปกายของพระพุทธองค์มิได้ห่าง พระพุทธองค์ทรงเล็งเห็นว่า หากพระวักกิลไม่ได้อุบายทำให้เกิดธรรมสังเวชแล้ว เธอจะไม่ได้สติสัมปชัญญะกลับคืนมาและจะเสื่อมจากคุณธรรม จึงทรงขับไล่ท่านให้ไปเสียในที่อื่น ท่านเมื่อถูกพระศาสดาทรงขับไล่ จึงเกิดความน้อยเนื้อต่ำใจไร้ที่พึ่ง คิดว่า

^{๓๒} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๖๐-๑๖๓.

ตัวตายด้วยการกระโดดลงจากหน้าผา พระศาสดาทรงทราบเหตุนี้จึงทรงเสด็จไปโปรด ทำให้ท่านได้สติปัญญาเห็นตามที่ทรงสอนนั้น จึงตั้งอยู่มรรคมผลเบื้องสูง

ในกรณีของพระนางรูปันหา ด้วยความที่เกิดมาพร้อมกับรูปสมบัติ คือมีรูปร่างสวยงาม ทิวสรรพพวงค์กายประหนึ่งว่าเทพธิดา เป็นเหตุให้พระนางยึดติดพึงพอใจหลงใหลในรูปตนเอง แม้มาบวชเป็นภิกษุณีก็ได้บวชด้วยศรัทธา แต่บวชเพราะความต้องการของหมู่พระญาติเมื่อบวชแล้วก็ไม่ได้หมั่นศึกษาปฏิบัติ ในโอวาทคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ฝ่าแต่ภาคภูมิใจในความงดงามของตนเอง จึงปล่อยวันเวลาให้ล่วงเลยไปด้วยความประมาท แม้แต่การฟังธรรมก็ไม่ปรารถนาจะไป เมื่อภิกษุณีรูปอื่นชักชวนก็ปฏิเสธ ด้วยเห็นว่าพระศาสดามักตรัสให้เห็นโทษแห่งรูป อันเป็นปฏิปักษ์ต่อจริต อธิษฐานของตน ต่อมาได้ฟังคำสรรเสริญของคนทั้งหลายต่อพระธรรมเทศนาของพระศาสดา วันหนึ่งใคร่อยากพิสูจน์ทดลองให้ประจักษ์ด้วยตาของตนเองจึงแฝงกายปะปนไปกับคนอื่นเพื่อฟังธรรม พระศาสดาทรงทราบการมาของเธอ จึงเนรมิตรูปหญิงสาวสวยยิ่งกว่าพระนาง นั่งถวายนานพักอยู่ข้างๆ เมื่อพระนางเห็นรูปหญิงนั้นแล้วนำมาเปรียบเทียบกับตนเอง มองเห็นรูปตนเองดุดกในฝูงหงส์ เริ่มคลายความยึดมั่นในอัตตภาพ ครั้นพิจารณาดูรูปหญิงนั้นต่อไป พระศาสดาจึงเนรมิตรูปหญิงนั้น ให้ถึงความเปลี่ยนแปลงไปตามลำดับ จนกระทั่งล้มลงเสียชีวิตในกองอุจจาระปัสสาวะ ขึ้นอืดมีหมู่หนอน ขอนไชและฝูงแมลงกัดยื้อแย่งจิกกินซากศพนั้น พระนางเกิดความเบื่อหน่ายในอัตตภาพสังขารร่างกาย เห็นความไม่เที่ยงแห่งสังขาร เมื่อได้ฟังคำสอนของพระศาสดาจึงคลายความพอใจในชาติภพ ถึงความสงบแห่งใจ

กล่าวโดยสรุป อุปสรรคของขันธมารในฐานะเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์ประมาท มีดังนี้

๑. พระวักลีหลงในรูปกายของพระศาสดาจึงตั้งตนอยู่ในความประมาท
๒. พระนางรูปันหาหลงในรูปกายของตนเองจึงตั้งตนอยู่ในความประมาท

๔ .๒.๒ ขันธมารในฐานะเป็นสิ่งที่ตรอนโอกาสในการทำความดี

ร่างกายของมนุษย์เปรียบได้เช่นกับเป็นรังแห่งมาร เป็นสถานที่เกิดพักอาศัยของหมู่มารทั้งหลาย เหล่ามารที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับขันธมารนี้ เช่น ความหนาว ความร้อน ความหิว กระจาย ความเกียจคร้าน ความปวดเมื่อย ความเจ็บไข้หรืออาพาธต่างๆ สิ่งเหล่านี้ล้วนเกิดขึ้นกับสังขาร ร่างกายของมนุษย์เราทั้งสิ้นเมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมเป็นสาเหตุให้ร่างกาย หรืออวัยวะส่วนต่างๆ ของร่างกายทำงานไม่ได้ตามปกติ พร้อมกันนั้นอาจส่งผลให้ร่างกายและอวัยวะต่างๆ ทำงานมากหรือน้อยกว่าปกติอันมีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติกิจหน้าที่ หรือการประกอบกุศลคุณงามความดีต่างๆ เป็นผลให้ต้องหยุดชะงักหรือล้มเลิกภารกิจงานนั้นๆ เสีย พลาดจากโอกาสอันมีคุณค่าความสำคัญที่มาประจวบเข้าแล้ว ด้วยเพราะมีขันธมารมาเบียดเบียนบีฑาให้เป็นไป ความเจ็บป่วยหรืออาการอาพาธต่างๆ ที่เกิดขึ้น จึงเป็นมารที่คอยตรอนโอกาสในการทำความดีอยู่เนืองๆ และโดยเฉพาะหากเกิดขึ้นกับบุคคลสำคัญด้วยแล้ว ยิ่งทำให้โอกาสที่ดีๆ ที่จะเกิดขึ้นนั้น ย่อมพลอยเสียหายหรือหลุดลอยไปอย่างน่าเสียดาย ยากที่จะหาได้ แม้แต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นบุคคลที่ประเสริฐสุด ผู้บริสุทธิ์หมดจดด้วยดีแล้วจากกิเลสทั้งมวล ยังต้องถูกขันธมารเบียดเบียนเอาได้ ดังนั้นเพื่อให้เห็น อุปสรรคของขันธมารในฐานะเป็นสิ่งที่ตรอนโอกาสในการทำความดีปรากฏชัดเจน

เป็นรูปธรรม จึงขอยกตัวอย่างด้วยเรื่องเหล่านี้คือ (๑) ชั้นมารเบียดเบียนตตรอนโอกาสในการทำ
พุทธกิจของพระพุทธองค์ (๒) ชั้นมารเบียดเบียนตตรอนโอกาสในการปฏิบัติธรรมของพระตัสสะ

กรณีตัวอย่างที่ ๑ ชั้นมาร ในฐานะเป็นเครื่องเบียดเบียนตตรอนโอกาสในการทำพุทธ กิจของพระพุทธองค์

พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ในสถานที่อันทรงพอพระทัย ในอัมพปาลีวัน รับสั่งเรียกพระ
อานนท์มาตรัสว่า “มาเถิด อานนท์เราไปเวฬุคามกัน” พระอานนท์ทูลรับสนองพระดำรัสแล้วพระผู้มี
พระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสด็จถึงเวฬุคาม ประทับอยู่ในเวฬุคาม รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัส
ว่า “มาเถิด ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจำพรรษารอบกรุงเวสาลี ตามที่ที่มีเพื่อนตามที่ที่มีคนเคยพบ
เห็นกัน ตามที่ที่มีคนเคยคบกัน ส่วนเราจะจำพรรษาในเวฬุคามนี้”

พวกภิกษุทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว จำพรรษารอบกรุงเวสาลีตามที่ที่มีเพื่อน ตามที่ที่มีคน
เคยเห็นกัน ตามที่ที่มีคนเคยคบกัน ส่วนพระผู้มีพระภาคทรงจำพรรษาในเวฬุคามนั้นในระหว่างที่
พระผู้มีพระภาค ทรงจำพรรษาได้เกิดอาการพระประชวรอย่างรุนแรงมีทุกขเวทนาอย่างแสนสาหัส
จนเจียนจะปรินิพพาน พระองค์ทรงมีสติสัมปชัญญะ ทรงอดกลั้นไม่พรั่งพรูพระดำริว่า “การที่
เราไม่บอกผู้อุปัฏฐาก ไม่อ้อนวอนภิกษุสงฆ์ปรินิพพานนั้น ไม่เหมาะแก่เรา ทางที่ดีเราควรใช้ความเพียรขับ
ไล่อาพาธนี้ ดำรงชีวิตสังขารอยู่ต่อไป”

พระผู้มีพระภาคทรงใช้ความเพียรขับไล่อาพาธพระประชวรนั้น ทรงดำรงชีวิตสังขารอยู่
อาการพระประชวรจึงสงบ เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงหายจากพระประชวร หายจากอาการไข้ไม่นาน
ได้เสด็จออกจากพระวิหารไปประทับนั่งบนพุทธอาสน์ ที่ปูลาดไว้ในร่มเงาพระวิหารพระอานนท์เข้าไป
เฝ้าพระผู้มีพระภาค ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้
เจริญ เมื่อข้าพระองค์ได้เห็นพระสุภาพของพระองค์แล้ว ได้เห็นพระองค์ทรงอดทนต่อทุกขเวทนา
แล้ว ทำให้ร่างกายของข้าพระองค์อ่อนเปลี้ยประดุจคนเมาข้าพระองค์รู้สึกมีดมนทุกด้าน แม้ธรรม
อย่างหนึ่งก็ไม่ปรากฏแก่ข้าพระองค์เลย เพราะพระอาการไข้ของพระผู้มีพระภาค แต่ข้าพระองค์ก็ยัง
เบาใจอยู่หน้อยหนึ่งว่า พระผู้มีพระภาคจะยังไม่ปรินิพพาน ตราบเท่าที่ยังไม่ได้ปรารภภิกษุสงฆ์ แล้ว
ตรัสพระพุทธพจน์อย่างใดอย่างหนึ่ง”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อานนท์ ภิกษุสงฆ์ยังหวังได้อะไรในเราอีกเล่า ธรรมที่เรา
แสดงแล้วไม่มีในไม่มียก ในเรื่องธรรมทั้งหลาย ตถาคตไม่มี**อจาริยมฺมู**^{๓๓} ผู้ที่คิดว่า เราเท่านั้นจักเป็น
ผู้บริหารภิกษุสงฆ์ต่อไป หรือว่าภิกษุสงฆ์จะต้องยึดเราเท่านั้นเป็นหลัก ผู้นั้นจะต้องปรารภภิกษุสงฆ์
แล้วกล่าวอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นแน่ แต่ตถาคตไม่คิดว่า เราเท่านั้น จักเป็นผู้บริหารภิกษุสงฆ์ต่อไป
หรือว่าภิกษุสงฆ์จะต้องยึดเราเท่านั้นเป็นหลัก แล้วทำไมตถาคตจะต้องปรารภภิกษุสงฆ์กล่าวอย่างใด
อย่างหนึ่งอีกเล่า บัดนี้ เราเป็นผู้ชรา แก่ เฒ่า ล่วงกาลมานานผ่านวัยมามาก เรามีวัย ๘๐ ปี ร่างกาย
ของตถาคตประหนึ่งแซมด้วยไม้ไผ่ยังเป็นไปได้ ก็เหมือนกับเกวียนเก่าที่ซ่อมแซมด้วยไม้ไผ่นั่น

^{๓๓} **อจาริยมฺมู** แปลว่า กำมือของอาจารย์ อธิบายว่า มือที่กำไว้ใช้เรียกอาการของอาจารย์ภายนอก
พระพุทธศาสนาที่หวังวิชาไม่ยอมบอกแก่ศิษย์ขณะที่ตนเองยังหนุ่ม แต่จะบอกแก่ศิษย์ที่ตนรักขณะที่ตน
ใกล้จะตายเท่านั้น แต่พระผู้มีพระภาคไม่ทรงถือตามคติเช่นนี้ อ้างใน ที.ม.อ.(บาลี)๑๖๕/๑๕๐.

ร่างกายของตลาคตสบายขึ้น ก็เพราะในเวลาที่เราตลาคตเข้าเจโตสมาธิอันไม่มีนิมิต เพราะไม่ใส่ใจนิมิต
ทุกอย่าง และเพราะดับเวทนาบางอย่างได้เท่านั้น”^{๓๔}

พระผู้มีพระภาคเมื่อประทับอยู่ตามความพอพระทัยในโกคนคร รับสั่งเรียกพระอานนท์มา
ตรัสว่า “มาเถิด อานนท์ เราจะเข้าไปยังกรุงปาวากัน” พระอานนท์ทูลรับสนองพระดำรัส ต่อมา พระผู้
มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เสด็จไปถึงกรุงปาวา ประทับอยู่ที่อัมพวันของนายจุนทกัมมาร
บุตรเขตกรุงปาวานายจุนทกัมมารบุตรทราบข่าวว่า “พระผู้มีพระภาคเสด็จถึงกรุงปาวา ประทับอยู่ที่
สวนมะม่วงของตน ” เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาค
ทรงชี้แจงให้นายจุนทกัมมารบุตรเห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า
ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมิกถา ลำดับนั้น นายจุนทกัมมารบุตรผู้ที่พระผู้มีพระภาคทรง
ชี้แจงให้เห็นชัดชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่า
เริงด้วยธรรมิกถา ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคพร้อม
ด้วยภิกษุสงฆ์ โปรดรับภัตตาหารของข้าพระองค์ในวันพรุ่งนี้ ” เมื่อนายจุนทกัมมารบุตร ทราบอาการที่
พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์แล้ว จึงลุกจากที่นั่งถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาค กระทำประทักษิณ
แล้วจากไปครั้นราตรีผ่านไป นายจุนทกัมมารบุตรได้เตรียมของขบฉันอันประณีตและสุกรมัททวะ
จำนวนเพียงพอไว้ในนิเวศน์ของตน ให้คนไปกราบทูลเวลาแด่พระผู้มีพระภาคว่า “ได้เวลาแล้ว
ภัตตาหารเสร็จแล้ว พระพุทธเจ้าข้า” เวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตราวาสกถือบาตรและจีวร
พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสด็จเข้าไปยังนิเวศน์ของนายจุนทกัมมารบุตร ประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้
รับสั่งเรียกนายจุนทกัมมารบุตรมาตรัสว่า “จุนทะ จงประเคนสุกรมัททวะที่เตรียมไว้แก่เรา ประเคน
ของขบฉันอย่างอื่นที่เตรียมไว้แก่ภิกษุสงฆ์ ” เขาทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว ประเคนสุกรมัททวะที่
เตรียมไว้แด่พระผู้มีพระภาคประเคนของขบฉันอย่างอื่นที่เตรียมไว้แก่ภิกษุสงฆ์

พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกนายจุนทกัมมารบุตรมาตรัสว่า “จุนทะ สุกรมัททวะที่เหลือเธอ
จงฝังลงในหลุม เรายังไม่เห็นใครในโลกพร้อมเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณ
พราหมณ์ เทวดาหรือมนุษย์ที่บริโภคสุกรมัททวะนี้แล้ว จะย่อยได้ดี นอกจากตลาคตเพียงผู้เดียว
เท่านั้น”

นายจุนทกัมมารบุตร ทูลรับสนองพระดำรัสฝังสุกรมัททวะที่เหลือลงในหลุม เข้าไปเฝ้า
พระผู้มีพระภาค ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควรพระผู้มีพระภาค ทรงชี้แจงให้นายจุนทกัมมารบุตร
เห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วย
ธรรมิกถาแล้ว ทรงลุกจากพุทธอาสน์เสด็จจากไปหลังจากนั้น พระผู้มีพระภาคได้เกิดอาการประชวร
อย่างรุนแรง ลงพระบังคนหนักเป็นพระโลหิต ทรงมีทุกขเวทนาอย่างแรงกล้า จวนเจียนจะปรินิพพาน
พระองค์ทรงมีสติสัมปชัญญะทรงอดกลั้นทุกขเวทนาเหล่านั้นไว้อย่างไม่พริ้นพริ้ง รับสั่งเรียกพระ
อานนท์มาตรัสว่า “มาเถิดอานนท์ เราจะเข้าไปยังกรุงกุสินารากัน” พระอานนท์ทูลรับสนองพระดำรัส
แล้ว^{๓๕}

^{๓๔}ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๓-๑๖๕/๑๐๙-๑๑๐.

^{๓๕}ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๙-๑๙๐/๑๓๗-๑๓๘.

จะเห็นได้ว่า แม้แต่พระพุทธองค์ซึ่งเป็นผู้ที่ได้นามว่าเป็นศาสดาเอก เป็นพระบรมครูเป็นนายแพทย์ใหญ่ที่ยิ่งกว่าแพทย์ทั้งหลาย เป็นนายสารถิผู้ฝึกสัตว์โลก ยังต้องประสบกับการถูกขันธ์มารบกวณเียดเบียน จะป่วยกล่าวไปใยสำหรับบุคคลธรรมดาสามัญทั่วไป ในอันที่จะไม่ถูกขันธ์มารบกวณเียดเบียนได้ แต่กิริยาอาการที่ปรากฏของพระพุทธองค์และพระอรหันต์ ย่อมมีความแตกต่างกันกับปุถุชน เพราะพระพุทธองค์กับทั้งพระอรหันต์ทั้งหลาย ท่านเหล่านั้นย่อมมีสติสัมปชัญญะรู้ตัวทั่วพร้อม เห็นความจริงแห่งสังขารร่างกาย พิจารณาความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงของสังขารร่างกาย โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา โดยพระพุทธองค์ทรงตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า

“ ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นคือความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดาก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตรู้บรรลุธาตุนั้นว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง” ครั้นรู้บรรลุแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง” ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นคือความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดาก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตรู้บรรลุธาตุนั้นว่า “สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์” ครั้นรู้ บรรลุแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายว่า “สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์” ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นคือความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดา ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้นตถาคตรู้บรรลุธาตุนั้นว่า “ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา” ครั้นรู้ บรรลุแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนดเปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายว่า “ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา”^{๓๖}

ด้วยความเข้าใจในสังขารร่างกายอย่างถ่องแท้ จึงเป็นเหตุให้พระพุทธองค์กับทั้งพระอรหันต์ ไม่ตื่นตระหนกเกรงกลัวกระสรวนกระวายทุกข์ร้อน ไปกับการแปรเปลี่ยนของสังขารผิวกาย ปุถุชนทั่วไป เมื่อประสบกับความปรวนแปรความพินาศของสังขารร่างกาย ย่อมโศกเศร้าหดหู่ หม่นหมอง ตรอมตรม คร่ำครวญ กลิ้งเกลือก กระเสือกกระสน กระวนกระวาย ร้องไห้พุ่มพวย ตีอกชกตัว ร่ำไห้ สยายผมน้ำตานองหน้าอย่างไร้สติสัมปชัญญะ ไม่รู้เท่าทันความเป็นไปของสังขารร่างกาย ดังนั้น ขันธมารจึงเป็นมารที่คอยลิดรอนตัดโอกาสในการปฏิบัติธรรมของภิกษุในพุทธศาสนาอยู่เนืองๆ ดังเช่นกรณีของพระปุติคัตตติสสเถระ

กรณีตัวอย่างที่ ๒ ขันธมาร ในฐานะเป็นเครื่อง เบียดเบียนตัดรอนโอกาสในการปฏิบัติธรรมของพระติสสเถระ

ชาวกรุงสาวตถิคนหนึ่ง ได้รับการบรรพชาอุปสมบทแล้วมีชื่อว่า “พระติสสเถระ” เมื่อเวลาผ่านไปโรคเกิดขึ้นในร่างกายของท่าน ต่อมาทั้งหลายประมาณเท่าเมล็ดฝักกาดผุดขึ้น มันโตขึ้นโดยลำดับประมาณเท่าเมล็ดถั่วเขียว เท่าเมล็ดถั่วดำ เท่าเมล็ดกระเบา เท่าผลมะขามป้อม เท่าผลมะตูมแตกแล้ว สรีระของท่านเต็มไปด้วยแผลเล็กแผลใหญ่ ท่านจึงได้ชื่อใหม่ว่า พระปุติคัตตติสสเถระ(พระติสสเถระผู้มีกายเน่า) ต่อมากระดูกของท่านแตกออก ไม่มีใครที่จะมาช่วยดูแลรักษาอุปัฏฐากท่าน ผ่านงูผ้าห่มของท่านเประเปื้อนไปด้วยหนองและเลือด มีสภาพเช่นกันกับขนมร้างแห พวกภิกษุที่เป็นสัทธีวาริกรของท่าน ก็ไม่สามารถจะปฏิบัติท่านได้ จึงพากันทิ้งท่านให้อยู่แต่ลำพังเพียงรูปเดียว ท่านเมื่อไม่มีใครจะอุปัฏฐากเหลือแล้ว จึงเป็นผู้อยู่อย่างโดดเดี่ยวไร้ที่พึ่งธรรมดาว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมไม่ทรงละพุทธกิจ คือการตรววจุโลกสิน ๒ วาระคือ ในกาลโกสิรุง เมื่อทรงตรววจุโลก ทรงตรววจุ

^{๓๖} อก.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๓๗/๓๘๕.

จำเดิมแต่ปากขอบแห่งจักรวาล ทำพระญาณให้มุ่งต่อพระคันธกุฎี เมื่อทรงตรวจดูเวลาเย็น ทรงตรวจดูจำเดิมแต่พระคันธกุฎี ทำพระญาณให้มุ่งต่อที่ออกไปภายนอก

ครั้งนั้น พระพุทฺธคัตติสสเถระปรากฏภายในข่ายคือพระญาณของพระผู้มีพระภาคพระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์ของตีสสภิกษุ ทรงดำริว่า “ภิกษุนี้ ถูกพวกสัทธวัหาริกทอดทิ้ง บัดนี้เรอตระกำลำบาก นอกจากเราแล้ว เธอก็ไม่มีที่จะพึ่ง ” จึงเสด็จออกจากพระคันธกุฎี เหมือนเสด็จเที่ยวจาริกในวิหาร เข้าไปสู่โรงไฟ ทรงล้างหม้อ ใส่ น้ำ ยกขึ้นตั้งบนเตา ทรงรอให้น้ำร้อนเดือด ประทับยืนอยู่ในโรงไฟ ทรงทราบที่น้ำเดือดแล้ว เสด็จไปจับปลายเตียงที่ตีสสภิกษุนอนอยู่ ขณะเดียวกัน พวกภิกษุเห็นอย่างนั้นกราบทูลว่า “ขอพระองค์เสด็จกลับไป พระเจ้าข้า พวกข้าพระองค์ จะทำเอง ” ช่วยกันยกเตียงนำไปสู่โรงไฟ พระศาสดาทรงส่งให้นารามมา ทรงเทน้ำร้อนใส่ราง ส่งภิกษุ ให้เปลี่ยนผ้าห่มเธอออก ให้ช่วยด้วยน้ำร้อนแล้วนำไปผึ่งแดด พระศาสดาประทับยืนอยู่ที่ใกล้เธอ ทรงเทน้ำอุ่นราดบนสรีระร่างกายของเธอ ทรงลูสรีระของเธออาบน้ำให้เธอ หลังจากอาบน้ำให้เธอ เสร็จแล้ว ขณะเดียวกัน ผ้าห่มของเธอที่ซีกผึ่งแดดไว้ ได้เวลาแห้งพอดี พระศาสดาทรงช่วยเธอให้นุ่ง ผ้าห่มนั้น ทรงให้ขยำผ้ากาสาვეที่เธอนุ่งด้วยน้ำแล้วให้น้ำไปผึ่งแดด เมื่อสรีระร่างกายของเธอสะอาด สะอาดดีแล้ว ผ้านุ่งที่ผึ่งแดดไว้ก็แห้ง เธอนุ่งผืนหนึ่งหมืนหนึ่ง มีร่างกายเบาสบาย จิตมีอารมณ์เป็น หนึ่ง นอนอยู่บนเตียง พระศาสดาประทับยืน ณ ที่เหนือศีรษะของเธอ ตรัสว่า “ภิกษุ กายเธอนี้ ปราศจากวิญญานแล้ว หาอุปการะมิได้ จักนอนบนแผ่นดิน เหมือนท่อนไม้ ” ดังนี้ ตรัสพระคาถาว่า “อีกไม่นานนักร่างกายนี้จักปราศจากวิญญานถูกทอดทิ้งทับถมแผ่นดินเหมือนท่อนไม้ที่ไร้ประโยชน์ ฉะนั้น”^{๓๗}

จากตัวอย่างที่กล่าวมา แสดงให้เห็นบทบาทของขันธมาร ในฐานะเป็นสิ่งตตรอนโอกาสในการทำความดี มนุษย์ที่เกิดมาแล้วไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเปื่อยเน่า ถือได้ว่าเป็นผู้ประสบกับลาภอัน ประเสริฐ กับทั้งแสดงให้เห็นว่า ในอดีตชาติที่แล้วไม่ได้เป็นผู้เปื่อยเน่าสตรอื่น ทำให้เกิดมาในชาติ ปัจจุบันจึงปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ แต่น้อยคนนักที่จะได้อย่างนั้น มนุษย์เราได้อาศัยร่างกายเป็น เครื่องช่วยในการทำความดี หากร่างกายสมบูรณ์ดี ก็เป็นทางให้ทำความดีได้โดยสะดวก แต่หาก ร่างกายมีโรคภัยไข้เจ็บเปื่อยเน่าหรือทุพพลภาพ การทำความดีก็มีความยากลำบากขึ้นโดยลำดับ บางครั้งถึงกับต้องหยุดหรือยกเลิกในการทำความดี เพราะโรคภัยไข้เจ็บเป็นเหตุ โดยได้ยกเอาอาการ พระประชวรของพระพุทธเจ้า และอาการเจ็บป่วยของพระตีสสะมาเป็นกรณีศึกษา ทำให้ได้ทราบว่า เมื่อพระพุทธองค์ทรงพระประชวรหนักอย่างแสนสาหัส ด้วยอาการป่วยไข้และลงพระบังโคนหนักเป็น โลหิต การปฏิบัติพุทธกิจประจำวันจึงเป็นไปด้วยความยากลำบาก ถึงกับต้องงดหรือหยุดพักเพื่อรักษา อาการพระประชวรในส่วนของพระตีสสะเมื่อท่านล้มป่วยด้วยโรคกายผุพอง ทำให้อาการกำเริบ ลูกกลมเนื้อตัวท่านเปื่อยเน่า เมื่อท่านเจ็บป่วยจึงไม่สามารถปฏิบัติกิจวัตรหรือช่วยเหลือตนเองได้ ท่าน ถูกทอดทิ้งไม่มีใครช่วยเหลือดูแลรักษา จึงได้แต่นอนซมทำให้โรคแผ่ขยายมากขึ้น เมื่อพระพุทธองค์ ทรงทราบจึงเสด็จมาช่วยเหลือดูแลรักษา จนท่านมีอาการดีขึ้นและหายจากโรคภัยไข้เจ็บนั้น

กล่าวโดยสรุป อุปสรรคของขันธมารในฐานะเป็นสิ่งตตรอนโอกาสในการทำความดี มี

^{๓๗} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๔๑/๓๘, ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๔๓๕-๔๓๗, ร่างกายนี้ ประกอบด้วยกระดูก ๓๐๐ ท่อน และเอ็น ๙๐๐ เส้น อ้างใน ขุ.สุ.อ. (บาลี)๑/๑๙๖/๒๗๘.

ดังนี้

๑. อาการพระประชวรเกิดขึ้นแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทำให้ปฏิบัติพุทธกิจประจำวันไม่ได้
๒. โรคกายเปื่อยเน่าเกิดขึ้นแก่พระตีสสะ จึงทำให้ท่านไม่สามารถปฏิบัติกิจวัตรและปฏิบัติธรรมได้

๔.๓ อิทธิพลของอกิสังขารมาร ที่มีต่อการปฏิบัติธรรม

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่ากิจของพุทธบริษัทอีกอย่างหนึ่งคือ การทำพระนิพพานให้แจ้งให้ได้ในชาตินี้ หากทำไม่ได้อย่างน้อยก็ควรจะต้องเข้าถึงพระอริยบุคคลชั้นใดชั้นหนึ่งมีโสดาบันเป็นต้น เพื่อปิดทางแห่งอบายภูมิ เพราะคนเราเกิดมาแล้วนับจำนวนชาติไม่ถ้วน เราไม่มีทางรู้แจ้งได้เลยว่า ในอดีตชาติที่ผ่านมาแต่ละชาติ เราทำบุญญาภิสังขาร อกุศลญาภิสังขาร หรืออาเนญญาภิสังขาร^{๓๘} ไว้มากน้อยแค่ไหน เพราะเจตนากรรมเหล่านี้ย่อมส่งผลทับซ้อนกับเจตนากรรมที่เกิดขึ้นในชาติปัจจุบัน หากเป็นกรรมดีก็แล้วไป แต่ถ้าเป็นกรรมชั่วก็อาจส่งผลอันน่ากลัว ผลกรรมที่เราทำเอาไว้ในอดีตที่ผ่านมา ซึ่งสามารถกำหนดชะตาชีวิตของเราได้ ถ้าขนาดเบาก็แค่ให้เราเดินหลงออกนอกหนทาง แต่ถ้าเราตั้งสติทันเราก็ก็นำมาบรรลุนิพพานได้ แต่ถ้าไปทำผิดพลาดก่อบาปสร้างกรรม โดยมีกิเลสมาบีบคั้นให้สรรพสัตว์ไปก่อกรรมขึ้น หรือไม่ก็คือกิเลสมาบังคับให้สร้างกรรม และต้องมารับผลของวิบากกรรม^{๓๙} ผลแห่งวิบากกรรมจึงเป็นตัวอุปสรรคขัดขวางการบรรลุนิพพานในชาตินี้

การจะบรรลุนิพพานได้ต้องมีการศึกษาปฏิบัติเป็นลำดับ ซึ่งการศึกษาปฏิบัติที่ถูกต้องย่อมอำนวยผลให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในมรรคผลที่สูงขึ้น ตรงกันข้ามหากศึกษาปฏิบัติผิดหรือขาด

^{๓๘} อกิสังขาร (volitional formation ; formation ; activity) คือสภาพที่ปรุงแต่ง, ธรรมมีเจตนาเป็นประธานอันปรุงแต่งผลแห่งการกระทำ, เจตนาที่เป็นตัวการในการทำกรรม

๑. ปุณฺณญาภิสังขาร (formation of merit; meritorious formation) อกิสังขารที่เป็นบุญ, สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายดี ได้แก่ กุศลเจตนาที่เป็นกามาวจรภูมิ และรูปาวจรภูมิ

๒. อปุณฺณญาภิสังขาร (formation of demerit ; demeritorious formation) อกิสังขารที่เป็นปฏิปักษ์ต่อบุญคือเป็นบาป, สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายชั่ว ได้แก่ อกุศลเจตนาทั้งหลาย

๓. อาเนญญาภิสังขาร (formation of the imperturbable; imperturbability-producing volition) อกิสังขารที่เป็นอนินทรีย์, สภาพที่ปรุงแต่งภพอันมั่นคง ไม่หวั่นไหว ได้แก่ กุศลเจตนาที่เป็นอรุฬาวจร ๔ หมายถึงภาวะจิตที่มั่นคงแน่วแน่ ด้วยสมาธิแห่งจตุตถฌาน อ้างใน ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๑๔/๑๗๖, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๑๗/๕๒๗.

^{๓๙} เข็รนนท์, มารมีจริง ทำดีแค่ไหน หากผลใจก็เป็นมาร, (นนทบุรี : พิมพ์ดีการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๕.

บุคคลผู้คอยให้คำชี้แนะที่ถูกต้อง อาจทำให้การปฏิบัติธรรมนั้นเป็นโทษ ก่อให้เกิดผลเสียหายทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ดังนั้น อภิสังขารมารจึงมีบทบาทที่สำคัญ คือ

๔ .๓.๑ อภิสังขารมารในฐานะเป็นอุปสรรคขัดขวางการบรรลุธรรม

ครั้งพุทธกาล พุทธกิจที่สำคัญประการหนึ่งของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าคือ จะทรงตรวจดูอุปนิสัยของสัตว์โลกทั้งหลายว่า ในวันนี้สัตว์เหล่าใดจะมีอุปนิสัยที่จะเข้าไปสู่ข่ายคือพระญาณของพระองค์ ครั้นทรงทราบถึงอุปนิสัยของสัตว์เหล่านั้นด้วยญาณแล้ว พระพุทธองค์ก็จะทรงเสด็จไปโปรดด้วยการสงเคราะห์ให้เขาได้ทำบุญ เพื่อสร้างสมอบรมคุณความดีบ้าง บางครั้งก็ทรงเสด็จไปเพื่อแสดงธรรมโปรด เพื่อให้ผู้นั้นตั้งตนอยู่ในสัมมาทิฐิบ้าง ให้ได้บรรลุธรรมคือคุณวิเศษเป็นอริยบุคคลขั้นใดขั้นหนึ่ง เช่น เป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี หรือพระอรหันต์บ้าง ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับว่าสัตว์บุคคลเหล่านั้น ได้สร้างสมอบรมบารมีเอาไว้มากน้อยเพียงใดเว้นเสียแต่ว่า บุคคลนั้นได้ทำกรรมอันหนักคืออนันตริยกรรมมี เป็นผู้ฆ่ามารดา ๑ , เป็นผู้ฆ่าบิดา ๒ , เป็นผู้ฆ่าพระอรหันต์ ๓ , เป็นผู้มิจิตคิดประทุษร้ายทำพระโลหิตของพระตถาคตให้ห่อขึ้น ๔ , เป็นผู้ทำลายสงฆ์ให้แตกกัน ๕ , เป็นผู้มียุญาพรหม โง่เขลา เป็นคนเซอะ, บุคคลประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ แม้ฟังสัทธรรมอยู่ก็ไม่อาจก้าวลงสู่สัมมัตตนิยามในกุศลธรรมทั้งหลายได้^{๔๐} ดังนั้นเพื่อความเข้าใจชัดในบทบาทของอภิสังขารมารในฐานะเป็นอุปสรรคขัดขวางการบรรลุธรรม จึงขอยกตัวอย่างดังนี้คือ (๑) อภิสังขารมารขัดขวางการบรรลุธรรมของพระเทวทัต(๒) อภิสังขารมารขัดขวางการบรรลุธรรมของพระเจ้าอชาตศัตรู

กรณีตัวอย่างที่ ๑ อภิสังขารมาร ในฐานะเป็นเครื่อง ขัดขวางการบรรลุธรรมของพระเทวทัต^{๔๑}

พระเทวทัต ออกบวชพร้อมด้วยเจ้าชายศากยะ ๕ พระองค์ และอุบาลีช่างกลบกเป็น ๖ รวมเทวทัตเจ้าชายฝ่ายโกลิยวงศ์เป็น ๗ ครั้นบวชแล้วบรรดาศากยภิกษุ ๖ รูป พระภิกษุที่ยะเป็นพระอรหันต์เติบใหญ่โดยระหว่างพรรษานั้นเอง พระอนุรุทธะเป็นผู้มีจักขุเป็นทิพย์ ภายหลังทรงสดับมหาปฐกสูตรได้บรรลุพระอรหันต์ พระอานนตตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล พระภุคเระและพระกิมพิลเระภายหลังเจริญวิปัสสนาได้บรรลุพระอรหันต์ พระเทวทัตได้บรรลุฤทธิ์อันเป็นปุลฺลชนเมื่อพระศาสดาประทับอยู่ในกรุงโกสัมพี ลากและสักการะอันมากเกิดขึ้นแต่พระตถาคตพร้อมด้วยพระสงฆ์สาวกชาวกรุงโกสัมพีพากันถือผ้าและเภสัชเป็นอาทิ เข้าไปสู่พระวิหารไถ่ถามกันว่า “พระศาสดาประทับอยู่ที่ไหน พระสารีบุตรเระอยู่ที่ไหน พระมหาโมคคัลลานเระอยู่ที่ไหน พระมหากัสสปเระอยู่ที่ไหน พระภิกษุเระอยู่ที่ไหน พระอนุรุทธเระอยู่ที่ไหน พระอานนทเระอยู่ที่ไหน พระภุคเระอยู่ที่ไหน พระกิมพิลเระอยู่ที่ไหน ” เทียวตรวจดูที่นั่นแห่งอัสติมหาสาวก แต่บุคคลที่จะเอยนามถามว่า “พระเทวทัตเระ นั่งหรือยืนอยู่ที่ไหน” อย่างนี้ ไม่มีเลยสักคน

ลากสักการะย่อมฆ่าคนชั่ว พระเทวทัตคิดว่า “เราก็บวชพร้อมกันกับด้วยศากยะเหล่านี้เหมือนกัน ถ้าว่าศากยะเหล่านี้ เป็นขัตติยบรรพชิต แม้เราก็คือขัตติยบรรพชิต พวกคนทั้งหลายถือ

^{๔๐}อง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๘๗/๖๑๒.

^{๔๑}วิ.จุ. (ไทย) ๔/๓๓๕/๑๗๙-๑๘๐.

ลามและสักการะเทียวกัฒถามหาท่านเหล่านั้ญ ผู้ที่เจ้เย่ถึงชื่อของเราบ้างก็ไม่มี เราจะสบคบกับใครหนอ จะทำใครหนอ ให้เลื่อมใส แล้วยังลามและสักการะให้เกิดขึ้นแก่เราได้”

พระเทวทัตตกลงใจว่า “พระเจ้าพิมพิสารพร้อมด้วยบริวาร ๑๑ นหุต ทรงตั้งอยู่ในไสดาปัตติผลแล้ว ด้วยการเข้าเฝ้าพระศาสดาครั้งแรก เราไม่สามารถจะสบคบกับพระราชนันได้ หรือแม้แต่พระเจ้าโกศล เราก็ไม่สามารถจะสบคบได้ ส่วนพระอชาตศัตรูกุมาร ซึ่งเป็นพระโอรสของพระราชนัน ยังไม่รู้คุณรู้โทษของใครๆ เราจะสบคบกับพระกุมาร”

พระเทวทัต เดินทางจากกรุงโกสัมพีไปกรุงราชคฤห์ นฤมิตเพศเป็นกุมารน้อยพันอสรพิษ ๔ ตัว ที่มีมือและเท้าพร้อมทั้งที่คอสัตว์ ทำเป็นเทริดบนศีรษะหนึ่งตัว ทำเนวียงบำหนึ่งตัวเหาะลงมาจากอากาศด้วยสังวาลย์งู นั่งบนพระเพลาของอชาตศัตรูกุมาร เมื่อพระกุมารประสพกับเหตุการณ์อย่างนั้น จึงทรงกลัวตรัสว่า “ท่านเป็นใคร” จึงถวายพระพรให้ทราบว่ “อาตมะคือเทวทัต” เพื่อจะบรรเทาความกลัวของพระกุมาร จึงกลับกลายอฎภาพนั้นเป็นภิกษุทรงสังฆาฏิ บาตรและจีวรยืนอยู่เบื้องหน้า ทำพระกุมารให้ทรงเลื่อมใส ยังลามและสักการะให้เกิดขึ้นแก่ตน^{๔๒}

คราวหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่เมืองโกสัมพี แล้วเสด็จไปกรุงราชคฤห์ประทับอยู่ที่เวฬุวันมหาวิหารภิกษุจํานวนมากเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถวายบังคมแล้วนั้ญ ณ ที่สมควร กราบทูลว่ “พระพุทเจ้าข้า อชาตศัตรูกุมารไปสู่ที่บํารุงของพระเทวทัต ทั้งเวลาเย็นและเข้าด้วยรถ ๕๐๐ คันนํากัฒตอาหาร ๕๐๐ สํารับไปถวาย”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่ “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่ายินดีลามสักการะและความสรรเสริญของเทวทัตเลย แม้อชาตศัตรูกุมารจักเสด็จโดยราชรถ ๕๐๐ คันไปบํารุงเทวทัต ทั้งเวลาเย็นเวลาเช้า และจักรับสั้ญให้นํากัฒตอาหารที่สมควรไปพระราชนาน ๕๐๐ สํารับเพียงใด เทวทัตก็พึงหวังความเสื่อมในกุศลธรรมทั้งหลายเพียงนั้น หวังความเจริญไม่ได้”^{๔๓}

ภิกษุทั้งหลาย อชาตศัตรูกุมารจะไปบํารุงพระเทวทัตในเวลาเย็นเวลาเช้า พร้อมด้วยราชรถ ๕๐๐ คัน จะนํากัฒตอาหาร ๕๐๐ สํารับไปได้สักกัวัน ภิกษุทั้งหลายความเสื่อมจากกุศลธรรมเป็นอันเทวทัตหวังได้ ความเจริญอย่าได้หวัง ลามสักการะและสรรเสริญเกิดขึ้นแก่เทวทัตก็เพื่อฆ่าตนเอง ลามสักการะและการสรรเสริญเกิดขึ้นแก่เทวทัต เพื่อความเสื่อม เหมือนคนเอาดีหมั้ทาที่จุมูกลูกสุนัขขุดลูกสุนัขก็จะเพิ่มความขุ้ยงัขึ้น

ภิกษุทั้งหลาย ลามสักการะและการสรรเสริญเกิดขึ้นแก่เทวทัตเพื่อฆ่าตนเองลามสักการะและการสรรเสริญเกิดขึ้นแก่เทวทัตเพื่อความเสื่อม เหมือนต้นกล้วยออกปลั้เพื่อฆ่าตนเอง ออกปลั้เพื่อความเสื่อม^{๔๔}

^{๔๒} พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๘๗-๑๘๘.

^{๔๓} ส.น. ๑๖/๑๘๕/๒๓๐-๒๓๑.

^{๔๔} อง.จตุกก. (แปล) ๒๑/๖๘/๑๑๒.

ภิกษุทั้งหลาย ลามสัการะและการสรรเสริญเกิดขึ้นแก่เทวทัตเพื่อฆ่าตนเองลามสัการะ และการสรรเสริญเกิดขึ้นแก่เทวทัตเพื่อความเสื่อม เหมือนต้นไผ่ตกขุยเพื่อฆ่าตนเอง ตกขุยเพื่อความเสื่อม

ภิกษุทั้งหลาย ลามสัการะและการสรรเสริญเกิดขึ้นแก่เทวทัตเพื่อฆ่าตนเองลามสัการะ และการสรรเสริญเกิดขึ้นแก่เทวทัตเพื่อความเสื่อม เหมือนไม้้อตกขุยเพื่อฆ่าตนเอง ตกขุยเพื่อความเสื่อม

ภิกษุทั้งหลาย ลามสัการะและการสรรเสริญเกิดขึ้นแก่เทวทัตเพื่อฆ่าตนเองลามสัการะ และความสรรเสริญเกิดขึ้นแก่เทวทัตเพื่อความเสื่อม เหมือนแม่ม้าอัสตรตั้งครรภ์เพื่อฆ่าตนเอง ตั้งครรภ์เพื่อความเสื่อม”

พระผู้มีพระภาคครั้งตรัสดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถาประพันธ์ว่า “ผลกล้วยฆ่าต้นกล้วย ขุยไผ่ฆ่าต้นไผ่ดอกอ้อฆ่าต้นอ้อ ลูกม้าอัสตรฆ่าแม่ม้า ฉันทสัการะยอมฆ่าคนชั่ว ฉันทนั้น”^{๔๕}

เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมแก่บริษัทพร้อมทั้งพระราชาเสนามาตย์ พระเทวทัตลูกจากอาสนะ ห่มผ้าเอวียงป่า นั่งกระโหย่ง ประคองอัฐสีไปทางพระผู้มีพระภาคทูลว่า “พระพุทเจ้าข้า บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระชราแล้ว เป็นผู้เฒ่า แก่หง่อม ล่วงกาลผ่านวัยมากแล้ว ขอพระองค์จงทรงชวนชวายน้อย ประกอบบุญธรรมสุขวิหารเถิด จงมอบภิกษุสงฆ์แก่ข้าพระพุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้า จักปกครองสงฆ์เอง”

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสห้ามว่า “อย่าเลยเทวทัต เธออย่าพอใจที่จะปกครองภิกษุสงฆ์เลย” อย่างนี้ถึง ๓ ครั้ง และตรัสต่ออีกว่า “เทวทัต แม้แต่สารีบุตรและโมคคัลลานะ เรายังไม่มอบให้ปกครองภิกษุสงฆ์ ไฉนจึงจะมอบให้เธอผู้เช่นกับซากศพ ผู้บริโภคปัจจัยเช่นก้อนเขฬะเล่า” พระเทวทัตคิดว่า “พระผู้มีพระภาค ทรงรุกรานเราท่ามกลางบริษัทและพระราชาเสนามาตย์ ด้วยวาตะว่าบริโภคปัจจัยดุจก้อนเขฬะ ทรงยกย่องแต่พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ” จึงโกรธ น้อยใจ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำประทักษิณหลีกไปนี้แหละ พระเทวทัตได้ผูกอาฆาตในพระผู้มีพระภาคเป็นครั้งแรกพระผู้มีพระภาครับสั่งกะภิกษุว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ สงฆ์จงลงปาสันนิยกรรมในกรุงราชคฤห์แก่เทวทัตว่า ปกติพระเทวทัตเมื่อก่อนเป็นอย่างหนึ่ง แต่เดี๋ยวนี้เป็นอีกอย่างหนึ่ง พระเทวทัตทำอะไรไม่ว่าจะด้วยกาย วาจา ก็ไม่พึงเห็นว่าพระพุท พระธรรม หรือพระสงฆ์เป็นอย่างนั้น พึงเห็นเฉพาะตัวพระเทวทัตเอง”^{๔๖}

ต่อมา พระเทวทัตเข้าไปหาอชาตศัตรูกล่าวว่า “กุมาร เมื่อก่อนคนมีอายุยืน แต่เดี๋ยวนี้มีอายุสั้น การที่ท่านจะตายเสียเมื่อยังเด็ก เป็นสิ่งเป็นไปได้ ถ้ากระนั้น ท่านจงปลงพระชนม์พระชนกเสีย แล้วเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ส่วนอาตมาจะปลงพระชนม์พระผู้มีพระภาคแล้วเป็นพระพุทธเจ้าเอง”

อชาตศัตรูคิดว่า “พระเทวทัต มีฤทธิ์มาก มีอำนาจมาก พระผู้เป็นเจ้าต้องทราบ เหตุการณ์ข้างหน้าอย่างแน่นอน” จึงเหินบกฤษณะพระเพลา ทรงกล้ว หวั่นหวาด สะดุ้งพระทัยรีบ

^{๔๕}วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๓๕/๑๗๙-๑๘๐.

^{๔๖}วิ.จ.อ. (ไทย) ๙/๒๘๐-๒๘๓.

เสด็จเข้าไปภายในพระราชวังตั้งแต่นั้นมา มหาอำมาตย์ผู้รักษาภายในพระราชวังเห็นพระกุมารมี
อาการอย่างนั้น จึงรีบจับตัวไว้ มหาอำมาตย์ตรวจค้นดูก็พบกฤษณะหนีบอยู่ที่พระเพลา ทูลถามพระ

กุมารว่า “พระองค์ประสงค์จะทำการใด พระเจ้าข้า”

พระกุมาร. เราจะปลงพระชนม์พระชนก

มหาอำมาตย์. ใคร ใช้พระองค์มา

พระกุมาร. พระเทวทัต

มหาอำมาตย์บางพวกลงมติว่า “ควรปลงพระชนม์พระกุมาร ควรฆ่าพระเทวทัตและภิกษุ
ทั้งหมด”

มหาอำมาตย์บางพวกลงมติว่า “ไม่ควรฆ่าพวกภิกษุ เพราะพวกภิกษุไม่ผิดอะไร ควรปลง
พระชนม์พระกุมารและฆ่าพระเทวทัต”

มหาอำมาตย์บางพวกลงมติว่า “ไม่ควรปลงพระชนม์พระกุมาร ไม่ควรฆ่าพระเทวทัตไม่
ควรฆ่าพวกภิกษุ ควรกราบทูลพระราชา พระองค์รับสั่งอย่างไร พวกเราจะทำอย่างนั้น” มหาอำมาตย์
คุมตัวพระกุมารเข้าไปเฝ้าพระเจ้าพิมพิสาร กราบทูลเรื่องนั้นพระเจ้าพิมพิสาร ตรัสถามว่า. พนาย
มหาอำมาตย์มีมติว่าอย่างไรมหาอำมาตย์. ขอเดชะ มหาอำมาตย์บางพวกลงมติว่า “ควรปลงพระชนม์
พระกุมารควรฆ่าพระเทวทัตและภิกษุทั้งหมด มหาอำมาตย์บางพวกลงมติว่า ไม่ควรฆ่าพวกภิกษุ
เพราะพวกภิกษุไม่ผิดอะไร ควรปลงพระชนม์พระกุมารและฆ่าพระเทวทัต มหาอำมาตย์บางพวกลง
มติว่า ไม่ควรปลงพระชนม์พระกุมาร ไม่ควรฆ่าพระเทวทัต ไม่ควรฆ่าพวกภิกษุ ควรกราบทูลพระราชา
พระองค์รับสั่งอย่างไร พวกเราก็ทำอย่างนั้น”

พระเจ้าพิมพิสารแนะนำพนาย พระพุทธ พระธรรม หรือพระสงฆ์จะทำอะไรได้ พระผู้มีพระ
ภาครับสั่งให้ประกาศพระเทวทัตในกรุงราชคฤห์มิใช่หรือว่า ปกติพระเทวทัตเมื่อก่อนเป็นอย่างหนึ่ง
แต่เดี๋ยวนี้เป็นอีกอย่างหนึ่ง พระเทวทัตทำอะไรไม่ว่าจะด้วยกาย วาจา ไม่พียงเห็นว่าพระพุทธพระธรรม
หรือพระสงฆ์เป็นอย่างนั้น พึงเห็นเฉพาะตัวพระเทวทัตเองมหาอำมาตย์เหล่านั้น พวกที่ลงมติว่า ควร
ปลงพระชนม์พระกุมาร ควรฆ่าพระเทวทัตและภิกษุทั้งหมด พระราชาทรงถอยศพวกเธอเสียพวกที่
ลงมติว่า ไม่ควรฆ่าพวกภิกษุ เพราะพวกภิกษุไม่ผิดอะไร ควรปลงพระชนม์พระกุมารและฆ่าพระ
เทวทัต พระราชาทรงลดตำแหน่งพวกเธอลง

พวกที่ลงมติว่า ไม่ควรปลงพระชนม์พระกุมาร ไม่ควรฆ่าพระเทวทัต ไม่ควรฆ่าพวกภิกษุ
ควรกราบทูลพระราชา พระราชาทรงรับสั่งอย่างไร พวกเราจะทำตามที่ได้รับสั่งนั้น พระราชาได้ทรง
เลื่อนตำแหน่งพวกเธอให้สูงขึ้น

ลำดับนั้น พระเจ้าพิมพิสารรับสั่งถามพระกุมารว่า “ลูก เจ้าต้องการฆ่าพ่อเพื่ออะไร” พระ
กุมารทูลว่า “หม่อมฉันต้องการราชสมบัติ พระพุทธเจ้าข้า”

พระราชาตรัสว่า “ลูก ถ้าเจ้าต้องการราชสมบัติ ราชสมบัติจึงเป็นของเจ้า ทรงมอบราชสมบัติแก่พระกุมาร”^{๔๗}

ฝ่ายพระเทวทัต ครั้นให้ปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารแล้ว เข้าเฝ้าพระเจ้าอชาตศัตรูทูลว่า “มหาราช มโนรชของพระองค์สำเร็จแล้ว ส่วนมโนรชของอาตมา ยังไม่สำเร็จ ” พระราชาทรงสดับอย่างนั้น ตรัสถามว่า “ผู้เจริญ มโนรชของท่านเป็นอย่างไร ” พระเทวทัตทูลว่า “มหาราชเมื่อฆ่าพระทศพลแล้วอาตมาจักเป็นพระพุทเจ้า ” พระราชาตรัสถามว่า “แล้วในเรื่องนี้ เราควรทำอย่างไร ” เทวทัตทูลต่อว่า “มหาราช ควรให้นายขมังธนูทั้งหลายประชุมกัน ” พระราชาตรัสว่า “ได้ผู้เจริญ ” ให้ประชุมนายขมังธนูประเภทที่ยังไม่พลาดรวม ๕๐๐ ตระกูล ทรงคัดเลือกให้เหลือไว้ ๓๑คน สั่งว่า “ท่านทั้งหลาย จงทำตามคำสั่งของพระเถระ ” ได้ส่งพวกนายขมังธนูไปสำนักพระเทวทัตพระเทวทัตเรียกหัวหน้านายขมังธนูเหล่านั้นมากล่าวว่า “ผู้มีอายุ พระสมณโคดมประทับอยู่ ณ เขาคิชฌกูฏ เสด็จจงกรมอยู่ในที่โน้น ส่วนท่านจงไปสถานที่นั้น ยิ่งพระสมณโคดมด้วยลูกศรอาบด้วยยาพิษ ให้สิ้นพระชนม์ชีพแล้ว จงมากลับโดยทางเส้นโน้น”

พระเทวทัต เมื่อส่งหัวหน้านายขมังธนูไปแล้ว วางนายขมังธนู ๒ คนไว้ในทางเส้นนั้นสั่งว่า “จะมีบุรุษคนหนึ่งเดินมาทางที่พวกท่านชุมนุมอยู่ พวกท่านจงฆ่าบุรุษนั้น แล้วกลับมาโดยทางเส้นโน้น ในทางนั้นพระเทวทัตวางบุรุษไว้ ๔ คน สั่งว่า ทางที่พวกท่านชุมนุมอยู่ จะมีบุรุษเดินมา ๒คน พวกท่านจงฆ่าพวกเขาเสีย แล้วกลับมาโดยทางเส้นโน้น ในทางนั้นพระเทวทัตวางบุรุษไว้ ๘คน สั่งว่าโดยทางที่พวกท่านชุมนุมอยู่จะมีบุรุษ ๔ คนเดินมา พวกท่านจงฆ่าพวกเขาเสีย แล้วกลับโดยทางเส้นโน้น ในทางนั้นพระเทวทัตวางบุรุษไว้ ๑๖ คน สั่งว่า โดยทางที่พวกท่านชุมนุมอยู่ จะมีบุรุษเดินมา ๘ คน พวกท่านจงฆ่าพวกเขาเหล่านั้นเสีย แล้วกลับมาโดยทางเส้นโน้น ” การที่พระเทวทัตทำอย่างนั้น ก็เพื่อจะปกปิดกรรมชั่วของตนหัวหน้านายขมังธนูขัดดาบทางข้างซ้าย ผูกแสและลูกศรไว้ข้างหลัง จับธนูใหญ่ทำด้วยเขาแกะ เดินทางไปสำนักพระตถาคตเจ้า ครั้นถึงแล้วได้ยกธนูขึ้นด้วยสัญญาว่า “เราจะยิง” จึงผูกสอดลูกศรอุดสายมาเพื่อจะยิง แต่ไม่สามารถยิงไปได้ พระศาสดาได้ทรงให้คร่ำสายธนูมาแล้วแต่หาได้ประทานการให้ยิงไม่ หัวหน้านายขมังธนูเมื่อไม่สามารถเพื่อจะยิงลูกศรไปก็ตี ลดลงก็ตีมีความทุกข์ใจเป็นอย่างยิ่ง สีข้างทั้งสองเป็นเหมือนจะหักลง น้ำลายไหลออกจากปาก เกิดอาการแข็งทั่วร่างกาย เป็นเสมือนหนึ่งอาการเครื่องยนต์บีบคั้น นายขมังธนูเป็นเหมือนคนยืนอยู่ใกล้ความตายทุกขณะ

พระศาสดาทรงเห็นเหตุนี้ ทรงเปล่งพระสุระเสียงอันไพเราะปลอบโยนนายขมังธนูว่า “ผู้โง่เขลา อย่ากลัวเลย จงมาที่นี่ ” ขณะนั้น นายขมังธนูทั้งอาวุธแล้ว กราบลงด้วยศีรษะแทบพระบาท พระผู้มีพระภาคทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โทษได้เกิดแก่ข้าพระพุทธเจ้าแล้ว โดยที่ข้าพระพุทธเจ้าเป็นคนเขลา คนหลง คนชั่วบาป ข้าพระพุทธเจ้าไม่รู้จักคุณของพระองค์ จึงมาเพื่อปลงพระชนม์ชีพของพระองค์ ตามคำเสี้ยมสอนของพระเทวทัตผู้เป็นอันธพาล ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงอดโทษแก่ข้าพระพุทธเจ้า ข้าแต่พระสุคต ขอพระองค์จงอดโทษแก่ข้าพระพุทธเจ้า ข้าแต่พระองค์ผู้รู้โลก ขอพระองค์จงอดโทษแก่ข้าพระพุทธเจ้า”

ครั้นพระผู้มีพระภาคทรงอดโทษให้แล้วจึงนั่งลงในที่อันสมควร ลำดับนั้น พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศสัจจะทั้งหลาย เพื่อให้ นายขมังธนูได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ทรงพระดำรัสว่า “ผู้มีอายุ

^{๔๗}ว.จู.อ. (ไทย) ๙/๒๘๗-๒๘๘.

ท่านอย่าไปตามทางที่พระเทวทัตชี้บอก จงไปเสียทางอื่น แล้วส่งนายขมังธนูไป ครั้นส่งนายขมังธนูไปแล้ว พระองค์ก็เสด็จลงจากที่จรงกรมไปประทับอยู่ ณ โคนต้นไม้ต้นหนึ่งเมื่อหัวหน้านายขมังธนูไม่กลับมา นายขมังธนูอีก ๒ คน ที่คอยอยู่คิดว่า “ทำไมหนอเขาจึงล่าช้า” จึงเดินสวนทางขึ้นไป ก็พบพระศพพล จึงเข้าไปถวายบังคมแล้วนั่งที่ใกล้ พระศาสดาครั้นทรงประกาศอริยสัจแก่ชนทั้ง ๒ ให้เขาตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว ดำรัสสอนว่า “ผู้มีอายุ อย่าเดินไปทางที่พระเทวทัตบอก จงไปโดยทางนี้” แล้วส่งเขาไปโดยอุบายนี้ เมื่อทรงประกาศอริยสัจให้นายขมังธนูเหล่านั้น ให้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว ก็ทรงส่งไปโดยทางอื่นเมื่อหัวหน้านายขมังธนูกลับมาถึงก่อน ก็เข้าไปหาพระเทวทัตเรียนว่า “ผู้เจริญ ข้าพเจ้าไม่สามารถจะปลงพระชนมชีพพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ พระผู้มีพระภาค ย่อมทรงฤทธิ์อันยิ่งใหญ่ทรงอำนาจหาอันยิ่งใหญ่” นายขมังธนูเหล่านั้นรำพึงว่า “เราทั้งหมดอาศัยพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงได้รอดชีวิตกลับมา” จึงพากันบรรพชาในสำนักพระศาสดาแล้ว บรรลุพระอรหันต์ทุกท่าน^{๔๘}

พระผู้มีพระภาคเสด็จจรงกรมอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ คราวนั้น พระเทวทัตขึ้นสู่คิชฌกูฏแล้ว กลิ้งศิลาก้อนใหญ่ด้วยหมายใจว่า “จะปลงพระชนมชีพพระสมณโคดม ด้วยศิลาก้อนนี้” ยอดบรรพตทั้งสองน้อมมารับศิลาก้อนนั้นไว้ สะเก็ดกระเด็นกระทบถูกพระบาทของพระผู้มีพระภาค ทำพระโลหิตให้ห้อขึ้น ขณะนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแหงนขึ้นไปทอดพระเนตร แต่ไม่ได้ตรัสกะพระเทวทัตว่า “โมฆบุรุษ เธอสั่งสมบาปมิใช่บุญไว้มากนัก มีจิตคิดประทุษร้าย มีจิตคิดฆ่า ยังพระโลหิตของตถาคตให้ห้อขึ้น” พระผู้มีพระภาครับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย นี่จัดเป็นอนันตริยกรรมข้อที่ ๑ ที่เทวทัตสั่งสมเอาไว้ เธอมีจิตคิดประทุษร้าย มีจิตคิดฆ่า ทำโลหิตของตถาคตให้ห้อขึ้น” ภิกษุทั้งหลายเมื่อทราบข่าวว่า พระเทวทัตได้ประกอบกรรมชั่วด้วยการปลงพระชนมชีพพระผู้มีพระภาคจึงพากันจรงกรมอยู่รอบๆ วิหารของพระผู้มีพระภาค ทำการสาธยายด้วยเสียงสูงและดัง เพื่อรักษาคุ้มครองป้องกันพระผู้มีพระภาคๆ ทรงสดับเสียงสาธยาย อันแข็งแรงแนั้น รับสั่งกะพระอานนท์ว่า “อานนท์ นั้นเสียงสาธยายอะไร” พระอานนท์กราบทูลว่า “พระพุทเจ้าข้า ภิกษุทั้งหลายเมื่อทราบว่า พระเทวทัต รอบปลงพระชนมชีพพระผู้มีพระภาค พวกภิกษุจึงพากันมาจรงกรมอยู่รอบๆ วิหาร ทำการสาธยายมีเสียงแข็งแ่ง เพื่อรักษาคุ้มครองป้องกันพระผู้มีพระภาค เสียงนั้นเป็นเสียงสาธยาย มีเสียงแข็งแ่งพระพุทเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “อานนท์ ถ้าอย่างนั้น เธอจงเรียกภิกษุเหล่านั้นมาตามคำของเราว่า พระศาสดารับสั่งหาพวกท่าน” พระอานนท์ทูลรับสนอง เข้าไปหาภิกษุเหล่านั้นแจ้งให้ทราบว่า พระศาสดารับสั่งหาพวกท่าน

ภิกษุเหล่านั้นรับคำของพระอานนท์ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่สมควร เมื่อนั่งเรียบร้อยแล้ว พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลจะปลงชีวิตตถาคตด้วยความพยายามของผู้อื่นนั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส เพราะพระตถาคตทั้งหลาย ย่อมไม่ปรินิพพานด้วยความพยายามของผู้อื่น”^{๔๙}

^{๔๘} ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๖๔/๑๔๙-๑๕๒.

^{๔๙} วิ.จู.อ. (ไทย) ๙/๒๙๓-๒๙๔.

ภิกษุทั้งหลาย จงไปยังที่อยู่ตามเดิม พระตถาคตอันพวกเธอไม่ต้องรักษา^{๕๐} ในกรุงราชคฤห์มีช้างเชือกหนึ่งชื่อนาฬาคิริ เป็นสัตว์ดุร้าย พระเทวทัตไปยังโรงช้างพูดกะพวกครวญช้างว่า “พนาย เราเป็นพระญาติ สามารถแต่งตั้งผู้ที่อยู่ในตำแหน่งต่ำ ให้เลื่อนขึ้นในตำแหน่งสูงได้ สามารถจะเพิ่มทั้งเบี้ยเลี้ยงและเงินเดือนได้ ถ้าอย่างนั้น เวลาที่พระสมณโคดมทรงพระดำเนินมาตามตรอกนี้ พวกท่านจงปล่อยช้างนาฬาคิริไปยังตรอกนั้น ” ครวญช้างเหล่านั้นรับคำพระเทวทัตเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสกทรงถือบาตรจีวร เสด็จเข้าไปภายในกรุงราชคฤห์พร้อมกับหมู่ภิกษุสงฆ์ ทรงพระดำเนินถึงตรอกนั้น พวกครวญช้างเห็นพระผู้มีพระภาคทรงพระดำเนินมาถึง จึงปล่อยช้างนาฬาคิริให้ไปยังตรอกนั้น ช้างนาฬาคิริแลเห็นพระผู้มีพระภาคเสด็จพระดำเนินมาแต่ไกล ได้ขู่หวง หูชั้น หางชี้ วิ่งรี่เข้าไป ภิกษุเหล่านั้นเห็นช้างนาฬาคิริวิ่งมาแต่ไกล กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “พระพุทเจ้าข้า ช้างนี้ดุร้าย หยาบช้า ชำนาญ ชำนาญ กำลังตรงมาทางตรอกนี้ ขอพระผู้มีพระภาคจงเสด็จกลับเถิด ขอพระสาคตจงเสด็จกลับเถิด พระพุทเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “มาเถิด ภิกษุทั้งหลาย อย่ากลัวเลย ข้อที่บุคคลจะปลงชีวิตตถาคต ด้วยความพยายามของผู้อื่น นั้นไม่ใช่ฐานะ ไม่ใช่โอกาส เพราะพระตถาคตทั้งหลายย่อมไม่ปรินิพพานด้วยความพยายามของผู้อื่น ” ตรัสอยู่อย่างนี้ถึง ๓ ครั้งคนทั้งหลายต่างพากันวิ่งหนีขึ้นไปบนปราสาทบ้าง บนเรือนโล้นบ้าง บนหลังคาบ้างคนเหล่านั้น พวกที่ไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใส ไร้ปัญญา กล่าวว่า “ผู้เจริญ พระมหาสมณโคดม รูปงามจะถูกช้างเบียดเบียน ” พวกที่มีศรัทธา เลื่อมใส ฉลาด มีปัญญา กล่าวว่า “ชาวผู้เจริญ อีกไม่นาน พระพุทธานะจะทรงทำสงครามกับช้าง”

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแผ่เมตตาจิตไปสู่ช้างช้างนาฬาคิริได้สัมผัสพระเมตตาจิตของพระผู้มีพระภาค ลดวงลงเข้าไปหาพระผู้มีพระภาค ยืนอยู่ตรงพระพักตร์

พระผู้มีพระภาคทรงยกพระหัตถ์ขวาลูบกระพองช้างนาฬาคิริ พลาตตรัสพระคาถาว่า

“ดูก่อนภณกร เจ้าอย่าเข้าไปหาพระพุทธานะ เพราะการเข้าไปหาพระพุทธานะด้วยวอกจิต เป็นเหตุแห่งทุกข์ ผู้มาหาพระพุทธานะ จากชาตินี้ไปสู่ชาติหน้าไม่มีสุขติ เจ้าอย่าเมาและอย่าประมาทเพราะคนเหล่านั้น เป็นผู้ประมาทแล้ว จะไปสู่สุขติไม่ได้ เจ้านี้แหละ จักทำโดยประการที่จักไปสู่สุขติได้”

ช้างนาฬาคิริเองวงลูบละอองธุลีพระบาทของพระผู้มีพระภาค แล้วพ่นลงบนกระหม่อม ย่อตัวถอยออกไปชั่วระยะที่แลเห็นพระผู้มีพระภาค ไปสู่ที่อยู่ของตนคนทั้งหลายขับร้องคานานี้ว่า

“ คนพวกหนึ่งย่อมฝึกช้างและม้าด้วยใช้ท่อนไม้บ้าง ใช้ขอบ้าง ใช้แสบ้าง สมเด็จพระพุทเจ้าผู้แสวงพระคุณใหญ่ ทรงทราบช้างโดยมิต้องใช้ท่อนไม้ มิต้องใช้ศัสตราคนทั้งหลายต่างเพ่งโทษ ตีเตียน โพนทะนาว่า “เทวทัตเป็นคนบาป ไม่มีบุญ พยายามปลงพระชนม์พระสมณโคดม ผู้มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากอย่างนี้ ” ลาภสักการะของพระเทวทัตเสื่อม ส่วนลาภสักการะของพระผู้มีพระภาคเจริญยิ่งขึ้น

^{๕๐}วิ.จ.อ. (ไทย) ๙/๒๙๖.

ต่อมา พระเทวทัตเสื่อมลาภสักการะแล้ว พร้อมบริวารได้เที่ยวขอในสกุลทั้งหลายมาฉัน ประชาชนทั้งหลายต่างเพ่งโทษ ตีเตียน โพนทะนาว่า “โฉนสมณะเชื้อสายพระศากยบุตร จึงเที่ยวขอในสกุลมาฉันเล่า ของที่ปรุงเสร็จแล้วใครจะไม่พอใจ ของที่ดีใครจะไม่พอใจ”

ภิกษุทั้งหลาย ได้ยินพวกนั้นเพ่งโทษ ตีเตียน โพนทะนาอยู่ พวกที่เป็นผู้มักน้อย...ต่างก็เพ่งโทษ ตีเตียน โพนทะนาว่า “โฉนพระเทวทัตพร้อมบริวาร จึงเที่ยวขอในสกุลทั้งหลายมาฉันเล่า” จึงกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาค

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “เทวทัต ข่าว่าเธอพร้อมบริวารเที่ยวขอในสกุลทั้งหลายมาฉัน จริงหรือ” พระเทวทัตทูลว่า “จริง พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาค ทรงติเตียน...ครั้นแล้วทรงรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ เราบัญญัติโทษสำหรับ ๓ คน ในสกุลแก่ภิกษุทั้งหลาย อาศัยอำนาจประโยชน์ ๓ ประการคือ เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก ๑ เพื่ออยู่ผาสุกของภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก ๑ เพื่ออนุเคราะห์สกุล ด้วยหวังว่า ภิกษุที่มีความปรารถนาลามก อย่าอาศัยฝักฝ่ายทำลายสงฆ์ ๑ ในการฉันเป็นหมู่พึงปรับอาบัติตามธรรม”

พระเทวทัตเข้าไปหาพระโกกาลิกะ พระกตโมรคติสสกะ พระขันธเทวีบุตร พระสมุทรรทัตตะกล่าวว่า “พวกเราจักทำสังฆเภท จักรเภท แก่พระสมณโคดม” เมื่อพระเทวทัตกล่าวอย่างนี้

พระโกกาลิกะกล่าวว่า “พระสมณโคดมมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก พวกเราจักทำสังฆเภท จักรเภทแก่สมณโคดมอย่างไรได้”

พระเทวทัตกล่าวว่า “พวกเราไปเฝ้าพระสมณโคดม แล้วทูลขอวัตถุ ๕ ประการว่า ‘พระผู้มีพระภาคตรัสคุณแห่งความเป็นผู้มักน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความก้ำจัด อาการที่น่าเลื่อมใส การไม่สั่งสม การปรารภความเพียรโดยอนกปริยาย พระพุทธเจ้าข้า วัตถุ ๕ ประการนี้ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มักน้อย ความเป็นผู้สันโดษ ความขัดเกลา ความก้ำจัด อาการที่น่าเลื่อมใส การไม่สั่งสม การปรารภความเพียรโดยอนกปริยาย ข้าพระพุทธเจ้า ขอประทานพระวโรกาส ‘ภิกษุทั้งหลายพึงถือการอยู่ป่าเป็นวัตรตลอดชีวิต รูปใดอาศัยบ้านอยู่ รูปนั้นพึงต้องโทษ

ภิกษุทั้งหลายพึงถือเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรตลอดชีวิต รูปใดยินดีกัจฉินมนต์ รูปนั้นพึงต้องโทษ

ภิกษุทั้งหลายพึงถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตรตลอดชีวิต รูปใดยินดีคหบดีจิวร รูปนั้นพึงต้องโทษ

ภิกษุทั้งหลายพึงถืออยู่โคนไม้เป็นวัตรตลอดชีวิต รูปใดเข้าอาศัยที่มุงที่บัง รูปนั้นพึงต้องโทษ

ภิกษุทั้งหลายไม่พึงฉันปลาและเนื้อตลอดชีวิต รูปใดฉันปลาและเนื้อ รูปนั้นพึงต้องโทษ’ พระสมณโคดมจักไม่ทรงอนุญาตวัตถุ ๕ ประการนี้ แต่พวกเรานั้นจักให้ประชาชนเชื่อถือเลื่อมใสวัตถุ ๕ ประการนี้”

พระโกกาลิกะกล่าวว่า “ท่านทั้งหลาย พวกเราสามารถเพื่อทำสังฆเภท จักรเภทแก่พระสมณโคดมด้วยวัตถุ ๕ ประการนี้แน่ เพราะมนุษย์ทั้งหลายเลื่อมใสในความปฏิบัติเศร้าหมอง ” พูลขอวัตถุ ๕ ประการ

ครั้งนั้น พระเทวทัตพร้อมบริวาร เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่อันสมควร กราบพูลว่า “พระพุทธานุเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคตรัสคุณแห่งความเป็นผู้มีก้น้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความก้ำจัด อาการที่น่าเลื่อมใส ความไม่สังสม การปรารภความเพียรโดยอนกปริยาย พระพุทธานุเจ้าข้า วัตถุ ๕ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีก้น้อย ความเป็นผู้สันโดษ ความขัดเกลา ความก้ำจัด อาการที่น่าเลื่อมใส ความไม่สังสม การปรารภความเพียรโดยอนกปริยาย ข้าพระพุทธเจ้า ขอประทานพระวโรกาส ภิกษุทั้งหลายพึงถือการอยู่ป่าเป็นวัตรตลอดชีวิต รูปใดอาศัยบ้านอยู่ รูปนั้นพึงต้องโทษภิกษุทั้งหลายพึงถือเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรตลอดชีวิต รูปใดยินดีกัจฉินันต์ รูปนั้นพึงต้องโทษภิกษุทั้งหลายพึงถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตรตลอดชีวิต รูปใดยินดีคหบดีจิวร รูปนั้นพึงต้องโทษภิกษุทั้งหลายพึงถือการอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตรตลอดชีวิต รูปใดเข้าอาศัยที่มุงที่บัง รูปนั้นพึงต้องโทษภิกษุทั้งหลายไม่พึงฉนปลาและเนื้อตลอดชีวิต รูปใดฉนปลาและเนื้อ รูปนั้นพึงต้องโทษ”

พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งว่า “อย่าเลย เทวทัต ภิกษุใดปรารภนา ภิกษุนั้นจงถือการอยู่ป่าเป็นวัตร รูปใดปรารภนา จงอยู่ในบ้าน รูปใดปรารภนา จงถือเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร รูปใดปรารภนา จงยินดีกัจฉินันต์ รูปใดปรารภนา จงถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร รูปใดปรารภนา จงยินดีคหบดีจิวร เราอนุญาตโคนต้นไม้เป็นเสนาสนะ ๘ เดือน เราอนุญาตปลาและเนื้อที่บริสุทธ์โดยส่วน ๓ กล่าวคือ **ไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้รังเกียจ**”

พระเทวทัตคิดว่า “พระผู้มีพระภาคไม่ทรงอนุญาต วัตถุ ๕ ประการนี้ ” จึงร่ำเรง ดีใจพร้อมด้วยบริวารลุกจากอาสนะ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาค ทำประทักษิณแล้วกลับไปต่อมา พระเทวทัตพร้อมบริวารไปกรุงราชคฤห์ ได้ประกาศให้ประชาชนทั้งหลายเข้าใจวัตถุ ๕ ประการว่า “ท่านทั้งหลาย พวกอาตมาเข้าไปพูลขอวัตถุ ๕ ประการว่า ‘พระพุทธานุเจ้าข้าพระผู้มีพระภาคตรัสคุณแห่งความเป็นผู้มีก้น้อย...การปรารภความเพียร โดยอนกปริยายพระพุทธานุเจ้าข้า วัตถุ ๕ ประการนี้เป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีก้น้อย...การปรารภความเพียรโดยอนกปริยาย ข้าพระพุทธเจ้า ขอประทานพระวโรกาส ภิกษุทั้งหลายพึงถืออยู่ป่าเป็นวัตรตลอดชีวิต รูปใดอาศัยบ้านอยู่ รูปนั้นพึงต้องโทษ...ภิกษุทั้งหลายไม่พึงฉนปลาและเนื้อตลอดชีวิต รูปใดฉนปลาและเนื้อ รูปนั้นพึงต้องโทษ ’ วัตถุ ๕ ประการนี้ พระสมณโคดมไม่ทรงอนุญาตแต่พวกอาตมาสมทานประพฤติดตามวัตถุ ๕ ประการนี้”

ชนเหล่านั้น พวกที่ไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใส ไร้ปัญญา กล่าวหาว่า “พระสมณเชื้อสายพระศากยบุตรเหล่านี้ เป็นผู้ก้ำจัด มีความประพฤติขัดเกลา ส่วนพระสมณโคดมประพฤติผิดมกมาก คิดเพื่อความมกมาก”

ส่วนพวกที่มีศรัทธา เลื่อมใส เป็นผู้ฉลาด มีปัญญา ย่อมฟังโทษ ตีเตียน โพนทะนาว่า “โชน พระเทวทัต จึงได้พยายามเพื่อทำลายสงฆ์ เพื่อทำลายจักร ” ภิกษุทั้งหลาย ได้ยินพวกนั้นฟังโทษ ตีเตียน โพนทะนาว่าอยู่ บรรดาที่เป็นผู้มีก้น้อย...ต่างฟังโทษ ตีเตียน โพนทะนาว่า “โชนพระเทวทัต จึงได้พยายามเพื่อทำลายสงฆ์ เพื่อทำลายจักร ” จึงกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาคพระผู้

มีพระภาคเจ้าทรงสอบถามว่า “เทวทัต ข้าว่า เธอพยายามเพื่อทำลายสงฆ์ เพื่อทำลายจักร จริ่ง หรือ” พระเทวทัตทูลรับว่า “จริง พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “เทวทัต เธออย่าชอบใจการทำลายสงฆ์ เพราะการทำลายสงฆ์มีโทษหนัก ผู้ใดทำลายสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกัน ย่อมประสบโทษตั้งกับ ย่อมไหม้ในนรกตลอดกับส่วนผู้ใด สมานสงฆ์ผู้แตกกันแล้ว ให้พร้อมเพรียงกัน ย่อมประสบบุญอันประเสริฐ ย่อมบันเทิงในสวรรค์ตลอดกับ เทวทัต เธออย่าชอบใจการทำลายสงฆ์เลย เพราะการทำลายสงฆ์มีโทษหนัก”

เวลาเช้า พระอานนท์นั่งอันตรวาสก ถือบาตรจีวร เข้าไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์พระเทวทัตพบพระอานนท์กำลังเที่ยวบิณฑบาต จึงเข้าไปหากล่าวว่า “อานนท์ ตั้งแต่วັນนี้เป็นต้นไป ผมจะทำอุโบสถ จะทำสังฆกรรม แยกจากพระผู้มีพระภาค แยกจากภิกษุสงฆ์ ” ครั้นพระอานนท์เที่ยวบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์เสร็จ ในเวลาปัจฉิมภัต กลับจากบิณฑบาตเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคถวายบังคม นั่ง ณ ที่สมควร กราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า เมื่อเช้านี้ข้าพระพุทธเจ้า เข้าไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ พระเทวทัตพบข้าพระพุทธเจ้ากำลังเที่ยวบิณฑบาต ได้เข้ามาหาข้าพระพุทธเจ้า แล้วกล่าวกะข้าพระองค์ว่า ‘อานนท์ ตั้งแต่วັນนี้เป็นต้นไป ผมจะทำอุโบสถ จะทำสังฆกรรมแยกจากพระผู้มีพระภาคเจ้า แยกจากภิกษุสงฆ์’ วັນนี้พระเทวทัตจักทำลายสงฆ์พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว ทรงเปล่งอุทานว่า

“กรรมดี คนดีทำได้ง่ายกรรมดี คนชั่วทำได้ยากกรรมชั่วคนชั่วทำได้ง่ายกรรมชั่ว พระอริยะทั้งหลายทำได้ยาก”^{๕๑}

“กรรมที่ไม่ดี และไม่มีประโยชน์แก่ตน ทำได้ง่ายส่วนกรรมที่ดี และมีประโยชน์ทำได้ยากอย่างยิ่ง”^{๕๒}

ครั้นถึงวันอุโบสถ พระเทวทัตลุกจากอาสนะประกาศให้ภิกษุทั้งหลายจับสลากว่า “ท่านทั้งหลาย พวกเราไปเฝ้าพระสมณโคดมแล้วทูลขอวัตถุ ๕ ประการว่า ‘พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคตรัสคุณแห่งความเป็นผู้มีก้น้อย...การปรารภความเพียรโดยอเนกปริยาย วัตถุ ๕ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีก้น้อย...การปรารภความเพียร โดยอเนกปริยาย ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานพระวโรกาส ภิกษุทั้งหลายพึงถืออยู่ป่าเป็นวัตรตลอดชีวิต รูปใดอาศัยบ้านอยู่ รูปนั้นพึงต้องโทษ...ภิกษุทั้งหลายไม่พึงฉันปลาและเนื้อตลอดชีวิต รูปใดพึงฉันปลาและเนื้อ รูปนั้นพึงต้องโทษ วัตถุ ๕ ประการนี้ พระสมณโคดมไม่ทรงอนุญาต แต่พวกเรานั้นยอมสมาทานประพฤติดตามวัตถุ ๕ ประการนี้’ ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นจงจับสลาก”

พระวัชชีบุตรชาวเมืองเวสาลีประมาณ ๕๐๐ รูป เป็นพระบวชใหม่รู้พระธรรมวินัยน้อย พวกเธอจับสลากด้วยเข้าใจว่า นิธรรม นีวินัย นีสัตตสุตสน ขณะนั้น พระเทวทัตทำลายสงฆ์แล้วพาภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป หลีกไปทางคยาสี่สประเทศพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่สมควร พระสารีบุตรกราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า พระเทวทัตทำลายสงฆ์แล้วพาภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป หลีกไปทางคยาสี่สประเทศ”

^{๕๑}วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๔๓/๒๐๒, ขุ.จ. (ไทย) ๒๕/๔๘/๒๗๕-๒๗๖.

^{๕๒}ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๓/๘๓.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “สารีบุตร โมคคัลลานะ พวกเธออาศัยความการุญในภิกษุเหล่านั้น จงพาพวกเธอกลับ ภิกษุเหล่านั้นกำลังจะถึงความย่อยยับ ” พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ ทูลรับสนองพระพุทธพจน์แล้ว ลุกจากอาสนะถวายบังคม ทำประทักษิณแล้วเดินทางไปคยาสี่สประเทศภิกษุรูปหนึ่งยื่นร้องให้อยู่ไม่ไกลพระผู้มีพระภาค พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า “ภิกษุร้องให้ทำไม”

เอกราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ เป็นอัครสาวกของพระผู้มีพระภาค ไปในสำนักพระเทวทัต คงชอบใจธรรมของพระเทวทัต”

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ภิกษุ ข้อที่สารีบุตรโมคคัลลานะจะชอบใจธรรมของเทวทัต นั้นมิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส แต่เธอทั้งสองไปทำความเข้าใจกะภิกษุเหล่านั้น ” พระเทวทัตแสดงธรรมอยู่ท่ามกลางบริษัท เธอเห็นพระสารีบุตรพระโมคคัลลานะมาแต่ไกล จึงเตือนภิกษุทั้งหลายว่า “เห็นไหม ธรรมเรากล่าวดีแล้ว พระสารีบุตรโมคคัลลานะอัครสาวกของพระสมณโคดม มาสู่สำนักเรา ต้องชอบใจธรรมของเรา” เมื่อพระเทวทัตกล่าวอย่างนี้

พระโกกาลิกะพูดว่า “เทวทัต ท่านอย่าวางใจพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ เธอทั้งสองมีความปรารถนาลามก ลุอำนาจแก่ความปรารถนาลามก ” พระเทวทัตกล่าวว่า “อย่าเลยคุณ ท่านทั้งสองมาดี เพราะชอบใจธรรมของเรา”

พระเทวทัตนิมนต์พระสารีบุตรด้วยอาสนะกึ่งหนึ่งว่า “สารีบุตร นิมนต์นั่งบนอาสนะนี้ ” พระสารีบุตรห้ามว่า “อย่าเลย” ถืออาสนะแห่งหนึ่งนั่ง ณ ที่สมควร แม้พระมหาโมคคัลลานะก็ถือนั่งอาสนะแห่งหนึ่งนั่ง ณ ที่สมควร

จากนั้น พระเทวทัตแสดงธรรมกถาให้ภิกษุทั้งหลายเห็นแจ้งสมาทาน อาจหาญ ร่าเริง หลลายราตรี แล้วเชื้อเชิญพระสารีบุตรว่า “สารีบุตร ภิกษุสงฆ์ปราศจากถิ่นมิทธะแล้ว ธรรมมีกถาของภิกษุทั้งหลายจงแจ่มแจ้งกะท่าน เราเมื่อยหลังจักเอน ” พระสารีบุตรรับคำ พระเทวทัตปูผ้าสังฆาฏิ ๔ ชั้นแล้วจำวัตรโดยข้างเบื้องขวา เธอเห็นคณเฑาะพรมตตีสัมปชัญญะครูเดียวเท่านั้นจึงม่อยกลับไป พระสารีบุตร กล่าวสอน พร้าสอน ภิกษุทั้งหลายด้วยธรรมมีกถาอันเป็นอนุศาสน์เจ็ดด้วยอาเทศนาปฏิหารีย์ พระโมคคัลลานะกล่าวสอน พร้าสอน ภิกษุทั้งหลายด้วยธรรมมีกถาอันเป็นอนุศาสน์เจ็ดด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ ขณะเมื่อภิกษุเหล่านั้นอันพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะกล่าวสอนอยู่ พร้าสอนอยู่ อย่างนั้น ดวงตาเห็นธรรมที่ปราศจากอฐิ ปราศจากมลทินได้เกิดขึ้นว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับเป็นธรรมดา” ที่นั้น พระสารีบุตรเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า “ท่านทั้งหลาย เราจักไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ผู้ใดชอบใจธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้า จงมา”

พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะพาภิกษุ ๕๐๐ ไปทางพระเวฬุวัน พระโกกาลิกะปลุกพระเทวทัตให้ลุกขึ้นด้วยพูดว่า “เทวทัตลูกเกิด พระสารีบุตรพระโมคคัลลานะพาภิกษุเหล่านั้นไปแล้ว เราบอกท่านแล้วมิใช่หรือ ว่า อย่าไว้วางใจพระสารีบุตรพระโมคคัลลานะ เพราะเธอทั้งสองมีความปรารถนาลามก ถึงอำนาจความปรารถนาลามก” จึงแทงที่อกด้วยเขาสัตตวณได้พุ่งออกจากปากพระเทวทัต ในที่นั้นนั่นเอง^{๕๓}

^{๕๓}วิ.จู.อ. (ไทย) ๙/๒๙๖-๓๐๘.

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลที่เธอเกิดในกำเนิด ติรัจฉาน บุตรของเรามาสู่สำนักของเรา ก็ย่อมงามเหมือนกัน ” ตรัสชาดกว่า “ความจำเริญ ย่อมมีแก่ผู้มีศีลทั้งหลาย ผู้ประพฤติปฏิสันถาร ท่านจงดูเนื้อซื้อลักษณะอันหมูญาติแวดล้อมมาอยู่หนึ่ง ท่านจงดูเนื้อซื้อกาละนี้ ที่เสื่อมจากญาติทั้งหลายเทียว”

เมื่อพวกภิกษุกราบทูลอีกว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทราบว่าพระเทวทัตให้พระอัครสาวก ๒ องค์นั่งที่ข้างทั้งสองแล้วกล่าวว่า ‘เราจะแสดงธรรมด้วยพุทธลีลา ’ ทำกิริยาตามอย่างพระองค์ ” ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น แม้ครั้งก่อนเทวทัต ก็พยายามทำตามเยี่ยงอย่างของเรา แต่ไม่สามารถทำได้” ตรัสสนธิจรรกษาคาถาว่า

“เออ ก็ วีรกะ ท่านย่อมเห็นนกลีลาซึ่งขานเพราะมีสร้อยคอเหมือนนกยูง ซึ่งเป็นผิวของฉันทนกลีลาซึ่งขานเยี่ยงนกลีลาซึ่งขานได้ทั้งในน้ำและบนบก บริโภคปลาสดเป็นนิตยนั้น ถูกสาหร่ายพันตายแล้ว”แม้วันอื่นๆ ทรงปรารภกถาเช่นนั้นเหมือนกัน ตรัสชาดกทั้งหลายเป็นต้นว่า

“นกกะไนนี้ เมื่อจะเจาะซึ่งหมูไม้ทั้งหลาย ได้เที่ยวไปแล้วหนอ ที่ต้นไม้มีรอยวะเป็นไม้แห้งไม่มีแก่น ภายหลังมาถึงไม้ตะเคียนที่มีแก่นเกิดแล้ว ได้ทำลายชมองศรัยะ”และว่า

“ไขข้อของท่านไหลออกแล้ว กระทบของของท่านอันข้างเหยียบแล้ว ชีโครงทุกซี่ของท่าน อันข้างหักเสียแล้วคราวนี้งามหน้าละซิเพื่อน”ทรงปรารภกถาว่า “พระเทวทัต เป็นผู้อกตัญญู” จึงตรัสชาดกทั้งหลายมีอาทิว่า

“ข้าพเจ้าได้ทำกิจให้ท่านจนสุดกำลังของข้าพเจ้าที่มีอยู่เทียว ข้าแต่พระยาเนื้อ ข้าพเจ้าขอขอบน้อมต่อท่าน ข้าพเจ้าน่าจะได้อะไรๆ บ้างซิ ข้อที่เจ้าอยู่ในระหว่างฟันของเรา ผู้มีโลหิตเป็นภิกษา ทำกรรมหยาบข้าเป็นนิตย ยังเป็นอยู่ได้ ก็เป็นลามกมากอยู่แล้ว”

ทรงปรารภความตะเกียกตะกาย เพื่อจะฆ่าพระองค์ของพระเทวทัต ตรัสชาดกทั้งหลายเป็นต้นว่า “ดูก่อนโง่เขลา ข้อที่เจ้ากลิ้งมานี้ กว้างรู้แล้ว เราจักไปยังไม้ตะเคียนต้นอื่น เพราะว่าผลของเจ้า เราไม่ชอบใจ”

เมื่อกลายยังเป็นไปอยู่อีกว่า “พระเทวทัตเสื่อมแล้วจากผล ๒ ประการคือ จากลามกสักการะประการหนึ่ง จากสามัญผลประการหนึ่ง” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น แม้ครั้งก่อน เทวทัตก็เสื่อมแล้วเหมือนกัน” แล้วตรัสชาดกทั้งหลายเป็นต้นว่า

“ตาทั้งสองแตกแล้ว ฝ่าเท้าหายแล้ว และเพื่อนบ้านก็บาดหมางกัน ผิวและเมื่อยสองคนนั้น มี การงานเสียหายแล้วทั้งสองทางคือ ทั้งทางน้ำทั้งทางบก ”พระศาสดา เมื่อประทับอยู่กรุงราชคฤห์ทรงปรารภพระเทวทัตตรัสชาดกเป็นอันมากเสด็จจากกรุงราชคฤห์ไปสู่เมืองสาวัตถี ประทับอยู่ในพระวัดพระเชตวันมหาวิหาร^{๕๔}

ภิกษุทั้งหลาย เทวทัตมีจิตอันสัทธรรม ๘ ประการ ครอบงำ ย้ายแล้ว จักเกิดในอบายตก นรกชั้วก็ช่วยเหลือไม่ได้ อสัทธรรม ๘ ประการคือ

^{๕๔} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๙๔-๒๙๗.

๑. เทวทัตมีจิตอันลามกครอบงำ ย่ำยีแล้ว จักเกิดในอบายตกนรกตั้งอยู่ตลอดกับ
ช่วยเหลือไม่ได้

๒. เทวทัตมีจิตอันความเสื่อมลามกครอบงำ ย่ำยีแล้ว...

๓. เทวทัตมีจิตอันยศครอบงำ ย่ำยีแล้ว...

๔. เทวทัตมีจิตอันความเสื่อมยศครอบงำ ย่ำยีแล้ว...

๕. เทวทัตมีจิตอันสักการะครอบงำ ย่ำยีแล้ว...

๖. เทวทัตมีจิตอันความเสื่อมสักการะครอบงำ ย่ำยีแล้ว...

๗. เทวทัตมีจิตอันความปรารถนาลามกครอบงำ ย่ำยีแล้ว

๘. เทวทัตมีจิตอันความเป็นมิตรชั่วครอบงำ ย่ำยีแล้วจักเกิดในอบาย ตกนรก ตั้งอยู่ตลอด
กับ ช่วยเหลือไม่ได้

ภิกษุทั้งหลาย เทวทัตมีจิตอันอสังฆธรรม ๘ ประการนี้แหละ ครอบงำ ย่ำยีแล้ว จักเกิดใน
อบาย ตกนรก ตั้งอยู่ตลอดกับ ช่วยเหลือไม่ได้^{๕๕}

“ภิกษุทั้งหลาย พระเทวทัตถูกอสังฆธรรม ๓ ประการครอบงำย่ำยีจิต ต้องไปเกิดในอบาย
ต้องไปเกิดในนรก ดำรงอยู่ชั่วกับ แก่ไขไม่ได้ สสังฆธรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. เทวทัตถูกความปรารถนาชั่วครอบงำย่ำยีจิต ต้องไปเกิดในอบายต้องไปเกิดในนรก
ดำรงอยู่ชั่วกับ แก่ไขไม่ได้

๒. เทวทัตถูกความมีมิตรชั่วครอบงำย่ำยีจิต ต้องไปเกิดในอบาย ต้องไปเกิดในนรก ดำรง
อยู่ชั่วกับ แก่ไขไม่ได้

๓. เมื่อยังมีมรรคผลที่ควรทำให้สูงขึ้น เทวทัตกลับมาถึงความเสื่อมเสียกลางคัน เพราะ
บรรลุนิเวศน์พิเศษต่ำ

ภิกษุทั้งหลาย เทวทัตถูกอสังฆธรรม ๓ ประการนี้แล ครอบงำย่ำยีจิต ต้องไปเกิดในอบาย
ต้องไปเกิดในนรก ดำรงอยู่ชั่วกับ แก่ไขไม่ได้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์
ดังนี้ว่า

“ ใครๆ อย่าได้เกิดเป็นคนปรารถนาชั่วไม่ว่าในกาลไหนๆ ในโลกเธอทั้งหลายจงรู้จักเทวทัต
ว่ามีคติเหมือนกับคนปรารถนาชั่วเทวทัตเป็นที่ยกย่องกันว่า เป็นบัณฑิตเป็นที่รู้จักกันว่า ได้อบรมตนแล้ว
เราได้ฟังมาว่า เทวทัตดูรุ่งเรืองอยู่ด้วยยศเทวทัตนั้นสั่งสมความประมาทเปียดเบียนตถาคตนั้นจึงต้อง
ไปเกิดในนรกอเวจี มีประตุ ๔ ด้านน่าสะพรึงกลัวยิ่งนัก

ผู้ใดประทุษร้ายต่อคนที่ไม่ประทุษร้ายผู้ไม่ทำกรรมชั่วบาปย่อมถูกต้องเฉพาะผู้นั้นเท่านั้นผู้
มีจิตคิดประทุษร้าย ไม่มีความเอื้อเฟื้อ

^{๕๕} พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๓๑๐-๓๑๑.

ผู้ใดเบียดเบียนตลาคค ผู้เสด็จไปดีมีพระทัยสงบ ด้วยการกล่าวดำนิการดำนิพระองค์ ย่อมพึงไม่ขึ้นเปรียบเหมือนผู้ที่ตั้งใจประทุษร้ายมหาสมุทรด้วยยาพิษจำนวนเป็นหม้อเขาไม่อาจ ประทุษร้ายได้ เพราะมหาสมุทรน้ำกล้ว^{๕๖} ภิกษุผู้ดำเนินตามมรรคาของพระพุทธเจ้าหรือพระสาวกพึง ถึงความสิ้นทุกข์ได้บัณฑิตทำพระพุทธเจ้าหรือพระสาวกให้เป็นกัลยาณมิตรและคบหาท่าน เหล่านั้น”^{๕๗}

ต่อมา ฝ่ายพระเทวทัตเป็นไข้อยู่ถึง ๙ เดือน ในวาระสุดท้ายใครจะเฝ้าพระศาสดาจึงบอก พวกสาวกของตนว่า “ท่านทั้งหลาย เราใครจะเฝ้าพระศาสดา ท่านทั้งหลายจงพาเราไปหาพระศาสดา ด้วยเถิด” เมื่อสาวกตอบว่า “ท่าน ในเวลาที่ยังไม่เป็นไข ประพฤติเป็นคนมีเวรกับพระศาสดา ข้าพเจ้า จักนำท่านไปในที่พระศาสดาประทับอยู่ได้อย่างไร” ได้ขอร้องว่า “ท่านทั้งหลายอย่าให้ข้าพเจ้าฉิบหาย เลย ข้าพเจ้าทำความอาฆาตในพระศาสดา แต่สำหรับพระศาสดา หามีความอาฆาตในข้าพเจ้าแม้ ประมาณเท่าปลายผมไม่” จริยังอยู่ พระผู้มีพระภาคนั้นทรงมีพระทัยสม่าเสมอในบุคคลทั่วไปคือ ใน นายขมังธนูในพระเทวทัต ในโจรองคฺคิลิมล ในช่างธนูบาลและในพระราหุลเพราะฉะนั้น พระเทวทัต จึงอ้อนวอนแล้วอ้อนวอนอีกว่า “ท่านทั้งหลาย จงพาข้าพเจ้าไปเฝ้า เพื่อเห็นพระพักตร์ของพระผู้มี พระภาคด้วยเถิด” พวกบิรหารพาไปด้วยเตียงน้อย ภิกษุทั้งหลายได้ยินการมาของพระเทวทัต กราบ ทูลพระศาสดาว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าว่าพระเทวทัตมาเพื่อเฝ้าพระองค์” ตรัสว่า “เทวทัตจะ ไม่ได้เห็นเรา” ด้วยว่า ภิกษุเหล่านั้น จะไม่ได้เห็นพระพุทธเจ้าอีก จำเดิมแต่กาลที่ขอวัตุ ๕ ประการ ขอนี้ยอมเป็นธรรมดา พวกภิกษุกราบทูลว่า “พระเทวทัตมาถึงที่โน้นและที่โน้นแล้ว พระเจ้าข้า”

พระศาสดา. เทวทัตจงทำสิ่งที่ปรารถนาเถอะ แต่อย่างไรเสีย เธอก็จักไม่ได้เห็นเราภิกษุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเทวทัตมาถึงที่ประมาณโยชน์หนึ่งแต่ที่นี่แล้ว และทูลต่อๆ ไปอีกว่า มาถึงกึ่ง โยชน์แล้ว คาพยุตหนึ่งแล้ว มาถึงที่ใกล้สระโบกขรณีแล้ว พระเจ้าข้า

พระศาสดา. แม้หากเทวทัตจะเข้ามาภายในพระเชตวัน จะไม่ได้เห็นเราพวกสาวกพาพระ เทวทัตมา วางเตียงลงริมฝั่งสระโบกขรณีใกล้พระเชตวัน ต่างก็พากันลงไปอาบน้ำ

ในขณะนั้น พระเทวทัตลุกจากเตียงนั่งวางเท้าทั้งสองบนพื้นดิน เท้าทั้งสองก็จมแผ่นดิน เธอจมลงโดยลำดับเพียงข้อเท้า เพียงเข่า เพียงเอว เพียงนม จนถึงคอ ในเวลาที่กระดุกคางจดถึง พื้นดิน ได้กล่าวคาถาว่า

“ข้าพระองค์ขอถึงพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้เป็นบุคคลเลิศเป็นเทพยิ่งกว่าเทพ เป็นสารถิ ฝีกนรชน มีพระจักขุรอบคอบมีพระลักษณะแต่ละอย่างเกิดด้วยบุญตั้งร้อยว่าเป็นที่พึง ด้วยกระดุก เหล่านี้พร้อมด้วยลมหายใจ”

ด้วยว่า พระตลาคคเจ้าทรงเห็นฐานะนี้ จึงโปรดให้พระเทวทัตบวช ถ้าพระเทวทัตไม่ได้ บวช เป็นคฤหัสถ์จักทำกรรมหนัก จักไม่ได้ทำปัจจัยแห่งภพต่อไป เมื่อบวชแล้ว ถึงทำกรรมหนักก็จริง ถึงอย่างนั้น ก็ยังสามารถทำปัจจัยแห่งภพต่อไปได้” เพราะฉะนั้น พระศาสดาจึงโปรดให้เธอบวช

^{๕๖} น้ำกล้ว หมายถึงทั้งกว้างและลึก อ้างใน พ.อุติ.อ. (บาลี) ๘๘/๓๑๙.

^{๕๗} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๕๐/๒๑๑, พ.อุติ. (ไทย) ๒๕/๘๙/๔๕๘-๔๖๐, วิ.จ.อ. (ไทย) ๙/๓๑๓-๓๑๔.

จริงอยู่ พระเทวทัตจักเป็น **พระปัจเจกพุทธเจ้านามว่าอัญญิสสระ** ในที่สุดแห่งแสนกัลป์นี้ จมดินไปเกิดในอเวจี เป็นผู้ไม่ไหวติง ถูกไฟไหม้ เพราะผิดในพระพุทธานุญาต ผู้ไม่หวั่นไหว มีสระสูงประมาณ ๑๐๐ โยชน์ เกิดในก้นอเวจีประมาณ ๓๐๐ โยชน์ ศีรษะสอดเข้าไปสู่แผ่นเหล็กในเบื้องบน จนถึงหมวกหู เท้าทั้งสองจมแผ่นดินเหล็กลงไปข้างล่าง จนถึงข้อเท้า หลาวเหล็กมีขนาดเท่าลำตาลต้นใหญ่ ออกมาจากฝาด้านหลัง แทะกลางหลังทะลุหน้าอก ปีกฝาด้านหน้า อีกหลาวหนึ่งออกมาจากฝาด้านขวา แทะซี่ข้างเบื้องขวา ทะลุออกซี่ข้างเบื้องซ้าย อีกหลาวหนึ่งออกมาจากแผ่นข้างบน แทะกระหม่อมทะลุออกส่วนเบื้องล่าง ปีกลงสู่แผ่นดินเหล็ก เป็นผู้ไหวติงไม่ได้ถูกไฟไหม้ในอเวจีนั้น ด้วยประการอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลายสนทนากันว่า “พระเทวทัตถึงฐานะประมาณนี้ ไม่ทันได้เฝ้าพระศาสดาจมลงสู่แผ่นดิน” พระศาสดาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เทวทัตประพฤติดิฉันเรา จมดินลงไปบัดนี้เท่านั้นหา มิได้ แม้ในครั้งก่อน เธอก็จมลงเหมือนกัน” เพื่อทรงแสดงความเป็นบุรุษผู้หลงทางอันพระองค์ปลอมโยนแล้ว ยกขึ้นหลังให้ถึงที่อันเกษมกลับมาตบตงทั้งหลายถึง ๓ ครั้งคือ ที่ปลาย ที่ท่ามกลาง ที่โคน ในวาระที่ ๓ เมื่อกล่าวลงคลอจักษุแห่งมหาบุรุษแล้ว ก็จมลงในแผ่นดิน ในกาลที่พระองค์เป็นพระยาช้างจึงตรัสชาดกสืวนาคชาดกว่าด้วยพญาช้างสีละวะ (ซึ่งรุกขเทวดาสถิตอยู่ในไพรสนทน์นั้นในเวลา ที่คนชั่วถูกแผ่นดินสูบจึงกล่าวว่า “ออกตณฺณสุสโปสสนิจจวิวรทสฺสิโน สพฺพญเจปฐฺววิทฺธชาเนวณฺโณภีรารยติ: คนอกตณฺณคฺยจบัผิตอยู่เป็นนิตย์ถึงจะให้แผ่นดินทั้งหมดก็ทำให้เขาพึงพอใจไม่ได้เลย”^{๕๘}

เมื่อตรัสคาถาเบื้องต้น จึงตรัสชันติวาทีชาดก เพื่อทรงแสดงเวลาที่พระเทวทัตเมื่อครั้งเป็นพระเจ้ากัลยาปุระประพฤติดิฉันพระองค์ ผู้เป็นชันติวาทีดาบสแล้วจมลงสู่แผ่นดิน และจุลลธรรมपालชาดกก็เพื่อทรงแสดงเวลาที่พระเทวทัต ครั้งเป็นพระเจ้ามหาปตาปะประพฤติดิฉันพระองค์ผู้เป็นจุลลธรรมपालแล้วจมลงสู่แผ่นดินเมื่อพระเทวทัตจมดินไปแล้ว มหาชนร่ำเรงยินดี ให้ยกธงชัยธงปฏากและต้นกล้วย ต้มหม้อน้ำแล้ว เล่นมหรสพใหญ่ด้วยปรารภว่า “เป็นลาภของพวกเราหนอ” พวกภิกษุกราบทุกความนั้นแต่พระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระเทวทัตตายแล้ว มหาชนยินดีมิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น แม้ครั้งก่อนก็ยินดีแล้วเหมือนกัน” เพื่อทรงแสดงเวลาที่มหาชนเป็นผู้ยินดีในเมื่อพระราชาพระนามว่าปิงคละ ในนครพาราณสีซึ่งดูร้าย หยาบช้า ไม่เป็นที่รักของมหาชนทั่วไปสรวรรคต จึงตรัสปิงคละชาดกนี้ว่า

พระโพธิสัตว์ถามว่า “ชนทั้งสี่อันพระเจ้าปิงคละเบียดเบียนแล้ว เมื่อท้าวเธอสรวรรคแล้ว ชนทั้งหลายย่อมแสวงยปีติ พระเจ้าปิงคละมีพระเนตรไม่ดำ ได้เป็นที่รักของเจ้าหรือแนะนำบุตรเหตุไรเจ้าจึงร้องไห้”

นายประตูปตอบว่า “พระราชามีพระเนตรไม่ดำ หาได้เป็นที่รักของข้าพระองค์ไม่ ข้าพระองค์กลัวแต่การเสด็จกลับมาของพระราชาชนั้น ด้วยว่า พระราชาพระองค์นั้นเสด็จไปจากที่นี่แล้ว พึงเบียดเบียนมัจจุราช มัจจุราชนั้นถูกเบียดเบียนแล้วพึงนำพระองค์กลับมาที่นี่อีก”

ภิกษุทั้งหลาย ทูลถามพระศาสดาว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ พระเทวทัตไปเกิด ณ ที่ไหน” พระศาสดาตรัสว่า “ในอเวจีมหานรก” ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญพระ

^{๕๘} พุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๗๒/๓๐, ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๓๘. ธรรมปทฎกถา (ปฐโมภาโค)

เทวทัตประพฤติดีตร้อนในโลกนี้แล้ว ไปเกิดในสถานที่เดีตร้อนนั้นอีกหรือ ”พระศาสดา ตรัสว่า “อย่างนั้น ภิกษุ ขนทั้งหลายจะเป็นบรรพชิตก็ตาม เป็นคฤหัสถ์ก็ตาม มีปกติอยู่ด้วยความประมาท ย่อมเดีตร้อนในโลกทั้งสอง” ตรัสพระคาถาว่า “ผู้ทำบาปเป็นปกติย่อมเดีตร้อนในโลกนี้ตายไปแล้วก็ ยังเดีตร้อนในโลกหน้าชื่อว่าเดีตร้อนในโลกทั้งสองเขาย่อมเดีตร้อนใจว่า “เราได้ทำบาปไว้แล้ว ” ครั้นไปสู่ทุกคติ เขายังเดีตร้อนมากขึ้น”^{๕๙}

พระเทวทัตมีเจตจำนงในการคิดปรุงแต่งอกุศลกรรม และลงมือกระทำความผิดนั้นอย่าง ชะมักเขม้นปะติดปะต่ออย่างไม่ย่อท้อลดละ โดยมุ่งหวังผลแห่งเจตนาที่ตนครุ่นคิดเป็นประมาณทั้งนี้ เจตนาของพระเทวทัตเป็นบาป โดยลึมนึกไปว่าผลแห่งวิบากกรรมที่ตนกระทำและสั่งสมนั้นก็ย่อม ให้ผลในระหว่างๆ ทุกๆ ขณะเหมือนกัน เช่น กรรมดีย่อมให้วิบากผลเป็นความดีความสุขกรรมชั่วย่อม ให้วิบากผลเป็นความชั่วความทุกข์ หรือกรรมดีบ้างกรรมชั่วบ้างผลแห่งวิบากกรรมนั้นก็ให้ผลเป็นสุข บ้างเป็นทุกข์บ้างแต่พระเทวทัตเลือกที่จะให้จิตจดจ่อ จมปลัก ยึดติด พอกพูน บากบั่น ชะมักเขม้น เพียรพยายามอยู่แต่กับการคิดค้นหาวิธีการกระทำความชั่ว แม้กรรมชั่วที่ตนคิดและกระทำจะไม่ สำเร็จตามเจตนาที่ตั้งไว้ก็ตาม แต่ก็ยังไม่ยอมลดละหรือล้มเลิกอยู่เพียงแค่นั้น ยังคิดปรุงแต่งมุ่งหาวิธีการ อื่นที่ตนคิดว่า น่าจะนำความสำเร็จมาสู่ตนให้ได้อย่างต่อเนื่อง เจตนาและการคิดปรุงแต่งลักษณะ อย่างนี้จึงเข้าข่ายเป็น “อกิสังขารมาร” เพราะเป็นความคิดปรุงแต่งที่เป็นอุปสรรคบั่นทอนความสุข ความเจริญ และขัดขวางปิดกั้นหนทางแห่งความหลุดพ้นคือพระนิพพาน มีแต่จะเป็นไปเพื่อก่อให้เกิด ชาติ ชรา พยาธิ มรณะ โสกะ ปริเทวะทุกข์โทมนัส อุปายาสไม่มีที่สิ้นสุด

แม้ในวาระสุดท้าย พระเทวทัตจะมาระลឹกลึงถึงผลของกรรมชั่ว ที่ตนได้กระทำลงไปแต่ก็ สายเกินแก้ไข ต้องไปตกนรกหมกไหม้ชดใช้กรรมในอเวจี แต่ยังมีดีที่พระเทวทัตมาระลឹกลึงและสำนึกผิด ในกรรมชั่ว ที่ตนได้ล่วงเกินต่อพระพุทธองค์และสารภาพความผิดนั้น ในขณะที่ตนกำลังจมลงสู่ แผ่นดิน ซึ่งหลังจากพระเทวทัตได้ชดใช้ผลกรรมชั่วของตนหมดสิ้นแล้ว ด้วยผลแห่งการระลឹกลึงและ สำนึกผิดในสิ่งที่ตนได้กระทำ จึงเป็นพลวปัจจัยให้พระเทวทัตได้ไปเกิดเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าต่อไปใน อนาคตกาล

กรรมสมคบคิดพระเทวทัตประพฤติดีในพระศาสดา ซึ่งเป็นผู้มีพระคุณต่อตนทรงเป็น ผู้ให้การบรรพชาอุปสมบท เปรียบได้เช่นกับผู้ประทานการกำเนิด เป็นพระภิกษุในทาง พระพุทธศาสนาแม้ในระยะแรกพระเทวทัตจะประพฤติดีปฏิบัติชอบ จนได้มานอภิญญาสมบัติ สามารถที่จะแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ต่างๆ ได้ แทนที่พระเทวทัตจะสำนึกระลึกถึงพระคุณของ พระองค์ และมุ่งปฏิบัติเพื่อบรรลุผลที่สูงขึ้นไป แต่พระเทวทัตกลับหลงใหลกับอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์มาน สมบัตินั้นและปล่อยให้อำนาจความโลภ โกรธ หลง ความอิจฉาริษยา อาฆาตมาดร้าย มานะทิฎฐิ ความทะเยอทะยานมักใหญ่ใฝ่สูง ข่มขู่บังคับจิตใจจนไม่รู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์

^{๕๙} จ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๗/๒๙, จ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๙๖-๒๐๒ , อรรถกถาธรรมบทอธิบายว่า “เดีตร้อนในโลกนี้ คือย้อมเดีตร้อนเพราะเหตุสักว่าโทมนัสสเวทนา เพราะความเดีตร้อนแห่งกรรม ฯ เมื่อตายไปแล้วย้อม เดีตร้อน ได้แก่ เดีตร้อนด้วยทุกข์ในอบายภูมิ เพราะมีความทรมานยิ่งนัก ด้วยความเดีตร้อนอันเกิดจากวิบาก กรรม ฯ ปาปการี ผู้มีปกติทำบาป คือผู้ทำความชั่วหลากหลายชนิดนานัปการ อ้างใน ธ.อ.(บาลี) ๑/ ๑๔๐.ธมมปทภูฏกถา (ปฐโมภาโค)

ประพัตติตนเป็นคนอกตัญญูไม่รู้คุณและไม่ตอบแทนคุณ เป็นคนเนรคุณลบหลู่ดูหมิ่นพระคุณของพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้า ยกตนเสมอเหมือนพระศาสดา ตะเกียกตะกายเพื่อจะทำลายสงฆ์ มีจิตคิด
ประทุษร้ายวางแผนลอบปลงพระชนม์ชีพของพระศาสดา หวังที่จะยกตนเองขึ้นเป็นพระศาสดา
ปกครองสงฆ์แทนกระบวนการคิดปรุงแต่งที่เป็นบาปของพระเทวทัต มีจุดเริ่มต้นมาจากอำนาจของ
กิเลสमार กิเลสเป็นเหตุให้กระทำความกรรมคือการกระทำ มีการกระทำทำให้เกิดผลของการ
กระทำคือวิบาก วิบากก็หล่อเลี้ยงกิเลสคือความอยากไว้ต่อไป วนเวียนกันไปมาอยู่อย่างนี้ที่เรียกว่า
“สังสารวัฏฏ์”^{๖๐}

พระเทวทัตมิได้ประพัตติชั่วเฉพาะตัวเองเท่านั้น แต่ยังชักชวนโน้มน้าวสมคบคิดวางแผน
ชั่วร้ายร่วมกับพระเจ้าอชาตศัตรู ด้วยการยุยงส่งเสริมให้พระเจ้าอชาตศัตรูเห็นดีเห็นงามกับการ
กระทำของตน ด้วยการวางแผนลอบปลงพระชนม์พระราชบิดาคือพระเจ้าพิมพิสาร ให้ถึงแก่สวรรคต
แล้วตนเองขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์ปกครองแทน

กรณีตัวอย่างที่ ๒๐ กิเลสขามาร ในฐานะเป็นอุปสรรคขัดขวางการบรรลุธรรมของพระ เจ้าอชาตศัตรู

เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูอยู่ในพระครรภ์ พระเทวีเกิดการแพ้ท้องอย่างหนักถึงขนาดที่ว่า
“เราต้องการดื่มโลหิตพระพาทาเบื่องขวของพระราชา ” พระนางมีพระดำริว่า “การแพ้ท้องเกิดขึ้น
หนัก” ไม่อาจบอกใครได้ จึงซุบผอมผิวดพรณชิตลงพระราชาตรัสถามว่า “พระนาง ร่างกายของเรามี
ผิวดพรณผิตปรกติ มีเรื่องอะไรหรือ ” พูลว่า “โปรดอย่าถามกระหม่อมฉันเลย ” มีรับสั่งว่า “พระนาง
เมื่อไม่บอกความประสงค์ของเธอแก่ฉัน แล้วเธอจะบอกกับใคร ” ทรงรบเร้าด้วยประการต่างๆ ครั้น
ทรงทราบเท่านั้นก็รับสั่งว่า “นางนี้โง่ เรื่องนี้สำคัญกับเรอนักหนาหรือ ” รับสั่งให้เรียกหมอมามาเอา
มิดทองกรีดพระพาทาแล้วรองพระโลหิตด้วยจอกทองคำ เจือด้วยน้ำให้พระนางดื่มราชบัณฑิตทั้งหลาย
ทราบข่าวนั้นพากันพยากรณ์ว่า “พระโอรสในครรภ์ จักเป็นศัตรูแก่พระราชา พระราชาจะถูก
พระโอรสปลงพระชนม์”

พระเทวีทรงสดับข่าวนั้น มีดำริว่า “ลูกในท้องของเรา จะฆ่าพระราชา ” มีพระประสงค์จะ
ทำลายครรภ์ให้ตกไป เสด็จไปพระราชอุทยานให้บิภพระครรภ์ แต่พระครรภ์ก็ไม่ตก พระนางเสด็จไป
ให้ทำอย่างนั้นหลายครั้ง พระราชาทรงสงสัยสืบดูว่า “เทวี เสด็จไปพระราชอุทยานบ่อยๆทำอะไร ”
ทราบเหตุนี้ห้ามว่า “พระนาง ลูกในท้องยังไม่รู้ว่าเป็นชายหรือหญิงเลย พระนางก็กระทำการนี้เสีย
แล้ว โทษมหันต์ของเรานี้ จะกระจ่ายไปทั่วชมพูทวีป พระนางอย่าทำอย่างนี้อีกเลย ” ได้ให้การ
อารักขา

พระนางได้สำคัญมั่นหมายในใจว่า “เวลาคลอดจะฆ่าเสีย ” ในเวลาคลอด พวกเจ้าหน้าที่
อารักขาได้นำพระกุมารออกไป ต่อมา เมื่อพระกุมารเจริญวัยจึงนำมาแสดงแก่พระเทวี พอพระเทวี
ทอดพระเนตรเห็นพระกุมารเท่านั้น พระนางเกิดความรักในพระโอรส ฉะนั้น จึงไม่อาจจะฆ่าพระ
กุมารได้ แม้พระราชาก็ได้พระราชทานตำแหน่งอุปราชแก่พระโอรส

^{๖๐} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) , คู่มือเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง ฉบับสมบูรณ์ , (กรุงเทพมหานคร :ธรรมสภา ,
๒๕๕๐), หน้า ๗๔.

พระเทวทัตอยู่ในที่ลับคิดว่า พระสารีบุตรก็มีบริษัทยา พระโมคคัลลานะก็มีบริษัทยา พระมหากัสสปก็มีบริษัทยา ท่านเหล่านี้มีความเป็นเลิศคนละอย่างๆ ถึงเพียงนี้ แม้เราก็จะแสดงความเป็นเลิศสักอย่างหนึ่ง พระเทวทัตเมื่อไม่มีลาภก็ขาดบริวาร จึงคิดว่า “เราจะทำลาภให้เกิดขึ้น” จึงใช้อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ทำให้อาตมรูปกุมารเลื่อมใส พอรู้ว่าพระกุมารเลื่อมใสคุ้นเคยอย่างยิ่ง ถึงขนาดมาสู่ที่บำรุงของตนทั้งเข้าเย็น พร้อมด้วยบริวารเต็มรถ ๕๐๐ คันวันหนึ่งเข้าไปหาทูลว่า “กุมารเมื่อก่อนมนุษย์ทั้งหลายมีอายุยืน แต่เดี๋ยวนี้มีอายุน้อยถ้อยอย่างนั้น พระองค์จงปลงพระชนม์พระบิดาแล้วเป็นพระราชอา ส่วนอาตมภาพ จักปลงพระชนม์พระผู้มีพระภาคแล้ว เป็นพระพุทธเจ้าแทน” ส่งพระกุมารไปปลงพระชนม์พระบิดา พระกุมารหลงเชื่อด้วยเข้าใจว่า “พระเทวทัตมีอำนาจมาก สิ่งที่พระเทวทัตไม่รู้แจ้งคงจะไม่มี” จึงเหินบกฤษที่พระอรุณจะฆ่ากลางวันแสกๆ แต่เพราะมีความกลัวหวาดหวั่น สะดุ้ง ตื่นเต้น เข้าไปภายในพระราชฐานทำอาการแปลกๆ มีประการดังที่กล่าวมาแล้ว เหล่าอำมาตย์จับพระกุมารได้ จึงนำตัวมาปรึกษาโทษกันว่า “พระกุมารจะต้องถูกประหาร พระเทวทัตจะต้องถูกประหาร และภิกษุพวกพระเทวทัตทั้งหมดจะต้องถูกประหาร” นำความนั้นขึ้นกราบทูลแด่พระราชอาว่า “พวกข้าพระองค์ จักทำตามพระราชอาญา” พระราชอาทรงลดตำแหน่งของพวกอำมาตย์ที่ประสงค์จะลงโทษประหาร ตั้งพวกอำมาตย์ที่ไม่ต้องการให้ลงโทษประหารไว้ในตำแหน่งสูง ตรัสถามพระกุมารว่า “ลูก เจ้าต้องการจะฆ่าพ่อเพื่ออะไร” พระกุมารทูลว่า “ต้องการราชสมบัติ พระเจ้าข้า” ได้พระราชทานราชสมบัติแก่พระโอรสพระกุมาร แจ้งข่าวนั้นแก่พระเทวทัตว่า “ความปรารถนาของเรา สำเร็จแล้ว”

ลำดับนั้นพระเทวทัตกล่าวว่า “พระองค์เหมือนคนเอาสุนัขจิ้งจอกไปขังไว้ในคอกขี้หมูหนึ่ง แล้วสำคัญว่าทำกิจสำเร็จเรียบร้อยแล้ว อีกสองสามวัน พระบิดาของพระองค์ทรงคิดว่า ‘พระองค์ทำการดูหมิ่น’ จักเป็นพระราชอาเสียเอง” พระกุมารถามว่า “อย่างนั้น ข้าพเจ้าควรจะทำอย่างไร” พระเทวทัตทูลว่า “จงฆ่าชนิดถอนรากถอนโคนเลย” พระกุมารตรัสว่า “พระบิดาของข้าพเจ้า ไม่ควรฆ่าด้วยศาสตราไม้ไผ่หรือ” พระเทวทัตทูลว่า “จงฆ่าด้วยการตัดพระกระยาหาร” พระกุมารสั่งให้เอาตัวพระบิดาขังไว้ในเรือนอบ สั่งไว้ว่า “นอกจากพระมารดาแล้ว อย่าให้คนอื่นเข้าเยี่ยม”

พระเทวีทรงใส่พระกระยาหารในขันทองคำ แล้วห่อชายพกเข้าเยี่ยมพระราชอาพระราชอาเสวยพระกระยาหารนั้น ทรงประทั้งพระชนม์ชีพอยู่ได้ พระกุมารตรัสถามว่า “พระบิดาของเราดำรงพระชนม์อยู่ได้อย่างไร” ทรงทราบความเป็นไปนั้นแล้ว จึงตรัสสั่งห้ามมิให้พระมารดานำสิ่งของใส่ชายพกเข้าเยี่ยมพระเทวีใส่พระกระยาหารไว้ในพระเมาสีเข้าเยี่ยม พระกุมารทรงทราบเหตุนี้ รับสั่งห้ามมิให้พระมารดาพูนพระเมาสีเข้าเยี่ยมพระเทวีทรงใส่พระกระยาหารไว้ในคอกพระบาททองปิดมิดชิด ทรงฉลองพระบาททองเข้าเยี่ยม พระราชอาดำรงพระชนม์อยู่ด้วยพระกระยาหารนั้น พระกุมารถามอีกว่า “พระบิดาดำรงพระชนม์อยู่ได้อย่างไร” ทรงทราบความนั้น ตรัสสั่งห้ามมิให้แม้แต่ฉลองพระบาทเข้าเยี่ยมพระเทวีทรงสนานพระวรกายของพระองค์ด้วยน้ำหอม แล้วทาพระวรกายด้วยอาหารมีรสอร่อย ๔ อย่าง ทรงห่มพระภูษาเข้าเยี่ยม พระราชอาทรงเลียพระวรกายของพระเทวีประทั้งพระชนม์ชีพอยู่ได้ พระกุมารถามอีก ครั้นทรงทราบความนั้น จึงตรัสสั่งห้ามว่า “ตั้งแต่นี้ไป ห้ามพระมารดาเข้าเยี่ยม”

พระเทวีประทับยืนอยู่หน้าประตู ทรงกันแสงคร่ำครวญว่า “ข้าแต่พระสวามี เวลาที่เขมาเป็นทารก พระองค์ก็ไม่ให้โอกาสฆ่าเขา ทรงเลี้ยงศัตรูของพระองค์ไว้ด้วยพระองค์เองแท้ๆ การเห็น

พระองค์ครั้งนี้เป็นครั้งสุดท้าย ต่อแต่นี้ไป หม่อมฉันจะไม่ได้เห็นพระองค์อีก ถ้าโทษของหม่อมฉันมีอยู่ ขอให้โปรดพระราชทานอภัยโทษด้วยเถิด พระเจ้าข้า ” ก็เสด็จกลับ ตั้งแต่นั้นมาพระราชาก็ไม่ได้เสวยพระกระยาหาร ดำรงพระชนม์ชีพอยู่ได้ด้วยความสุขประกอบด้วยมรรคผลเพราะพระองค์ทรงเป็นพระโสดาบัน ด้วยวิธีเดินจงกรม พระวรกายของพระองค์เปล่งปลั่งยิ่งนักพระกุมารตรัสถามว่า “พนายพระบิดาของเราเลี้ยงดำรงพระชนม์อยู่ได้อย่างไร ครั้นทรงทราบว่า ยังดำรงพระชนม์อยู่ได้ด้วยวิธีเดินจงกรม พระเจ้าข้า ข้าพระวรกายยังเปล่งปลั่งยิ่งขึ้นอีก ” จึงทรงดำริว่า “เราจะไม่ให้พระบิดาของเราเดินจงกรมได้ ” ทรงบังคับช่างกลบกว่า “พวกท่าน จงเอามีดโกนผ่าพระบาททั้ง ๒ ของพระบิดา เอาน้ำมันผสมเกลือทาแล้วย่างด้วยถ่านไม้ตะเคียน ซึ่งติดไฟคุไม่มีเปลว ” ส่งพวกช่างกลบไป พระราชาทอดพระเนตรเห็นพวกช่างกลบมา ทรงดำริว่า “ลูกของเรา คงจะมีใครเตือนให้รู้สึกตัวแน่แล้ว ช่างกลบเหล่านี้ คงจะมาแต่งหนวดเคราของเรา ”

ช่างกลบเหล่านั้น ไปถวายบังคมแล้วยืนอยู่ ครั้นถูกถามว่า “มาทำไม ” จึงกราบทูลให้ทรงทราบ พระราชาพิณพิสารตรัสว่า “พวกเจ้าจงทำตามพระราชหฤทัยของพระราชบิดาเถิด ” พวกช่างกลบกราบทูลว่า “ขอจงทรงประทับนั่งเถิด พระเจ้าข้า ” ถวายบังคมพระเจ้าพิณพิสารแล้วกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ พวกข้าพระองค์จำต้องทำตามพระราชโองการ ขอพระองค์อย่าทรงพิโรธพวกข้าพระองค์เลย การทำเช่นนี้ไม่สมควรแก่พระราชผู้ทรงธรรมเช่นกับพระองค์ ” จับที่ข้อพระบาทด้วยมือซ้าย ใช้มือขวาจับมิดโกนผ่าพื้นพระบาททั้ง ๒ ช่าง เอาน้ำมันผสมเกลือทาแล้วย่างด้วยถ่านเพลิงไม้ตะเคียน ที่กำลังคุไม่มีเปลวเล็กน้อย ในกาลก่อนพระราชบิดาได้ทรงฉลองพระบาทเข้าไปในลานพระเจดีย์ และเอาพระบาทที่ไม่ได้ชำระเหยียบเสือกที่เขapedไว้สำหรับนั่ง นี่เป็นผลของบาปนั้น

พระราชบิดาพิณพิสาร ทรงเกิดทุกขเวทนารุนแรง ทรงรำพึงอยู่แต่ว่า “อโหพุทโธโธมโม อโหสงโฆ ” เท่านั้น ทรงเหี่ยวแห้งไปเหมือนพวงดอกไม้ ที่เขาวางไว้ในลานพระเจดีย์บังเกิดเป็นยักษ์ชื่อชนวสกะ เป็นผู้รับใช้ของท้าวเวสสุวรรณในเทวโลกชั้นจาตุมหาราชในขณะเดียวกัน พระโอรสของพระเจ้าอชาตศัตรูก็ประสูติ หนังสือ ๒ ฉบับคือชาวพระโอรสประสูติฉบับหนึ่ง ชาวพระบิดาสวรรคตฉบับหนึ่ง มาถึงในขณะเดียวกัน

พวกอำมาตย์ปรึกษากันว่า “ควรจะทูลข่าวพระโอรสประสูติก่อน ” จึงเอาหนังสือข่าวประสูตินั้นทูลถวายในพระหัตถ์ของพระเจ้าอชาตศัตรู ความรักลูกเกิดขึ้นแก่พระองค์ในขณะฉับพลันทันที ท่วมทับไปทั่วพระวรกายแผ่ไปจดเยื่อในกระดูก พระองค์ได้รู้ซึ่งถึงคุณของพระบิดาว่า “แม้เมื่อตอนเราเกิด พระบิดาของเรา คงเกิดความรักอย่างนี้เหมือนกัน ” จึงรีบมีรับสั่งว่า “จงไปปล่อยพระบิดาของเรา ” พวกอำมาตย์ทูลว่า “พระองค์สั่งให้ปล่อยอะไร พระเจ้าข้า ” แล้วถวายหนังสือแจ้งข่าวอีกฉบับหนึ่งที่พระหัตถ์ พอทรงทราบความนั้น ทรงกันแสงเสด็จไปเฝ้าพระมารดาทูลว่า “เสด็จแม่ ตอนที่หม่อมฉันเกิด พระบิดาเกิดความรักหม่อมฉันหรือไม่ ” พระนางรับสั่งว่า “ลูกโง่ เจ้าพูดอะไร เวลาที่ลูกยังเล็ก เกิดฝีที่นิ้วมือ พวกแม่ผมไม่สามารถทำให้ลูกซึ่งกำลังร้องไห้หยุดร้องได้ จึงพาไปเฝ้าเสด็จพ่อซึ่งประทับนั่งอยู่ในโรงตัดสินคืความ เสด็จพ่อได้อมนิ้วมือของลูกจนฝีแตกในพระโอษฐ์ เสด็จพ่อของลูกมิได้เสด็จจากจากที่ประทับ ทรงกลืนพระพุพโปปนพระโลหิตนั้นด้วยความรักลูก เสด็จพ่อมิ

ความรักลูกถึงปานนี้” พระเจ้าอชาตศัตรูทรงกันแสงคร่ำครวญและได้ทำการถวายเพลิงพระศพพระบิดา^{๖๑}

พระราชอาชงค์นี้ นับตั้งแต่วันที่พยายามปลงพระชนม์พระบิดา พอหลับพระเนตรทั้ง ๒ ลง ด้วยตั้งพระทัยว่าจักหลับ ก็สะดุ้งเฮือกเหมือนถูกหอกแทงร้อยเล่มทิ่มแทง ทรงตื่นอยู่ตลอดเวลาไม่หลับเลยเพราะหวาดกลัวต่อภัยเหลือเกิน ครั้นพวกอำมาตย์ทูลถามว่า “เป็นอะไร” พระองค์ก็ได้ตรัสอะไรๆ เพราะฉะนั้น ความหลับจึงไม่ได้เป็นที่พอพระทัยของพระองค์ เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงประทับนั่งเพื่อบรรเทาความหลับ^{๖๒}

พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่สวนมะม่วงของหมอชีวกโกมารภัจ กรุงราชคฤห์ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ๑,๒๕๐ รูป คราวนั้น เป็นคืนวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เป็นวันอุโบสถของเดือนที่ ๔ เป็นเดือนที่ดอกโกมุทบานสะพรั่ง พระอชาตศัตรู เวเทหิบุตรมีอำมาตย์แวดล้อม ประทับนั่งอยู่บนปราสาทชั้นบน ขณะนั้น ท้าวเธอทรงเปล่งอุทานว่า “ราตรีสว่างไสวน่ารื่นรมย์ ดงาม น่าชื่นชมยิ่งนัก เป็นฤกษ์งามยามดี วันนี้ เราควรเข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์ผู้ใดหนอ ที่จะทำให้จิตใจของเราเบิกบาน เลื่อมใสได้”

เมื่อท้าวเธออุทานอย่างนี้ อำมาตย์ผู้หนึ่งกราบทูลว่า “ขอเดชะ ครูบูรณะกัสสปะ เป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์ เป็นผู้มีชื่อเสียง มีเกียรติยศ เป็นเจ้าลัทธิ คนจำนวนมากยกย่องกันว่าเป็นคนดี มีประสบการณ์มาก บวชมานาน มีชีวิตอยู่หลายรัชสมัย ล่วงกาลผ่านวัยยามาก พระองค์โปรดเสด็จเข้าไปหาท่าน เมื่อเสด็จเข้าไปหาแล้ว พระทัยของพระองค์จะทรงเบิกบานเลื่อมใส”

เมื่อราชอำมาตย์ผู้นั้นกราบทูลอย่างนี้ ท้าวเธอก็ทรงนิ่งราชอำมาตย์อีกคนหนึ่งกราบทูลว่า “ขอเดชะ ครูมักขลิ โคศล ฯลฯ เมื่อเสด็จเข้าไปหาแล้ว พระทัยของพระองค์จะทรงเบิกบานเลื่อมใส” เมื่อราชอำมาตย์ผู้นั้นกราบทูลอย่างนี้ ท้าวเธอก็ทรงนิ่งราชอำมาตย์อีกคนหนึ่งกราบทูลว่า “ขอเดชะ ครูอชิตะ เกสกัมพล ฯลฯ เมื่อเสด็จเข้าไปหาแล้ว พระทัยของพระองค์จะทรงเบิกบานเลื่อมใส”

เมื่อราชอำมาตย์ผู้นั้นกราบทูลอย่างนี้ ท้าวเธอก็ทรงนิ่งราชอำมาตย์อีกคนหนึ่งกราบทูลว่า “ขอเดชะ ครูปุณะกัจจายนะ ฯลฯ เมื่อเสด็จเข้าไปหาแล้ว พระทัยของพระองค์จะทรงเบิกบานเลื่อมใส”

เมื่อราชอำมาตย์ผู้นั้นกราบทูลอย่างนี้ ท้าวเธอก็ทรงนิ่งราชอำมาตย์อีกคนหนึ่งกราบทูลว่า “ขอเดชะ ครูสัทธชัย เวลัญฐบุตร ฯลฯ เมื่อเสด็จเข้าไปหาแล้ว พระทัยของพระองค์จะทรงเบิกบานเลื่อมใส”

เมื่อราชอำมาตย์ผู้นั้นกราบทูลอย่างนี้ ท้าวเธอก็ทรงนิ่งราชอำมาตย์อีกคนหนึ่งกราบทูลว่า “ขอเดชะ ครูนิครนถ์ นาฏบุตร ฯลฯ เมื่อเสด็จเข้าไปหาแล้ว พระทัยของพระองค์จะทรงเบิกบานเลื่อมใส”

^{๖๑} ที.สี.อ. (ไทย) ๑๑/๓๓๙-๓๔๕.

^{๖๒} ที.สี.อ. (ไทย) ๑๑/๓๔๙.

เมื่อราชอำมาตย์ผู้นั้นกราบทูลอย่างนี้ ท้าวเธอก็ทรงนิ่งทนนั่ง หมอชีวก โกมารภัจ นั่งอยู่ ณ ที่ไม่ไกลจากพระเจ้าอชาตศัตรูเวเทหิบุตร ท้าวเธอตรัสถามหมอชีวก โกมารภัจว่า “ชีวก ทำไม ท่านจึงนั่งเสีย”

หมอชีวก โกมารภัจ ทูลว่า “ขอเดชะ พระผู้มีพระภาคผู้ทรงเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ประทับอยู่ที่สวนมะม่วงของข้าพระพุทธเจ้า พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่อันมีจำนวน ๑๒๕๐ รูป พระองค์มีพระกิตติศัพท์อันงามจรไปอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปได้ ทั่วทั้งโลก เป็นสารถิณีผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค พระองค์โปรดเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เมื่อเสด็จเข้าไปเฝ้า พระทัยของพระองค์จะทรงเบิกบานเลื่อมใส”

ท้าวเธอก็มีรับสั่งว่า “ถ้าอย่างนั้น ท่านจงสั่งให้จัดเตรียมขบวนช้างเถิด สหายชีวก” หมอชีวก โกมารภัจ กราบทูลรับสนองพระบรมราชโองการแล้ว สั่งให้เตรียมช้างพัง ๕๐๐ เชือก และช้างพระที่นั่ง กราบทูลว่า “ขบวนช้างพร้อมแล้ว ขอเชิญใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเสด็จเถิด พระเจ้าข้า”

พระเจ้าอชาตศัตรู เวเทหิบุตรโปรดให้สตรี ๕๐๐ คน ขึ้นช้างพังเชือกละ ๑ คน แล้วทรงช้างพระที่นั่ง มีผู้ถือคบเพลิงติดตาม เสด็จออกจากกรุงราชคฤห์ด้วยราชานุภาพอันยิ่งใหญ่สมพระเกียรติ ไปสวนมะม่วงของหมอชีวก โกมารภัจพอใกล้จะถึงสวนมะม่วง ท้าวเธอทรงวาดระแวงพระโลมชาติชูชัน ตรัสถามหมอชีวกโกมารภัจว่า “ชีวก ท่านไม่ได้หลอกเรา ไม่ได้ลวงเรา ไม่ได้นำเรามาให้ศัตรูดอกหรือ ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ๑๒๕๐ รูป ทำไมจึงไม่มีเสียงจาม เสียงกระแอมไอหรือเสียงพูดคุยกันเลย” หมอชีวก โกมารภัจทูลว่า “พระองค์โปรดอย่าได้ทรงวาดระแวงไปเลย ข้าพระพุทธเจ้าไม่ได้หลอกพระองค์ ไม่ได้ลวงพระองค์ ไม่ได้นำพระองค์มาให้ศัตรูหรือ ขอเดชะ พระองค์โปรดเสด็จเข้าไปเถิด นั้นยังมีแสงประทีปตามอยู่ในหอนั่ง” ท้าวเธอได้เสด็จเข้าไปโดยขบวนช้างพระที่นั่งจนสุดทางช้าง เสด็จลงจากคอช้างพระที่นั่งเข้าทางประตูหอนั่ง ตรัสถามหมอชีวก โกมารภัจว่า “ชีวก พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่ไหน”

หมอชีวก โกมารภัจ ทูลว่า “ขอเดชะ ผู้ประทับนั่งพึงเสากลาง ผืนพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออกข้างหน้าภิกษุสงฆ์ นั้นแหละคือพระผู้มีพระภาค พระเจ้าข้า”

พระเจ้าอชาตศัตรู เวเทหิบุตร เสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ประทับยืน ณ ที่สมควร ทรงชำเลืองเห็นภิกษุสงฆ์สงบนิ่งเหมือนสระน้ำใส จึงทรงเปล่งอุทานว่า “ขอให้ภัยภทรกุมาร ของเราจงมีความสงบอย่างภิกษุสงฆ์ ในเวลานี้เถิด”

พระผู้มีพระภาค ตรัสว่า “มหาบพิตร พระองค์เสด็จมาตามความรักบัญชา” ท้าวเธอกราบทูลว่า “อุทัยภทรกุมาร เป็นที่รักของหม่อมฉัน ขอให้เธอจงมีความสงบอย่างภิกษุสงฆ์ในเวลานี้เถิด พระพุทธเจ้าข้า”

ท้าวเธอทรงกราบพระผู้มีพระภาค ทรงไหว้ภิกษุสงฆ์ประทับนั่ง ณ ที่สมควร กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันขอโรกาสมูลถามปัญหาบางอย่างกะพระผู้มีพระภาค หากพระผู้มี

พระภาคจะประทานพระวโรกาส เพื่อทรงตอบปัญหาของหม่อมฉัน ”พระผู้มีพระภาค ตรัสว่า “เชิญถามตามพระประสงค์เถิด มหาบพิตร”^{๖๓}

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้ พระเจ้าอชาตศัตรู เวเทหิบุตรกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาชิตของพระผู้มีพระภาคชัดเจนไพบราะยี่งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาชิตของพระผู้มีพระภาคชัดเจนไพบราะยี่งนัก พระผู้มีพระภาคทรงประกาศธรรมแจ่มแจ้งโดยประการต่างๆเปรียบเหมือนบุคคลหายของทีคว่า เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืดโดยตั้งใจว่า คนมีตาดีจักเห็นรูปได้ หม่อมฉันนี้ขอถึงพระผู้มีพระภาค พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงจำหม่อมฉัน ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความผิดได้ครอบงำหม่อมฉันผู้โง่เขลาเบาปัญญาซึ่งได้ปลงพระชนม์พระราชบิดาผู้ทรงธรรม เพราะต้องการความเป็นใหญ่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญขอพระองค์โปรดทรงรับทราบความผิดของหม่อมฉันตามความเป็นจริงเถิด เพื่อจะได้สำรวมต่อไป”

พระผู้มีพระภาค ตรัสว่า “เจริญพร มหาบพิตร ความผิดได้ครอบงำพระองค์ผู้โง่เขลาเบาปัญญา ซึ่งได้ปลงพระชนม์พระราชบิดาผู้ทรงธรรม เพราะต้องการความเป็นใหญ่ แต่พระองค์ทรงเห็นความผิดว่าเป็นความผิด แล้วทรงสารภาพตามความเป็นจริง ดังนั้น อาตมภาพขอรับทราบความผิดนั้นของพระองค์ ก็ผู้ที่เห็นความผิดว่าเป็นความผิดแล้ว สารภาพออกมาตามความเป็นจริงรับว่าจะสำรวมต่อไป วิธีนี้เป็นความเจริญในวินัยของพระอริยะเจ้า”

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้ พระเจ้าอชาตศัตรู เวเทหิบุตร ได้กราบทูลว่า “ถ้าอย่างนั้น หม่อมฉันขอทูลลากลับ เพราะมีกิจมีหน้าที่ที่จะต้องทำอีกมาก พระพุทธเจ้าข้า ”พระผู้มีพระภาค ตรัสว่า “ขอพระองค์ จงทรงกำหนดเวลาที่สมควร ณ บัดนี้เถิดมหาบพิตร”

พระเจ้าอชาตศัตรู เวเทหิ ทรงชื่นชมยินดีภาชิตของพระผู้มีพระภาค เสด็จลุกจากที่ประทับ ทรงกราบพระผู้มีพระภาค ทรงกระทำประทักษิณแล้วเสด็จจากไป

เมื่อท้าวเธอเสด็จจากไปไม่นาน พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกภิกษุมารับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย พระราชาองค์นี้ถูกขจัดเสียแล้ว ถูกทำลายเสียแล้ว หากท้าวเธอจักไม่ปลงพระชนม์พระราชบิดาผู้ทรงธรรม ธรรมจักขู้นรู้สึคือกิเลสปราศจากมลทินจักเกิดขึ้นแก่ท้าวเธอ ณ ที่ประทับนี้ทีเดียว ”^{๖๔} แต่เพราะทรงคบมิตรชั่ว จึงเกิดอันตรายแก่พระองค์ เมื่อเป็นเช่นนั้น พระเจ้าอชาตศัตรูนี้เข้าเฝ้าพระตถาคต ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง พระเจ้าอชาตศัตรูจะบังเกิดในโลหภูมิตกอยู่ในเบื้องต่ำ ๓ หมื่นปี ถึงพื้นเบื้องล่างแล้วผุดขึ้นเบื้องบน ๓ หมื่นปี ถึงพื้นเบื้องบนอีกจึงจักพ้นได้ เหมือนใครๆ ฆ่าคนแล้ว พังฟันโทษได้ด้วยทัณฑกรรมเพียงดอกไม้กำมือหนึ่งฉะนั้นเพราะพระศาสนาของพระองค์มีคุณใหญ่... และตลอดเวลาที่ปลงพระชนม์พระชนกแล้ว พระราชานี้ไม่ได้บรรทมหลับเลยทั้งกลางคืนกลางวัน ตั้งแต่เวลาที่เข้าเฝ้าพระศาสดาทรงสดับพระธรรมเทศนาอันไพบราะมีโอชานี้แล้วทรงบรรทมหลับได้ ได้ทรงกระทำสักการะใหญ่แต่พระรัตนตรัย ชื่อว่าผู้ที่ประกอบด้วยศรัทธาระดับปุณฺณ ที่เสมอเหมือน

^{๖๓}ที.สี. (ไทย) ๙/๑๕๐-๑๖๒/๔๘-๕๒.

^{๖๔}ที.สี. (ไทย) ๙/๒๕๐-๒๕๓/๘๕-๘๖.

พระราชานี้ไม่มี ในอนาคตจักเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าพระนามว่า ชีวิติเสส^{๖๕} เพราะความที่จิตประกอบในอภิสังขารมาร โดยเฉพาะอุปยุญญาภิสังขารของพระเทวทัตและพระเจ้าอชาตศัตรู จึงเป็นอุปสรรคตัวขัดขวางไม่ให้พระเทวทัตสามารถที่จะบรรลุธรรมในขั้นสูงขึ้นกว่านี้ได้ แม้จะได้คุณธรรมในเบื้องต้นอยู่บ้าง แต่ท้ายที่สุดก็ทำให้มรรคผลในเบื้องต้นที่ตนได้นั้นเสื่อมถอยหมดไป และด้วยผลแห่งการประกอบกรรมที่ชั่วร้ายรุนแรงมากมายอย่างนั้น ในที่สุดแผ่นดินก็ไม่อาจที่จะต้านทาน รองรับบุคคลดังเช่นพระเทวทัตเอาไหวได้

ในกรณีของพระเจ้าอชาตศัตรูนั้น ถ้าหากพระองค์ไม่ทรงประกอบในอภิสังขารมารคือ กระทำบาปหนักต่อพระราชบิดาผู้ให้กำเนิดเลี้ยงดู ทรงเป็นอุปฏฐากของพระผู้มีพระภาคเป็นอริยสาวกผู้เสดากันแล้ว เมื่อพระองค์ได้ทรงสดับธรรมปัญหาของพระพุทธเจ้าในครั้งนั้นแล้วพระองค์ก็จะทรงบรรลุมรรคผลในทันที แต่เพราะมีอภิสังขารมารที่พระองค์ประกอบแล้วอยู่ในจิตจึงเป็นกระแสปิดกั้นบั่นทอนไม่ให้รสแห่งพระธรรมเทศนา เข้าไปชำระซักย้อมจิตของพระองค์ให้ชาวสะอาดบริสุทธิ์ได้ ผลแห่งการกระทำอนันตริยกรรม ด้วยการสั่งปลงพระชนม์พระราชบิดาของพระองค์ในครั้งนั้น มิใช่แต่จะเป็นอุปสรรคขัดขวาง ต่อการบรรลุธรรมในปัจจุบันภพเท่านั้นผลแห่งวิบากกรรมยังทำให้พระองค์ได้รับความทุกข์ ความเดือดร้อนในอนาคตอีกด้วย มิใช่แต่พระเจ้าอชาตศัตรูพระองค์เดียวเท่านั้น ที่ต้องมารับทุกข์โทษทัณฑ์ แต่ยังส่งผลไปถึงญาติสายโลหิตของพระองค์อีก ๕ ชั่วโคตร ดังปรากฏว่า หลังจากพระองค์ทรงปลงพระชนม์พระราชบิดาแล้ว พระองค์ก็ทรงถูกพระราชโอรสปลงพระชนม์ด้วยเหมือนกัน และมีความเป็นไปได้ว่านี่ลงมาเรื่อยๆ คือ

“พระเจ้าอชาตศัตรูฆ่าพระเจ้าพิมพิสารพระเจ้าอุทัยฆ่าพระเจ้าอชาตศัตรูพระโอรสของพระเจ้าอุทัย พระนามว่ามหามุณฑิกะ ฆ่าพระเจ้าอุทัยพระโอรสของพระเจ้ามหามุณฑิกะ พระนามว่าอนุรุทธะ ฆ่าพระเจ้ามหามุณฑิกะพระโอรสของพระเจ้าอนุรุทธะพระนามว่านาคทาสะ ฆ่าพระเจ้าอนุรุทธะ” ชาวเมืองโกธรวา พวกนี้เป็นพระราชาล้างตระกูล ไม่มีประโยชน์ จึงฆ่าพระเจ้านาคทาสะเสีย^{๖๖}

จากตัวอย่างที่ยกมา เป็นเครื่อง แสดงให้เห็น ว่า อภิสังขารมาร ในฐานะเป็นอุปสรรคขัดขวางต่อการบรรลุธรรม โดยยกเอาเรื่องราวของพระเทวทัตและพระเจ้าอชาตศัตรูมาเป็นกรณีศึกษา ซึ่งทำให้ทราบถึงผลของการกระทำของท่านทั้ง ๒ ว่าเป็นอุปสรรคที่ไปขัดขวางต่อการบรรลุธรรม ผู้ที่ไม่สามารถบรรลุธรรมได้ในชาติปัจจุบัน คือบุคคลผู้กระทำความหนักที่เรียกว่าอนันตริยกรรม ในฝ่ายบรรพชิตผู้ล่วงละเมิดอาบัติปาราชิกถือได้ว่าเป็นผู้ทำกรรมหนัก ดังนั้นพระเทวทัตประกอบกรรมหนักและกรรมชั่วเหี้ยม อันเป็นอุปสรรคขัดขวางการบรรลุธรรมครั้งนี้คือ

๑. มีความมักใหญ่ใฝ่สูงเพื่อจะปกครองสงฆ์
๒. ยุยงให้พระเจ้าอชาตศัตรูปลงพระชนม์พระราชบิดา
๓. ส่งนายขมังธนูไปปลงพระชนม์พระศาสดา

^{๖๕} ที.สี.อ. (ไทย) ๑๑/๔๙๖.

^{๖๖} ที.สี.อ. (ไทย) ๑๑/๓๖๘-๓๖๙.

๔. กลิ้งก้อนศิลาทำร้ายพระพุทธเจ้าจนพระโลหิตห้อ

๕. ปล่อยช้างนาฬาคีรีเพื่อทำร้ายพระพุทธเจ้า

๖. ทำสังฆเภท คือ ทำลายสงฆ์ให้แตกความสามัคคี

อนึ่ง ในอดีตชาติพระเทวทัตสั่งสมกรรมชั่วหยาบตลอดมา จึงส่งผลให้ท่านเป็นคนมีอุปนิสัยจิตใจหยาบกระด้าง โหดร้าย ขาดเมตตากรุณา เพราะท่านมีชีวิตที่เกลือกกลัวยู่กับการทำความชั่ว ถูกความชั่วหล่อหลอมทำให้ขาดจิตสำนึกกระสี้กระเฒ่าถึงความผิด ไม่เกรงกลัวต่อบาปและผลของบาป จึงประพฤติชั่วอยู่เนืองๆ และหนักขึ้นเรื่อยๆ เป็นวิบากส่งผลให้ทำกรรมหนักในปัจจุบัน

ส่วนพระเจ้าอชาตศัตรูแม้จะไม่ใช่คนชั่วหยาบมาแต่กำเนิด แต่เพราะไปคบหาคนชั่วคือพระเทวทัตมาเป็นมิตร จึงถูกมิตรชั่วชักจูงแนะนำไปในทางเสียหาย ทำให้เป็นคนเห็นผิดเป็นชอบจากทำนองคลองธรรม เป็นเหตุให้ท่านหลงเชื่อคำยุยงของพระเทวทัต ทำปิตุฆาตคือปลงพระชนม์พระราชบิดา ผลจากการทำอนันตริยกรรม ทำให้พระองค์ประสบกับความทุกข์ความเดือดร้อนเป็นอย่างมาก ถึงกับไม่สามารถทรงบรรทมหลับได้อย่างปกติ ต้องสะดุ้งตกพระทัยทุกครั้งขณะที่จะหลับ ทำให้พระองค์ทรงคิดหาวิธีที่จะระงับปลดเปลื้อง จึงทรงเรียกมหาอำมาตย์มาให้คำแนะนำแต่ไม่ทรงพอพระทัยในคำแนะนำเหล่านั้น จึงหันไปถามหมอชีวกโกมารภัจจ์ แนะนำให้ไปเข้าเฝ้าสนทนาธรรมกับพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงพอพระทัย และกระทำตามคำแนะนำนั้น ครั้นได้สนทนาธรรมกับพระพุทธเจ้าแล้ว พระองค์มีพระทัยแช่มชื่นโปร่งเบา ทรงชื่นชมสรรเสริญในพระธรรมเทศนา กล่าวขอสารภาพความผิดและขอถึงพระรัตนตรัยเป็นอุบาสกกับพระพุทธเจ้า

เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูเสด็จกลับแล้ว พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า หากพระเจ้าอชาตศัตรูไม่ทรงทำปิตุฆาตอันเป็นบาปมหันต์ พระธรรมเทศนาที่พระองค์ทรงสดับในวันนี้ จะเป็นเหตุให้พระองค์ได้บรรลुरुธรรมชั้นใดชั้นหนึ่งในทันที

กล่าวโดยสรุป อภิสังขารมารในฐานะเป็นอุปสรรคขัดขวางการบรรลुरुธรรมมีดังนี้

๑. พระเทวทัตมีจิตประกอบในอปฺปญฺญาภิสังขาร มีการทำลายสงฆ์ให้แตกกันและทำร้ายพระพุทธเจ้าจนห้อพระโลหิตเป็นต้น จึงไม่สามารถบรรลुरुธรรมได้

๒. พระเจ้าอชาตศัตรูประกอบในอปฺปญฺญาภิสังขาร มีฆ่าพระบิดาจึงไม่สามารถบรรลुरुธรรมได้

๔ .๓.๒ อภิสังขารมารในฐานะเป็นเครื่องทำให้หลงเข้าใจผิด/ ยึดติดในธรรม

การปฏิบัติธรรมถือเป็นหลักหรือหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา การจะหลุดพ้นจากกิเลสได้ ต้องอาศัยการฟังโอวาทธรรมและคำสั่งสอนจากพระพุทธเจ้า บางท่านมีปัญญาบารมีมากก็สามารถทำลายกิเลสให้หมดไปได้ในทันทีทันใด บางท่านเมื่อยังไม่สามารถทำลายกิเลสให้หมดไปได้ในขณะนั้น ก็โน้มเอียงเอาโอวาทหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงนั้นไปประพฤติปฏิบัติ

พระพุทธองค์ตรัสว่า “ตถาคตจะบังเกิดหรือไม่บังเกิดขึ้นก็ตาม ธรรมนั้นก็มีอยู่เองแล้วตามธรรมชาติ ตถาคตบังเกิดขึ้นก็เพื่อจะบอกและแสดงธรรมนั้น เพื่อประโยชน์ สุขแก่ชนทั้งหลาย ตถาคตเป็นแต่เพียงผู้ชี้บอก ส่วนการนำธรรมไปปฏิบัติเป็นหน้าที่ของเธอทั้งหลาย ”พระ

สัทธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีการศึกษาปฏิบัติไปตามลำดับเริ่มต้นแต่ปริยัติ สัทธรรม สัทธรรมคือ คำสั่งสอนอันจะต้องเล่าเรียนศึกษาได้แก่พุทธพจน์

ปฏิบัติสัทธรรม สัทธรรมคือ ปฏิบัติอันจะต้องปฏิบัติได้แก่ อัฐังคิกมรรคหรือไตรสิกขา คือ ศีลสมาธิ ปัญญา ปฏิเวธสัทธรรม สัทธรรมคือ ผลอันจะพึงเข้าถึงหรือบรรลุด้วยการปฏิบัติได้แก่ มรรค ผล และนิพพาน^{๖๗} โดยเฉพาะพระภิกษุสงฆ์ เมื่อรับโอวาทธรรมคำสั่งสอนจากพระพุทธเจ้าแล้ว ย่อมพากันหลีกไปแสวงหาเสนาสนะอันเหมาะสมแก่ตนแล้วบำเพ็ญสมณธรรม เมื่อมีข้อที่ตนสงสัยก็ขอโอกาสเข้าเฝ้าทูลถามปัญหากับพระพุทธองค์ พระพุทธองค์ก็จะทรงแก้ไขปัญหาและให้ข้อแนะนำแก่ ภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย นำไปประพฤติปฏิบัติเพื่อความถูกต้อง ผลจากการปฏิบัติตามโอวาทธรรม คำแนะนำสั่งสอนของพระพุทธองค์ ส่งผลให้ภิกษุสงฆ์เจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมตามลำดับ แต่ในขณะที่พระภิกษุสงฆ์มีความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมนั้น มักมีมารเข้ามาแทรกในระหว่างได้ เช่นกัน มารที่วุ่นนี้คือสภาวะของจิตที่มีความเข้าใจผิดหรือคลาดเคลื่อนจากจุดประสงค์ และเป้าหมาย ที่พระพุทธองค์ทรงปรารถนาให้เกิดขึ้น แต่เพราะพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายหารู้เท่าทันต่อมารชนิดนี้ไม่ จึงต้องตกเป็นทาสและพลาดโอกาสจากการเข้าถึงมรรคผลในเบื้องสูง ดังนั้นเพื่อความเข้าใจใน บทบาทของอภิสังขารมารในฐานะทำให้หลงเข้าใจผิดและยึดติดในธรรมอย่างชัดเจนจึงขอยกตัวอย่าง เหล่านี้คือ (๑) อภิสังขารมารทำให้ภิกษุผู้เจริญอสุกัมมมีภูฐานเข้าใจผิด (๒) อภิสังขารมารทำให้ภิกษุ เถาะเข้าใจผิดและยึดติดในธรรม (๓) อภิสังขารมารทำให้พระหลวงตาเข้าใจผิดและยึดติดในธรรม

กรณีที่ ๑ อภิสังขารมาร ในฐานะเป็นเครื่องทำให้ภิกษุผู้เจริญอสุกัมมมีภูฐานเข้าใจผิด

พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่ภูฏาคารศาลาปามหาวัน กรุงเวสาลี พระองค์ทรงตรัสสอน อสุกัมมมีภูฐาน พรณนาคณอสุกัมมมีภูฐาน ตรัสสรรเสริญการเจริญอสุกัมมมีภูฐาน พรณนาคณ อสุกสมาบัติเนื่องๆ แก่ภิกษุทั้งหลายโดยประการต่างๆ

ต่อมา พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราปรารถนา จะหลีกเร้นอยู่ผู้เดียวสักครึ่งเดือน ใครๆ อย่าเข้าไปหาเรา ยกเว้นภิกษุผู้นำภัตตาหาร เข้าไปถวายแต่ เพียงรูปเดียว”

ภิกษุทั้งหลายรับสนองพระพุทธดำรัสว่า “พระพุทธเจ้าข้า” หลังจากนั้น ไม่มีใครเข้าไป เฝ้าพระผู้มีพระภาค นอกจากภิกษุผู้นำภัตตาหารเข้าไปทูลถวายเพียงรูปเดียวภิกษุทั้งหลายสนทนากัน ว่า “พระผู้มีพระภาคตรัสสอนอสุกัมมมีภูฐาน ทรงพรณนาคณอสุกัมมมีภูฐาน ตรัสสรรเสริญการ เจริญอสุกัมมมีภูฐาน ตรัสพรณนาคณอสุกสมาบัติเนื่องๆแก่ภิกษุทั้งหลายโดยประการต่างๆ” แล้วพากันประกอบความเพียรในการเจริญอสุกัมมมีภูฐานหลายประการ กระทั่งเกิดความรู้สึกรู้สึกอึดอัด เบื่อหน่าย รังเกียจร่างกายของตน เหมือนชายหรือหญิงที่เป็นหนุ่มเป็นสาวชอบแต่งตัว อาบน้ำ สระเกล้า มีฉากศพ พุช ฉากศพนุชหรือฉากศพนุชยมาแขวนติดอยู่ที่คอ เกิดความรู้สึกรู้สึกอึดอัด เบื่อหน่าย รังเกียจ ภิกษุเหล่านั้นจึงฆ่าตัวตายเองบ้าง ใช้กันและกันให้ฆ่าบ้าง ภิกษุบางกลุ่มพากันเข้าไปหาตาเถร มิคลิตทิกะ บอกว่า “ขอโอกาสหน่อยเถิดท่านช่วยฆ่าพวกอาตมาที่เกิด บาตรและจีวรเหล่านี้จะเป็น

^{๖๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) , พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม , พิมพ์ครั้งที่ ๘ ,

(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒๕.

ของท่าน” ตาเถนมิลลันทิกะ รับจ้างเอาบาตรและจีวรจึงฆ่าภิกษุมากมาย ถือดาบเปื้อนเลือดเดินไปถึงแม่น้ำวัคคุมหาเมื่อตาเถนมิลลันทิกะกำลังล้างดาบเปื้อนเลือดอยู่นั้น เกิดความวิตกกังวลใจว่า ไม่ใช่ลาภของเราหนอ เราไม่มีลาภหนอ เราได้ชั่วแล้วหนอ เราได้ไม่ดีแล้วหนอ เราได้สร้างบาปไว้มากที่ได้ฆ่าภิกษุผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม

ขณะนั้น เทวดาผู้เป็นมารตนหนึ่ง เดินมาบนผิวน้ำไม่แตกกระเซ็นกล่าวว่า “ดีแล้วๆท่าน สัตบุรุษ เป็นลาภเป็นโชคของท่าน ท่านได้สั่งสมบุญไว้มาก ที่ได้ช่วยส่งคนที่ยังไม่พ้นทุกข์ให้ข้ามพ้นทุกข์ได้” ตาเถนมิลลันทิกะได้ฟังคำของเทวดาว่า เป็นลาภเป็นโชคของเรา เราได้สั่งสมบุญไว้มาก ที่ได้ช่วยส่งคนที่ยังไม่พ้นทุกข์ ให้ข้ามพ้นทุกข์ได้ จึงถือนดาบคมกริบเข้าไปบริเวณวิหารบอกแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ใครที่ยังไม่พ้นทุกข์ ข้าพเจ้าจะช่วยให้พ้นทุกข์ ใครอยากพ้นทุกข์บ้าง”

ในบรรดาภิกษุเหล่านั้น พวกภิกษุผู้ยังมีราคะเกิดความหวาดกลัว ขนพองสยองเกล้า ส่วนพวกภิกษุผู้ที่ไม่มีราคะ ย่อมไม่หวาดกลัวไม่ขนพองสยองเกล้านับแต่เวลานั้น เขาฆ่าภิกษุวันละ ๑ รูป บ้าง ๒ รูป บ้าง ๓ รูป บ้าง ๔ รูป บ้าง ๕ รูป บ้าง ๖ รูป บ้าง ๗ รูป บ้าง ๘ รูป บ้าง ๙ รูป บ้าง ๑๐ รูป บ้าง ๒๐ รูป บ้าง ๓๐ รูป บ้าง ๔๐ รูป บ้าง ๕๐ รูป บ้าง ๖๐ รูป บ้างเวลาผ่านไปครึ่งเดือน พระผู้มีพระภาคเสด็จออกจากที่หลีกเร้นตรัสเรียกพระอานนทม้า

ถามว่า “อานนท ทำไม ภิกษุสงฆ์จึงดูเหมือนมีจำนวนน้อยลง”

พระอานนท กราบทูลว่า “จริงพระพุทธเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคตรัสสอนอสุภกัมมัฏฐาน ทรงพรรณนาคุณอสุภกัมมัฏฐาน ตรัสสรรเสริญการเจริญอสุภกัมมัฏฐาน ตรัสพรรณนาคุณอสุภกัมมัฏฐานเนื่องๆ แก่ภิกษุทั้งหลายโดยประการต่างๆ และภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า ‘พระผู้มีพระภาคตรัสสอนอสุภกัมมัฏฐาน ทรงพรรณนาคุณอสุภกัมมัฏฐาน ตรัสสรรเสริญการเจริญอสุภกัมมัฏฐาน ตรัสพรรณนาอสุภกัมมัฏฐานเนื่องๆ โดยประการต่างๆ ’ จึงพากันประกอบความเพียรในการเจริญอสุภกัมมัฏฐานหลายประการ กระทั่งเกิดความรู้สึกอึดอัด เบื่อหน่ายรังเกียจร่างกายของตน เหมือนชายหรือหญิงที่เป็นหนุ่มเป็นสาวชอบอาบน้ำ แต่งตัว สระเกล้า มีชาคศพงู ชาคศพสนัขหรือชาคศพมนุษย์ มาชวนติดอยู่ที่คอ เกิดความรู้สึกอึดอัด เบื่อหน่ายรังเกียจ ภิกษุเหล่านั้นจึงฆ่าตัวตายเองบ้าง ไข้กันละกันให้ฆ่าบ้าง ภิกษุบางกลุ่มพากันไปหาตาเถนมิลลันทิกะบอกว่า ‘ขอโอกาสหน่อยเถิด ท่านช่วยฆ่าพวกอาตมาที่เกิด บาตรและจีวรจะเป็นของท่าน ’ ตาเถนมิลลันทิกะรับจ้างเอาบาตรและจีวรจึงฆ่าภิกษุวันละ ๑ รูป บ้าง ฯลฯ ๖๐ รูป บ้าง ขอประทานพระวโรกาส ขอพระองค์โปรดตรัสบอกวิธีอื่น ที่พระภิกษุสงฆ์จะพึงดำรงอยู่ในอโรคยาผลเกิด พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาค ตรัสว่า “อานนท ถ้าเช่นนั้น เธอจงเผด็จภิกษุที่อาศัยอยู่ในกรุงเวสาลีทั้งหมดให้ประชุมกันที่โรงอาหาร”

พระอานนท ทูลรับสนองพระพุทธดำรัสแล้ว เผด็จภิกษุสงฆ์ที่อยู่ในกรุงเวสาลีทั้งหมดให้ประชุมที่โรงอาหาร เข้าเฝ้ากราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า ภิกษุประชุมพร้อมแล้ว ขอพระองค์ทรงพระกรุณาโปรดทราบเวลาอันสมควรในเวลานี้”

พระผู้มีพระภาคเสด็จไปที่โรงอาหารประทับนั่งบนพุทธอาสน์ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมา รับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย อานาปานสติ สมาธิมั่นที่เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นสภาพสงบ ประณีต สดชื่น เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุข และทำกุศลธรรมชั่วร้ายที่เกิดขึ้นแล้วๆ ให้อันตรธานไป

สงบไปโดยเร็ว เปรียบเหมือนฝุ่นละอองที่ฟุ้งขึ้นท้ายฤดูร้อน ถูกฝนใหญ่นอกฤดูกาลให้อันตรธานไป
สงบไปโดยเร็ว อานาปานสติสมาธิที่เจริญแล้วอย่างไร ทำให้มากแล้วอย่างไร จึงเป็นสภาพสงบประณีต
สดชื่น เป็นธรรมชาติอยู่เป็นสุขและทำกุศลธรรมชั่วร้าย ที่เกิดขึ้นแล้วๆ ให้อันตรธานไป สงบไป
โดยเร็ว

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนต้นไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่างก็ดี นั่งคู้
บัลลังก์ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า มีสติหายใจออก มีสติหายใจเข้าอานาปานสติ ๑๖ ชั้น

(๑) เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่าหายใจออกยาวเมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่าหายใจเข้ายาว

(๒) เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่าหายใจออกสั้นเมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่าหายใจเข้าสั้น

(๓) สำเนียงกว่า จะรู้ชัดกองลมทั้งปวง หายใจออกสำเนียงกว่า จะรู้ชัดกองลมทั้งปวง
หายใจออก

(๔) สำเนียงกว่า จะระงับกายสังขาร หายใจออกสำเนียงกว่า จะระงับกายสังขาร หายใจ
เข้า

(๕) สำเนียงกว่า จะรู้ชัดปีติ หายใจออกสำเนียงกว่า จะรู้ชัดปีติ หายใจเข้า

(๖) สำเนียงกว่า จะรู้ชัดสุข หายใจออกสำเนียงกว่า จะรู้ชัดสุข หายใจเข้า

(๗) สำเนียงกว่า จะรู้ชัดจิตตสังขาร หายใจออกสำเนียงกว่า จะรู้ชัดจิตตสังขาร หายใจ
เข้า

(๘) สำเนียงกว่า จะระงับจิตตสังขาร หายใจออกสำเนียงกว่า จะระงับจิตตสังขาร หายใจ
เข้า

(๙) สำเนียงกว่า จะรู้ชัดจิต หายใจออกสำเนียงกว่า จะรู้ชัดจิต หายใจเข้า

(๑๐) สำเนียงกว่า จะยังจิตให้บันเทิง หายใจออกสำเนียงกว่า จะยังจิตให้บันเทิง หายใจ
เข้า

(๑๑) สำเนียงกว่า จะตั้งจิตมั่น หายใจออกสำเนียงกว่า จะตั้งจิตมั่น หายใจเข้า

(๑๒) สำเนียงกว่า จะเปลื้องจิต หายใจออกสำเนียงกว่า จะเปลื้องจิต หายใจเข้า

(๑๓) สำเนียงกว่า จะพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง หายใจออกสำเนียงกว่า จะพิจารณาเห็นว่า
ไม่เที่ยง หายใจเข้า

(๑๔) สำเนียงกว่า จะพิจารณาเห็นความคลายออกได้ หายใจออกสำเนียงกว่า จะ
พิจารณาเห็นความคลายออกได้ หายใจเข้า

(๑๕) สำเนียงกว่า จะพิจารณาเห็นความดับไป หายใจออกสำเนียงกว่า จะพิจารณาเห็น
ความดับไป หายใจเข้า

(๑๖) สำเนียงกว่า จะพิจารณาเห็นความสลัดเสียได้ หายใจออกสำเนียงกว่า จะพิจารณาเห็นความสลัดเสียได้ หายใจเข้า”^{๖๘}

พระพุทธองค์ทรงชี้แจงให้พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย มีความเข้าใจในหลักธรรมและวิธีการปฏิบัติที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนอย่างถูกต้อง หากแม้ว่าพระภิกษุสงฆ์มีความเห็นในหลักธรรมคำสอนที่ถูกต้อง ย่อมอำนวยผลคือความเจริญก้าวหน้าในธรรมยิ่งๆ ขึ้นไป ดังนั้นพระพุทธองค์จึงทรงเปรียบเหมือนบุคคลผู้หยาบของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทางหรือตามประทีปในที่มืดโดยตั้งใจว่า คนมีตาดีจักเห็นรูปได้^{๖๙} โดยเฉพาะการบรรลุธรรมในขั้นมรรคผลเป็นสิ่งที่บุคคลรู้ได้ยาก เป็นสิ่งที่ลึกซึ้ง สุขุมคัมภีรภาพ ดังนั้น ผู้ที่ยังไม่เคยผ่านหรือประสบเหตุการณ์อย่างนั้นมา จึงย่อมมีความเข้าใจผิดในคุณธรรมต่างๆ เหมือนกับภิกษุกลุ่มหนึ่งเป็นตัวอย่างภิกษุจำนวนมากเข้าใจมรรคผล ที่ยังมีได้ เห็นว่าได้เห็น มิได้ถึงว่าได้ถึง มิได้บรรลุว่าได้บรรลุ มิได้ทำให้แจ้งว่าได้ทำให้แจ้ง พวกท่านพยากรณ์มรรคผลด้วยสำคัญว่าได้บรรลุ ครั้นต่อมาจิตของภิกษุเหล่านั้น เอนเอียงไปทางความกำหนัดบ้าง ทางความขัดเคืองบ้าง ทางความหลงบ้างเกิดความกังวลใจว่า พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แล้ว แต่พวกเราเข้าใจมรรคผลที่ยังมีได้ เห็นว่าได้เห็น มิได้ถึงว่าได้ถึง มิได้บรรลุว่าได้บรรลุ มิได้ทำให้แจ้งว่าได้ทำให้แจ้ง จึงอวดอ้างมรรคผลตามที่สำคัญว่าได้บรรลุ พวกเราต้องอาบัติปาราชิกหรือหนอ จึงแจ้งเรื่องนั้นให้พระอานนท์ทราบ พระอานนท์จึงกราบทูลเรื่องนั้น ให้พระผู้มีพระภาคทรงทราบพระผู้มีพระภาค ตรัสว่า “มีอยู่เหมือนกัน อานนท์ ที่ภิกษุทั้งหลายเข้าใจมรรคผล ที่ยังมีได้ เห็นว่าได้เห็น มิได้ถึงว่าได้ถึง มิได้บรรลุว่าได้บรรลุ มิได้ทำให้แจ้งว่าได้ทำให้แจ้ง จึงอวดอ้างมรรคผลตามที่สำคัญว่าได้บรรลุ” ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมมีกถา เพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุตรัสเรียกภิกษุทั้งหลาย ฯลฯ รับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายยกสิกขาบทนั้นขึ้นแสดง”^{๗๐}

อีกกรณีหนึ่ง พระภิกษุสงฆ์บางรูปอาจหลงผิดในธรรมที่ตนเองได้แล้ว ว่าเป็นธรรมอันสูงสุด ทั้งที่ธรรมนั้นยังมีใช้ธรรมอันสูงสุด หลงยึดติดเข้าใจผิดว่าตนเองบรรลุในอรหัตผล จนถือมานะทิฐิข่มผู้อื่นโดยไม่รู้ตัว ดังนั้น ภิกษุรูปนั้น จึงต้องอาศัยพระภิกษุผู้บรรลุอรหัตแล้วมาชี้แนะเตือนสติ ข่มทอนให้คลายจากมานะทิฐิและความยึดติดนั้น เหมือนพระธรรมทินนะตักเตือนลูกศิษย์

กรณีที่ ๒ อภิสังขารมาร ในฐานะเป็นเครื่องทำให้ภิกษุเผลอเข้าใจผิดและยึดติดในธรรม

ครั้งหนึ่ง ภิกษุหลายรูปตั้งตนอยู่ในโอวาทของพระธรรมทินนเถระผู้อุปสมบทไม่นานต่างพากันบรรลุคุณวิเศษ ภิกษุสงฆ์ชาวติสสมหาวิหารทราบพฤติกรรมนั้น ลงความเห็นว่าเป็นพระเถระประกอบในเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ ท่านทั้งหลายจึงนำพระเถระนั้นมา ได้ส่งภิกษุหลายรูปไปภิกษุเหล่านั้นเมื่อไปถึงแล้ว เรียกว่า “ท่านธรรมทินนะครับ ภิกษุสงฆ์เรียกหาท่าน” ท่านกล่าวว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่านทั้งหลายจะแสวงหาตนหรือคนอื่น ” ภิกษุเหล่านั้น เรียกว่า “ท่านสัตบุรุษเราทั้งหลายแสวงหาตน” พระเถระได้ให้กรรมฐานแก่บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุเหล่านั้นได้บรรลุอรหัตต์กันหมดทุกรูป ภิกษุ

^{๖๘} วิ.ม. (ไทย) ๑/๑๖๒-๑๖๕/๑๓๔-๑๓๘.

^{๖๙} ที.ส. (ไทย) ๙/๒๙๙/๑๑๐.

^{๗๐} วิ.ม. (ไทย) ๑/๑๙๗/๑๘๒.

สงฆ์จึงได้ส่งภิกษุจำพวกอื่นไปอีก ภิกษุที่สงฆ์ส่งไปอย่างนี้ถึง ๓ คณะก็ได้บรรลุอรหัตเหมือนกัน
ทั้งหมดอยู่กับพระเถระนั้น ต่อมา พระสงฆ์เห็นว่าพระที่ไปแล้วๆ ไม่กลับมา จึงได้ส่งภิกษุหลวงตาอีก
รูปหนึ่งไปหลวงตานั่น ครั้นไปถึงแล้วพูดว่า “ท่านธรรมทินนะ ภิกษุสงฆ์สำนักติสสมหาวิหารส่งพระมา
ที่สำนักของท่านถึง ๓ ครั้ง แต่ท่านกลับไม่เคารพในคำสั่งสงฆ์นั้น ” พระเถระตอบว่า “เรื่องนี้ เป็น
อย่างไรกัน” แล้วให้หลวงตารับบาตรและจีวร โดยไม่ต้องเข้าบรรณศาลาออกไปในทันทีทันใด ท่านได้
แวะไปยังหังกนิหารในระหว่างทาง และในหังกนิหารนั้นมีพระมหาเถระรูปหนึ่งมีพรรษา ๖๐
ปฏิญาณตนเป็นพระอรหันต์ด้วยมานะยิ่ง พระเถระเข้าไปหาท่านไหว้กระทำปฏิสันถารแล้ว เรียนถาม
ถึงคุณธรรมที่ท่านได้บรรลุ พระเถระก็กล่าวว่า “เออ ท่านธรรมทินนะกิจที่บรรพชิตควรทำ ผมได้ทำ
เสร็จนานแล้ว บัดนี้ ผมก็พรรษา ๖๐ แล้ว ” ท่านธรรมทินนะเรียนถามว่า “ได้เท่าครับ ท่านยังใช้ฤทธิ์
อยู่บ้างหรือไม่” พระเถระตอบว่า “ใช้อยู่ ท่านธรรมทินนะ ” ท่านธรรมทินนะ เรียนว่า “ดีแล้วครับ ได้
เท่า ขอนิมนต์ได้เท่าเนรมิตช้างกำลังเดินมาประจันหน้าได้เท่าให้กระผมดูหน่อยเถิด ” พระเถระรับคำ
นิมนต์แล้ว เนรมิตช้างเชือกใหญ่เผือกผ่อง เป็นที่สถิตแห่งคชลักษณ์ ๗ ประการ ตม้นเกล้า แก้วหาง
สอดดวงเข้าปากวังรีมาประจันหน้าคล้ายกับจะเองาทั้ง ๒ แทง ท่านเห็นช้างเชือกที่ตนเองเนรมิตขึ้น
วังรีมาอย่างนั้น เกิดความกลัวเริ่มจะวิ่งหนีท่านจึงรู้ตัวว่า “เรายังไม่ได้เป็นพระอรหันต์ ” จึงนั่ง
กระโหย่งลงแทบเท้าท่านธรรมทินนะ กล่าวว่า “ขอท่านจงเป็นที่พึ่งแก่ผมเถิด ท่านขอรับ ” ท่านธรรม
ทินนะพูดพลอบใจว่า “ผู้เจริญอย่าได้เศร้าโศก อย่าได้เสียใจ มานะยิ่งจะเกิดขึ้นเฉพาะการบุคคล
ทั้งหลายเท่านั้น” ได้ให้กรรมฐานแก่พระเถระๆ ดำรงอยู่ในโอวาทของท่านได้บรรลุพระอรหันต์

กรณีที่ ๓ อภิสังขารมาร ในฐานะเป็นเครื่อง ทำให้วุฒบรพพชิต เข้าใจผิดและยึดติด
ในธรรม

พระเถระอีกรูปหนึ่งอยู่ที่จิตตลดาบรรพต ท่านธรรมทินนะเข้าไปหาท่าน แล้วถามอย่าง
นั้นเหมือนกัน ท่านได้พยากรณ์อย่างนั้น ถัดจากนั้นท่านธรรมทินนะกล่าวกับท่านว่า “ท่านได้ใช้ฤทธิ์
บ้างหรือไม่” พระเถระตอบว่าใช่ ท่านธรรมทินนะ เรียนว่า “ท่านผู้เจริญ ดีแล้วขอรับขอให้ท่านเนรมิต
สระโบกขรณีขึ้น ๑ สระเถิด ” พระเถระได้เนรมิตตามที่ขอร้อง ท่านธรรมทินนะเรียนว่า “ท่านขอรับ
ขอให้ท่านเนรมิตกอบัวขึ้นในสระนี้ด้วยเถิด ” พระเถระก็เนรมิตกอบัวขึ้นตามคำขอ ท่านธรรมทินนะ
ร้องขอว่า “ขอให้ท่านเนรมิตร่างหญิงคนหนึ่ง ยืนร้อง ร่ายรำด้วยเสียงไพเราะอยู่บนกอบัวนั้นด้วย
เถิด ” พระเถระก็เนรมิตตามที่ขอ ท่านธรรมทินนะ จึงเรียนว่า “ขอให้ท่านเพ่งพินิจหญิงนั้นบ่อยๆ
เถิด ” ตัวท่านเองก็เข้าไปในปราสาท เมื่อพระเถระเพ่งพินิจที่เนรมิตขึ้นนั้น ก็เลศที่ข่มไว้เป็นเวลา ๖๐
ปีก็หวนไหว้กำเริบ ขณะนั้น ท่านรู้ตัวจึงขอเรียนกรรมฐานในสำนักของท่านธรรมทินนะเถระ และได้
บรรลุพระอรหัตเหมือนกับพระเถระรูปก่อน^{๗๑}

จากตัวอย่างที่กล่าวมา แสดงให้เห็นว่าอภิสังขารมารในฐานะเป็นอุปสรรคต่อการบรรลุ
ธรรม ในการทำให้หลงเข้าใจผิดและยึดติดในธรรม อภิสังขารอันเป็นส่วนแห่งการเข้าใจผิดในธรรม
ปฏิบัติคืออาเนญชา เพราะมีสภาวะอันมั่นคงแน่วแน่ปรุงแต่ง เป็นผลอันสืบเนื่องจากมานสมาบัติ
ผู้ปฏิบัติได้ลงมือปฏิบัติธรรมมาจนถึงขั้นองค์ฌาน หากไม่ใคร่ครวญให้ละเอียดตามสภาวะความเป็น
จริง อาจเกิดสภาวะการปรุงแต่งเข้าแทรกซ้อน ทำให้หลงเข้าใจผิดคิดว่าการปฏิบัติของตนเองถูกต้อง

^{๗๑} ม.ม.อ. (ไทย) ๑๗/๔๙๓-๔๙๖.

เป็นไปเพื่อความหลุดพ้น เป็นไปเพื่อให้ได้ประสบกับบุญมาก เช่นเดียวกับหมุ่ภิกษุผู้ปฏิบัติอสุภกัมมัฏฐาน เมื่อพระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนอสุภกัมมัฏฐาน ได้พากันน้อมนำมาปฏิบัติด้วยความเพียร มีสภาวะแห่งองค์ฌานเกิดขึ้นไม่ได้ใคร่ครวญโดยละเอียด ทำให้หลงเข้าใจผิดในสิ่งที่พวกตนได้นั้นว่าเป็นทางหลุดพ้นจากทุกข์ จึงฆ่าตนเองบ้าง ใช้ให้ผู้อื่นฆ่าบ้าง และพรรณนาให้ผู้อื่นเข้าใจผิดด้วยการกระทำเช่นนี้ เป็นทางให้ได้ประสบกับบุญมาก พระพุทธองค์เมื่อทรงทราบ จึงได้ทรงตรัสบอกแนวทางการปฏิบัติที่ถูกต้องและในบางครั้งผู้ปฏิบัติเมื่อปฏิบัติมาจนเกิดองค์ฌาน หรือมรรคผลขั้นใดขั้นหนึ่ง แต่ยังไม่ถึงขั้นหมดจดจากกิเลส อาจเป็นเหตุให้หลงยึดติดว่าได้บรรลุมรรคผลสูงสุดแล้ว ดังเช่นเรื่องหลวงตาที่ได้ยกมากล่าวอ้าง ชี้ให้เห็นว่าท่านยังไม่ได้บรรลุความเป็นพระอรหันต์ แต่ท่านเข้าใจผิดและยึดติดในมรรคผล ที่ได้นั้นว่าเป็นคุณแห่งพระอรหันต์ผล และยังบอกแก่บุคคลอื่นว่าท่านถึงความเป็นพระอรหันต์ แต่พระธรรมทึนนะท่านทราบ จึงได้ทำการทดสอบด้วยการให้หลวงตาเณรมิตข้างกำลังวิ่งมาหาท่านประหนึ่งว่าจะมาทำร้าย ด้วยความที่หลวงตายังไม่สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ทำให้ท่านตื่นตกใจกลัวต่อข้างที่กำลังวิ่งมา ท่านจึงรู้ตัวเองว่ายังไม่บรรลุเป็นพระอรหันต์และอีกหนึ่งตัวอย่างก็เช่นเดียวกัน เมื่อท่านเพ็งรูปสตรีที่เณรมิตขึ้นบ่อยๆ กิเลสที่ยังละไม่ได้แต่ถูกทับหรือข่มไว้ด้วยมานสมาบัติ ก็กลับพุดขึ้นในทันที ท่านจึงรู้ตัวเองว่ายังไม่บรรลุความเป็นพระอรหันต์

๔.๔ อธิพลของเทวบุตรमार ที่มีต่อการปฏิบัติธรรม

เทวดาถือเป็นมารอีกประเภทหนึ่งในพระพุทธศาสนา ด้วยว่าเทวดาเหล่านี้เป็นพวกมิฉนาคทิฏฐิมีความเห็นผิด ตกเป็นทาสของกิเลสมีความอิจฉาริษยาเห็นใครทำดีไม่ได้ มักจะแสดงพฤติกรรมความชั่วออกมา ด้วยการเข้ากลั่นแกล้งขัดขวางห้ามปรามทำลาย ไม่ให้บุคคลสละความสุขออกไปบำเพ็ญคุณธรรมที่ยิ่งใหญ่ บางครั้งก็เณรมิตรูปร่างและทำเสียงอันแปลกประหลาดต่างๆ เพื่อล่อลวงข่มขู่พระพุทธเจ้าและพุทธบริษัทให้เกิดความสะดุ้งหวั่นหวาดขึ้นในจิต ดังนั้นเทวบุตรमारจึงมีบทบาทที่สำคัญ คือ

๔.๔.๑ เทวบุตรमारในฐานะเป็นอุปสรรคในการปฏิบัติธรรม

พระยาวสวัตติเป็นเทวดาที่มีฤทธิ์มาก เป็นหัวหน้าผู้ปกครองเหล่าเทวดาที่เป็นมารอยู่บนสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตติ มีธิดา ๓ นาง คือ นางตันหา นางราคา นางอรดี^{๗๒} และมีเทวดาที่เป็นบริวารอยู่จำนวนมาก ด้วยความที่จิตใจถูกย้อมด้วยกิเลส เมื่อเห็นใครทำความดีมักทนดูอยู่ไม่ได้ กลัวว่าเขาจะได้ดีมีอำนาจเหนือตนจึงแสดงตนเข้าห้ามปรามขัดขวางทำลาย ดังนั้น พระยาวสวัตติมารเมื่อเห็นพระโพธิสัตว์ปฏิบัติธรรมบำเพ็ญความดีสร้างบารมี เพื่อความเป็นพระพุทธเจ้าจึงเข้าขัดขวางในทันที

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์เกิดในตระกูลเศรษฐีเมืองพาราณสี เป็นผู้สมบูรณ์เพียบพร้อมด้วยสิ่งทั้งปวง เมื่ออายุ ๑๖ ปี สำเร็จการศึกษาในศิลปะทั้งปวง เมื่อบิดาถึงแก่ชีวิตได้รับทรัพย์มรดกและตำแหน่งเศรษฐีต่อจากบิดา พระโพธิสัตว์ให้สร้างโรงงาน ๖ แห่งคือ ที่ประตูเมืองทั้ง ๔ ประตู ๔ โรงทาน ท่ามกลางพระนคร ๑ โรงทาน ที่ประตูนิเวศน์ของตน ๑ โรงทาน แล้วให้มหาทาน รักษาศีล

^{๗๒} ดูรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๖๑/๒๑๓-๒๑๖.

รักษาศุภโศภธรรม วันหนึ่ง ในเวลาอาหารเช้า คนรับใช้นำโภชนาหารที่ชอบใจมีรสเลิศต่างๆ เข้าไปให้พระโพธิสัตว์

พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง เมื่อเวลาผ่านไป ๗ วันออกจากนิโรธสมาบัติ กำหนดเวลาภิกขาจารคิดว่า “วันนี้ เราไปจะไปที่ประตูเรือนของพาราณสีเศรษฐี ” จึงเคี้ยวไม้ชำระฟันช้อนาคลดา ถ้างาที่สระอนินดาต ยืนบนพื้นมโนศิลา นุ่งแล้วผู้รัดประคต ห่มจีวร ถือบาตรดินอันสำเร็จด้วยฤทธิ์เหาะมาทางอากาศ พอคนรับใช้นำภัตเข้าไปให้พระโพธิสัตว์ ได้ยืนอยู่ที่ประตูเรือนพระโพธิสัตว์ พอเห็นอย่างนั้นจึงลุกจากอาสนะ แสดงอาการนอบน้อมแลดูพวกผู้รับใช้ เมื่อผู้รับใช้กล่าวว่า “กระผมควรทำอะไร ขอรับนาย” กล่าวว่า “จงนำบาตรของพระผู้เป็นเจ้ามา” ทันใดนั้น มารผู้มีบาปสันสะท้านลุกขึ้นคิดว่า “พระปัจเจกพุทธเจ้านี้ ไม่ได้อาหารมา๗ วันแล้ว นับจากวันนั้นถึงวันนี้ เมื่อไม่ได้ภัตตอาหารก็จะฉิบหาย เราจะทำพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์นี้ให้พินาศ และจะทำอันตรายแก่ท่านของเศรษฐี ” จึงมาในขณะนั้นทันที แล้วเนรมิตหลุมถ่านเพลิงประมาณ ๘๐ ศอก ในระหว่างสถานที่นั้น หลุมถ่านเพลิงนั้นเต็มไปด้วยถ่านเพลิงไม้ตะเคียน ไฟลุกโพลมมีแสงโชติช่วง ปรากฏเหมือนอเวจีมหานรก ครั้นเนรมิตหลุมถ่านเพลิงแล้ว ตนเองยืนอยู่ในอากาศ ผู้มารับบาตรเห็นอย่างนั้น เกิดความกลัวอย่างใหญ่หลวงกลับไป ถูกพระโพธิสัตว์ถามว่า “พ่อ เธอกลับมาแล้วหรือ ” บุรุษนั้นตอบว่า “นาย หลุมถ่านเพลิงใหญ่ไฟติดโพลมมีแสงโชติช่วงมีอยู่ในระหว่างสถานที่ตั้ง เมื่อเป็นเช่นนั้น คนอื่นๆ ทั้งที่มาและไปทั้งหมด ก็เกิดความกลัว รีบหนีไปโดยเร็ว”

พระโพธิสัตว์ คิดว่า “วันนี้ วสวัตติมารประสงค์จะทำอันตรายแก่ท่านของเรา จะเป็นผู้ประกอบขึ้น แต่วสวัตติมารนั้น ย่อมไม่รู้เราเป็นผู้อันร่ายมาร พันมาร แม่แสนมาร ให้หวนไหวไม่ได้ วันนี้ เราจะได้รู้กันว่าเราหรือมารมีกำลังมาก มีอำนาจมาก ” ครั้นคิดอย่างนี้ ตนเองถือเอาถาดภัตที่เขาจัดเตรียมไว้นั้นนั้นแหละออกไปจากเรือน ยืนอยู่บนฝั่งหลุมถ่านเพลิงแล้วมองขึ้นไปบนอากาศเห็นมาร ถามว่า “ท่านเป็นใคร” มารกล่าวว่า “เราเป็นมาร” พระโพธิสัตว์ถามว่า “หลุมถ่านเพลิงนี้ ท่านเนรมิตขึ้นหรือ” มารตอบว่า “เออ เราเนรมิต” พระโพธิสัตว์ถามต่อว่า “ท่านต้องการอะไร ” มารตอบว่า “ต้องการทำอันตรายแก่ท่านของท่าน และต้องการให้พระปัจเจกพุทธเจ้าพินาศ”

พระโพธิสัตว์ กล่าวย้าว่า “เราจะไม่ให้ท่านทำอันตรายแก่ท่านของข้าพเจ้า และจะไม่ให้ท่านทำอันตรายแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า วันนี้ เราจะได้รู้กันว่า เราหรือท่านมีกำลังมาก มีอำนาจมาก ” ยืนที่ฝั่งหลุมถ่านเพลิง กล่าวว่า “ข้าแต่พระปัจเจกพุทธเจ้า ข้าพเจ้าแม้จะมีหัวดำดิ่ง ตกกลงไปในหลุมถ่านเพลิงนี้ ก็จักไม่หวนกลับหลัง ขอท่านจงรับโภชนะที่ข้าพเจ้าถวายอย่างเดียว ” แล้วกล่าวคาถาว่า “ข้าพเจ้าจะตกนรก มีเท้าขึ้นเบื้องบน มีศีรษะลงเบื้องล่างก็ตาม ข้าพเจ้าจักไม่ทำกรรมอันไม่ประเสริฐ ขอนิมนต์ท่านรับก่อนข้าพเจ้าเถิด”

พระโพธิสัตว์ ครั้นกล่าวอย่างนี้ มีการสมทานอย่างมั่นคง ถือบาตรแล้วไปทางเบื้องบน หลุมถ่านเพลิง ทันใดนั้นเอง มหาปทุมดอกหนึ่งกำลังบานเต็มที่เกิดขึ้นเป็นชั้นๆ จากพื้นหลุมถ่านเพลิง อันลึก ๘๐ ศอก ผุดขึ้นรองรับเท้าทั้งสองของพระโพธิสัตว์ แต่นั้น เกสรมีขนาดเท่าทะนานใหญ่ ผุดขึ้นตั้งอยู่เหนือศีรษะของพระมหาสัตว์แล้วร่วงลงมา ได้ทำให้ร่างกายทั้งสิ้นเป็นเสมือนโปรยด้วยละอองทอง พระโพธิสัตว์ยืนอยู่ที่ฝักดอกปทุมอันมีรสเลิศต่างๆ ให้ประดิษฐานลงในบาตรของพระปัจเจกพุทธเจ้า

พระปัจเจกพุทธเจ้ารับโภชนาแล้วกระทำอนุโมทนา โยนบาตรขึ้นในอากาศ ครั้นเมื่อมหาชนกำลังมุงดูอยู่อย่างนั้น แม้ท่านเองก็เหาะขึ้นสู่อากาศ ตรงไปป่าหิมพานต์เหมือนเหยียบย่ำกลีบเมฆฝนมีประการต่างๆ ไปฉะนั้น ฝ่ายมารเมื่อถึงความพ่ายแพ้อย่างนั้นแล้ว ถึงความโทมนัสไปยังสถานที่อยู่ของตนเอง ส่วนพระโพธิสัตว์ยืนอยู่บนฝักดอกปทุมแสดงธรรมแก่มหาชน โดยพรรณนาถึงทานและศีล มีมหาชนแวดล้อมเข้าไปยังนิเวศน์ของตน กระทำบุญทั้งหลายมีทานเป็นต้นตลอดชีวิต^{๗๓} ฝ่ายพระโพธิสัตว์ ในระหว่างที่บำเพ็ญทศบารมีนั้น หากไม่ได้จุติในภพมนุษย์ ก็จะได้จุติบนสวรรค์ชั้นดุสิต อันเป็นสวรรค์ชั้นที่เหล่าบรรดาพระโพธิสัตว์และผู้บำเพ็ญบารมีพากันจนกระทั่งพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร บำเพ็ญทศบารมีจนครบสามสิบทัศเหลืออีกเพียงชาติเดียวคือชาติที่เกิดเป็นเจ้าชายสิทธัตถะก็จะได้เป็นพระพุทธเจ้า เมื่อพระเวสสันดรโพธิสัตว์สิ้นจากภพมนุษย์ ก็ได้มาจุติบนสวรรค์เป็น “เทวบุตรสันดุสิต” ปกครองสวรรค์ชั้นดุสิตเหล่าเทวดาทั้งปวงต่างสรรเสริญและแห่แหนกันมาฟังธรรมจากเทวบุตรสันดุสิตมิได้ขาด จนเป็นที่อิจฉาของพญาวสวัตติมารยิ่งนัก แต่พญามารก็ทำอะไรไม่ได้ ได้แต่เฝ้าจับตามองดูการเคลื่อนไหวอยู่ห่างๆ เพื่อรอเวลาอันเหมาะสมต่อไป

พญาวสวัตติมารมีชื่อเสียงในด้านความเกร บรรดาเหล่าเทวบุตรมารชอบรบกวนเหล่าเทวดาที่เป็นนักพรต ผู้ทรงศีลอันเคร่งครัดให้ตบะแตก หลุดจากการปฏิบัติ พลติกรรมเหล่านี้เป็นที่เอือมระอาของท่านท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่เป็นอย่างมาก เพราะท่านท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่ เป็นผู้ทรงศีลตั้งตนอยู่ในธรรม เหมือนผู้ใหญ่มองเห็นเด็กเล็กๆ ที่มีนิสัยเกราะนั้นจนกระทั่งเทวบุตรสันดุสิต จุตลงมาเกิดเป็นเจ้าชายสิทธัตถะผู้เป็นราชกุมารแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ ฝ่ายวสวัตติมารก็คอยหาโอกาสอันเหมาะสม คอยกลั่นแกล้งแต่ก็ทำไม่ได้ กระทั่งมาพบโอกาสในคืนที่เจ้าชายสิทธัตถะกำลังจะเสด็จออกจากเมืองเพื่อทรงผนวช^{๗๔}

เมื่อพระโพธิสัตว์ทรงตัดสินใจในอันที่จะเสด็จออกมหาภิเนษกรรม ณ ทรงตรัสเรียกนายฉันทะมา ตรัสบอกถึงความประสงค์ของพระองค์ ในอันที่จะทรงออกผนวชแล้ว ให้จัดเตรียมม้ากัณฐกะเป็นราชพาหนะ พระโพธิสัตว์ทรงเสด็จขึ้นสู่หลังม้ากัณฐกะ เสด็จออกจากปราสาทพร้อมด้วยนายฉันทะเป็นสหายขณะนั่นเอง มารผู้มีบาปคิดว่าจะให้พระโพธิสัตว์กลับ จึงมายืนอยู่ในอากาศแล้วทูลว่า “ท่านผู้นิรทุกข์ ท่านอย่าออกไปเลย ในวันที่ ๗ นับแต่วันนี้ไป จักรัตนะจักปรากฏแก่ท่าน ท่านจักครอบครองราชย์สมบัติในทวีปใหญ่ทั้ง ๔ มีทวีปน้อยสองพันเป็นบริวาร จงกลับเถิด ท่านผู้นิรทุกข์ ” พระโพธิสัตว์ ตรัสถามว่า “ท่านเป็นใคร ” มารตอบว่า “เราเป็นวสวัตติมาร ” พระโพธิสัตว์ตรัสว่า “ดูก่อนมารผู้มีบาป เราทราวจักรัตนะจะปรากฏแก่เรา แต่เราไม่มีความต้องการราชสมบัติเราจักเป็นพระพุทธเจ้าทำหมั่นโลกธาตุให้ดับสลาย ” มารกล่าวว่า “จำเดิมแต่นี้เป็นต้นไป ในเวลาที่ท่านคิดถึงกามวิตก พยาบาทวิตกหรือวิหิงสชาติก็ตาม เราจักรู้ ” แล้วจึงคอยหาช่องติดตามไปเหมือนเงาฉะนั้น ฝ่ายพระโพธิสัตว์ ไม่ทรงห่วงใยละทิ้งจักรพรรดิราชสมบัติ อันอยู่ในเงื้อมพระหัตถ์ประหนึ่งทิ้งก้อนเขฬะ เสด็จออกจากพระนครด้วยสักการะยิ่งใหญ่ ในวันเพ็ญเดือน ๘ เมื่อนักขัตฤกษ์ในเดือน ๘ หลัง

^{๗๓} ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๕๕/๓๗๓-๓๗๖.

^{๗๔} เจริญนันท, มารมีจริงทำดีแค่ไหน หากผลใจก็เป็นมาร , (นนทบุรี : พิมพ์กิจการพิมพ์ , ๒๕๕๑), หน้า

กำลังเป็นไปอยู่ พระโพธิสัตว์เสด็จออกไป มีพระประสงค์จะแลดูพระนครอีกครั้ง ขณะที่พระโพธิสัตว์มีความคิดเกิดขึ้นอย่างนี้เท่านั้น มหาปฐพีเหมือนจะกราบทูลว่า “ข้าแต่มหาบุรุษ พระองค์ไม่ต้องหันกลับมาทำการทอดพระเนตรดอก ” ได้แยกขาดออกหมุนกลับให้ประจวบถ้องของนายช่างหม้อ พระโพธิสัตว์ประทับยืนบ้ายพระพักตร์ไปทางพระนครทอดพระเนตรดูพระนครแล้ว ทรงแสดงสถานที่กลับมำกัณฐกะ ณ ปฐพีประเทศนั้น ทรงกระทำมำกัณฐกะให้บ้ายหน้าไปในทางที่จะเสด็จ ได้เสด็จไปแล้ว ด้วยสักการะอันยิ่งใหญ่ ด้วยความงามสง่าอันโอฬาร^{๗๕}

พระโพธิสัตว์ เสด็จลงจากหลังม้า ประทับยืนบนเนินทรายอันเป็นเสมือนแผ่นดินตรัสเรียกนายฉันทะมาตรัสว่า “ฉันทะ ผู้สหาย เธอจงพาเอาอาภรณ์และมำกัณฐกะของฉันทะไป ฉันทะบวช ” นายฉันทะ ทูลว่า “สมมติเทพ แม้ข้าพระองค์ก็จะบวช ” โพธิสัตว์ตรัสห้ามถึง ๓ ครั้งว่า “เธอยังบวชไม่ได้ เธอจะต้องกลับไป ” ทรงมอบอาภรณ์และม้าให้แล้ว ทรงดำริว่า “ผมทั้งหลายของเรานี้ไม่สมควรแก่สมณะ และผู้อื่นที่สมควรจะตัดผมของพระโพธิสัตว์ ก็ไม่มี ” ทรงดำริว่า “เราจะเอาพระขรรค์ตัดผมด้วยตนเอง ” จึงเอาพระหัตถ์ขวาจับพระขรรค์ เอาพระหัตถ์ซ้ายจับพระจุฬา(จุ)พร้อมกับพระเมาลี(มวยผม) แล้วจึงตัดพระเกสาเหลือประมาณ ๒องคุลี เวียนขวาแนบติดพระเศียร พระเกสาเหล่านั้นได้มีอยู่ประมาณเท่านั้น จนตลอดพระชนม์ชีพและพระมัสสุก็ได้มีความพอเหมาะแก่พระเกสานั้น ชื่อว่า กิจในการปลงพระเกสาและพระมัสสุไม่มีอีกต่อไป พระโพธิสัตว์ถือพระจุฬากับพระเมาลีทรงอธิษฐานว่า “ถ้าเราจักได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระเมาลีนี้จึงลอยอยู่ในอากาศ ถ้าจักไม่ได้เป็นจึงตกลงบนแผ่นดิน ” ทรงโยนขึ้นไปในอากาศ ท้าวสักกะเทวราชทรงตรวจดูด้วยทิพยจักขุ ทรงเอาผอบแก้วมีประมาณโยชน์หนึ่งรับไว้ให้ประดิษฐานไว้ในเจดีย์ชื่อว่า “จุฬามณีเจดีย์ ” ในดาวดึงส์พิภพ...พระโพธิสัตว์ ทรงดำริอีกว่าผ้ากาสิกพัสตร์เหล่านั้นไม่สมควรแก่สมณะอย่างเรา ครั้นนั้นขณิกการมหาพรหมผู้เป็นสหายเก่าของพระโพธิสัตว์มาตั้งแต่ครั้งสมัยพระกัสสปพุทธเจ้า มีความเป็นมิตรอย่างไม่เสื่อมคลายตลอดพุทธันตรหนึ่งคิดว่า “วันนี้ สหายเราออกมหาภิเนษกรรมแล้ว เราจะถือเอาสมณบริขารของสหายเรานั้นไป ” จึงนำเอาบริขาร ๘ มาถวาย...พระโพธิสัตว์ นุ่งห่มธงชัยของพระอรหันต์ ทรงถือเพศบรรพชิตอันอุดมแล้ว ตรัสว่า “ฉันทะ จงกราบทูลถึงความสบาย ไม่ป่วยไข้แก่พระชนกและพระชนนีตามคำของเรา ” นายฉันทะถวายบังคมพระโพธิสัตว์ กระทำประทักษิณหลีกไป ส่วนมำกัณฐกะได้ยืนพระดำรัสของพระโพธิสัตว์ ผู้ตรัสกับนายฉันทะอย่างนั้น คิดว่า “บัดนี้ เราจะไม่ได้เห็นนายของเราอีกต่อไป ” เมื่อคลาดจากสายตาไม่อาจกลั่นความโศกอันมีประมาณยิ่งไว้ได้ มีหทัยแตกตายเป็นเทปบุตรช็อกกัณฐกะในภพดาวดึงส์ นายฉันทะมีความโศกเพียงอย่างเดียว แต่เพราะมำกัณฐกะตายไป ถูกความโศกครั้งที่สองบีบคั้น จึงได้ร้องไห้คร่ำครวญกลับไปสู่พระนคร^{๗๖}

พระโพธิสัตว์ ทรงทราบว่าสถานที่ที่พระพุทเจ้าทั้งปวงไม่ทรงละ เป็นสถานที่ไม่หวั่นไหว เป็นสถานที่กำจัดกรงคือกิเลส จึงทรงจับปลายหญ้าเหล่านั้นเขย่า ทนไฉนนั้นเอง ได้มีบัลลังก์สูง ๑๔ ศอก หญ้าเหล่านั้นตั้งอยู่โดยสัณฐาน เห็นปานที่ช่างเขียนหรือช่างโบกฉาบผู้ฉลาดยิ่ง ก็ไม่สามารถจะเขียนหรือโบกฉาบได้

^{๗๕} ขุ.อป.อ. (ไทย) ๗๐/๑๒๙-๑๓๐.

^{๗๖} ขุ.อป.อ. (ไทย) ๗๐/๑๓๑-๑๓๓.

พระโพธิสัตว์ ทรงกระทำตนโพธิ์ไว้เบื้องหลัง หันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออกทรงมีพระทัยมั่นคง นั่งคู้ปราศิตบัลลังก์ ซึ่งแม้ถึงฟ้าจะผ่าลงมานับร้อยครั้ง ก็ไม่แตกทำลายโดยทรงอธิษฐานว่า **“เนื้อและเลือดในสรีระจะแห้งเหือดไปหมดสิ้น จะเหลือแต่หนัง เอ็น และกระดูก ก็ตามที่เรายังไม่บรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณ จักไม่ทำลายบัลลังก์นี้”** ดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรารู้ทั่วถึงธรรม ๒ ประการคือ ๑. ความไม่สันโดษเพียงแค่กุศลธรรมทั้งหลาย ๒. ความไม่ท้อถอยในการบำเพ็ญเพียร

ภิกษุทั้งหลาย เราเริ่มตั้งความเพียรไม่ย่อหย่อนว่า “จะเหลืออยู่แต่หนัง เอ็น และกระดูกก็ตามที่ เนื้อและเลือดในสรีระจะแห้งเหือดแห้งไปหมด ยังไม่บรรลุผลที่พึงบรรลุด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษแล้วจักไม่หยุดความเพียร ” สัมโพธิญาณนั้นเราบรรลุได้ด้วย ความไม่ประมาท ธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะที่ยอดเยี่ยม^{๗๗} เราได้บรรลุได้ด้วย ความไม่ประมาท แม้ถ้าเธอทั้งหลายพึงตั้งความเพียรไม่ย่อหย่อนว่า “จะเหลืออยู่แต่หนัง เอ็น และกระดูกก็ตามที่ เนื้อและเลือดในสรีระจะแห้งเหือดแห้งไปหมด ยังไม่บรรลุผลที่พึงบรรลุด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษแล้ว จักไม่หยุดความเพียร ” ไม่นานนักก็จักทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยม^{๗๘} อันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ที่กุลบุตรออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบันแน่แท้เพราะเหตุนี้แล เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า “เราจักเริ่มตั้งความเพียรไม่ย่อหย่อนว่า จะเหลืออยู่แต่หนัง เอ็น และกระดูกก็ตามที่ เนื้อและเลือดในสรีระจะแห้งเหือดแห้งไปหมด ยังไม่บรรลุผลที่พึงบรรลุด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษแล้ว จักไม่หยุดความเพียร” ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้แล”^{๗๙}

สมัยนั้น มารผู้มีบาปคิดว่า “สิทธิธตถกumar ต้องการจะล่วงพ้นอำนาจของเรา บัดนี้ เราจะไม่ให้สิทธิธตถกumar นั้นล่วงพ้นไปได้ ” จึงไปยังสำนักของพลมาร บอกเนื้อความนั้นแล้ว ให้ทำการประกาศชื่อมารโฆษณาแล้ว พาพลมารออกไป เสนามารนั้นได้มีอยู่ข้างหน้าของมาร ๑๒ โยชน์ข้างขวา และข้างซ้ายข้างละ ๑๒ โยชน์ ข้างหลังตั้งอยู่จรดปลายขอบเขตจักรวาล สูงขึ้นเบื้องบน ๙ โยชน์ ซึ่งเมื่อให้ร้องเสียงโห่ร้อง จะได้ยินเหมือนเสียงแผ่นดินทรุดตั้งแต่พื้นโยชน์ไป ครั้นนั้นเทวบุตรมารซึ่งข้างคิริเมฆลสูงร้อยห้าสิบโยชน์ นิรมิตแขนหนึ่งพันถืออาวุธนานาชนิด บริษัทมารแม่ที่เหลือ ตั้งแต่สองตนขึ้นไปจะเป็นเหมือนตนเดียวกัน ถืออาวุธอย่างเดียวกัน หามไม้ ต่างมีรูปร่างต่างๆ กัน มีหน้าคนละอย่างกัน ถืออาวุธต่างชนิดกัน พากันมาจู่โจมพระโพธิสัตว์ส่วนเทวดาในหิมันจักรวาล กำลังยืนสวดดีพระมหาสัตว์อยู่ ท้าวสักกเทวราชยืนเป่าสังวิชัยุตร ทราบว่าสังขนั้นมิขนาดประมาณ ๑๒๐ ศอก เมื่อเป่าให้กินลมไว้คราวเดียว จะมีเสียงอยู่ตลอด ๔ เดือนไม่หมดเสียง พญามหากาฬนาครียืนพรณนาพระคุณ

^{๗๗} ธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะที่ยอดเยี่ยม หมายถึงอรรถัตถผลหรือนิพพาน อ้างใน อก.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๕/๗.

^{๗๘} ประโยชน์ยอดเยี่ยม ในที่นี้หมายถึงอรรถัตถผลหรืออริยผลอันเป็นที่สุดแห่งมรรคพรหมจรรย์ (อก.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๕/๗, ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๘๒/๘๐.

^{๗๙} อก.ทุก. (ไทย) ๒๐/๕/๖๑, นอกจากนี้ยังข้อความว่า ‘เนื้อและเลือดในร่างกายจะแห้งเหือดแห้งไปจะเหลืออยู่แต่หนัง เอ็น กระดูกก็ตามที่ผลได้พึงบรรลุได้ด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษด้วยความเพียรของบุรุษด้วยความบากบั่นของบุรุษ ถ้าไม่บรรลุผลนั้นก็จักไม่หยุดความเพียรของบุรุษ’ อ้างใน ส.นิ. (ไทย) ๑๖/ ๒๒/๓๙, ๑๖/๒๓๓/๓๒๘.

เหล่านั้ณเกินกว่าร้อยบท ท้าวมหาพรหมยืนกันเศวตฉัตร ก็เมื่อพลมารเข้าไปใกล้โพธิ์มณั้ฑ์ บรรดาเทพเหล่านั้ณแม้องค์หนึ่งก็ไม้อาจดำรงอยู่ได้ ต่างพากันหนีหน้าไปจากที่ที่อยู่ตรงหน้า แม้พญากาฬนาคราซก็ดำดินไปมัญเริกนาคพิภพ ซึ่มีขนาด ๕๐๐ โยชนั้ นอนเอามือทั้งสองปิดหน้า แม้ท้าวกัฏกเทวราชก็ลากสังขั้วิษณุตรไปยืนที่ขอบปากจักรวาล ท้าวมหาพรหมจับยอดเศวตฉัตรเสด็จไปยังพรหมโลกในทันที่แม้เทวดาองค์หนึ่ง ซึ่ชื่อว่าผู้สามารถยืนอยู่ในที่นั้นไม่มีเลย มีแต่พระมหาบุรุษพระองค์เดียวเท่านั้น ประทับอยู่ฝ่ายมารผู้มีบาป กล่าวกะบริษั้ทว่า “พ่อทั้งหลายบุรุษอื่นผู้จะเสมอเหมือน พระสิทธัตถะโอริสของพระเจ้าสุทโธทนะไม่มีเลย พวกเราไม่สามารถทำการรบต่อหน้า แต่จะทำการรบทางด้านหลัง” พระโพธิ์สัตว์ ทรงมองไปทั้งสามด้าน ได้เห็นแต่ความว่างเปล่า เพราะเทวดาทั้งปวงพากันหนีไปหมด ทรงเห็นพลมารจุมโจมเข้ามาทางด้านเหนือ ทรงดำริว่า “ชนเหล่านั้ กระทำความพากเพียรใหญ่ เพราะมุ่งหมายเอาชีวิตเราเพียงผู้เดียว ในที่นี้เราไม่มีบิดา มารดา พี่น้อง หรือญาติอื่นๆ มีแต่บาร์มี ๑๐ เท่านั้นที่เป็นเสมือนบริวารชน ที่เราซุบเลี้ยงไว้ตลอดกาลนาน ฉะนั้น เราควรทำบาร์มีให้เป็นยอดของหมู่พล เอาศาสตราคือบาร์มีเหล่านั้ณแหละประหารกำจัดหมู่พลมารนี้ ” จึงทรงนั่งรำพึงถึงบาร์มีทั้ง ๑๐ ประการ

ขณะนั้น เทวบุตรมารคิดว่า “จักบันดาลให้พระสิทธัตถะกุมารหนีไปด้วยลม ” จึงบันดาลมณฑลของลมให้ตั้งขึ้น ลมทั้งหลายอันต่างด้วยลมด้านทิศตะวันออกเป็นต้นก็ตั้งขึ้น มีกำลังแรงมากสามารถจะทำลายยอดกุเขา ซึ่มีประมาณกั้โยชนั้ หนึ่งโยชนั้ สองโยชนั้ สามโยชนั้ กระทำปากอไม้ และต้นไม้เป็นต้น ให้มีรากถอนขึ้น ทำบ้านเมืองราชธานีที่อยู่รอบๆ ให้พังพินาศเป็นชั้นเล็กชั้นน้อย แต่ก็ถูกอานุภาพลูกเดซแห่งบุญของพระมหาบุรุษกำจัดเสียได้ พอมาถึงพระโพธิ์สัตว์ ก็ไม่สามารถที่จะทำแม้สักว่าชายจิวรของพระโพธิ์สัตว์ให้ไหวได้

เทวบุตรมารคิดว่า “จักเอานั้มาท่วมทับพระสิทธัตถะให้ตาย ” จึงบันดาลฝนห่าใหญ่ให้ตั้งขึ้น ด้วยอานุภาพของเทวบุตรมาร เมฆฝนอันมีร้อยหลั้พันหลั้เป็นต้นเป็นตั้งขึ้นซ้อนๆ กันแล้วตกลงมา ด้วยกำลังแห่งสายธารของน้ำฝน แผ่นดินได้เป็นแม่น้ำ ลำคลอง มหาสมุทร มหาเมฆที่ลอยมาทางส่วนเบื้องบนของป่าและต้นไม้ ไม่อาจให้นั้แม้เท้ากั้อนหยาดน้ำค้าง เปียกที่จิวรของพระมหาสัตว์ได้จึงบันดาลห่าฝนหินให้ตั้งขึ้นยอดกุเขาใหญ่ๆ คุกรุ่นเป็นควันไฟลูกโพลง ลอยมาทางอากาศพอถึงพระโพธิ์สัตว์ ก็กลั้กลายเป็นกลุ่มดอกไม้ทิพย์จึงบันดาลห่าฝนเครื่องประหารให้ตั้งขึ้น เครื่องประหารมีดาบ หอกและลูกศรเป็นต้นมีคมข้างเดียว มีคมสองข้าง คุเป็นควันไฟลูกโพลงลอยมาทางอากาศ พอถึงพระโพธิ์สัตว์ก็กลั้กลายเป็นดอกไม้ โปรยปรายลงแทบบาทมูลของพระโพธิ์สัตว์จึงบันดาลห่าฝนเถ้าริงให้ตั้งขึ้น เถ้าริงมีสีดังไฟร้อนอย่างยั้ง ลอยมาทางอากาศ ก็กลั้กลายเป็นจุนของจันท์ ตกลงแทบบาทมูลของพระโพธิ์สัตว์จึงบันดาลห่าฝนทรายให้ตั้งขึ้น ทรายทั้งหลายละเอียดยิบ คุเป็นควันไฟลูกโพลงลอยมาทางอากาศ ก็กลั้กลายเป็นดอกไม้ทิพย์ ตกลงแทบบาทมูลของพระมหาสัตว์จึงบันดาลห่าฝนเปือกตมให้ตั้งขึ้น เปือกตมนั้นคุเป็นควันไฟลูกโพลงลอยมาทางอากาศก็กลั้กลายเป็นเครื่องลูปลั้อันเป็นทิพย์ ตกลงแทบบาทมูลของพระโพธิ์สัตว์เทวบุตรมาร บันดาลความมืดให้ตั้งขึ้น ด้วยคิดว่า “จักทำให้พระสิทธัตถะกลัวด้วยความมืดนี้แล้วหนีไป ความมืดนั้นเป็นความมืดตื้อ เหมือนความมืดอันประกอบด้วยองค์ ๔ (คือแรม ๑๔ค่ำ ป่าซัฎฐ เมฆทึบ และเที่ยงคืน) พอถึงพระโพธิ์สัตว์ก็อันตรธานหายไป เหมือนความมืดที่ถูกกำจัดด้วยแสงสว่างของดวงอาทิตย์ฉนั้น

มารผู้มีบาป เมื่อไม่สามารถทำให้พระโพธิสัตว์หนีไปด้วยลม ฝน ห่าฝนหิน ห่าฝนเครื่องประหาร ห่าฝนถ่านเพลิง ห่าฝนเถ้าร้าง ห่าฝนทราย ห่าฝนเปือกตมและห่าฝนคือความมืดทั้ง ๙ ด้วยอาการอย่างนั้น จึงสั่งบริษัว่า “พวกท่านจะหยุดอยู่ทำไม จงจับพระสิทธัตถะกุมารนี้ จงฆ่า จงให้หนีไป” แม้ตนเอง ก็นั่งอยู่บนคอช้างคริเมขล ถือจักรารูธเข้าไปใกล้พระโพธิสัตว์ กล่าวว่า “สิทธัตถะ จงลุกขึ้นจากบัลลังก์นี้ บัลลังก์นี้ไม่ถึงแก่ท่าน บัลลังก์นี้ถึงแก่เรา ” พระมหาสัตว์ ฟังคำของมารผู้มีบาปแล้ว ตรัสว่า “ดูก่อนมาร ท่านไม่ได้บำเพ็ญบารมี ๑๐ ทศ ไม่ได้บำเพ็ญอุปบารมี ๑๐ ไม่ได้บำเพ็ญปรมัตถบารมี ๑๐ มหาบริจาต ๕ ก็ไม่ได้บำเพ็ญ ท่านไม่ได้บำเพ็ญญาติตถจริยาโลกัตถจริยา พุทธตถจริยา ทั้งหมดนั้น เราผู้เดียวเท่านั้นบำเพ็ญมา ฉะนั้นแล้ว บัลลังก์นี้จึงไม่ถึงแก่ท่าน บัลลังก์นี้ถึงแก่เราเท่านั้น”

มารผู้มีบาปโกรธอดกลั่นกำลังความโกรธไว้ไม่ได้ จึงขว้างจักรารูธใส่พระมหาบุรุษจักรารูธนั้น เมื่อพระมหาบุรุษรำพึงถึงบารมี ๑๐ ทศอยู่นั้นแหละ ได้กลายเป็นพุดานดอกไม้ตั้งอยู่บน ส่วนเบื้องบน ทราบว่า จักรารูธนั้นคมกลั่นนัก มารโกรธแล้วขว้างไปในที่อื่น จะตัดเส้าหินอันเป็นแท่งที่บิดาไปเหมือนตัดหน่อไม้ไผ่ฉะนั้น เมื่อจักรารูธนั้นกลายเป็นพุดานดอกไม้ตั้งอยู่บริษัมารที่เหลือจึงพากันปล่อยยอดเขาหินใหญ่ ให้กลิ้งลงมาด้วยคิดว่า “พระสิทธัตถะ จักถูกจากบัลลังก์หนีไป ” ยอดเขาหินเหล่านั้น เมื่อพระมหาบุรุษรำพึงถึงบารมี ๑๐ ทศอยู่ ก็กลายเป็นกลุ่มดอกไม้ ตกลงมาบนภาคพื้น พวกเทวดาที่อยู่ขอบปากจักรวาล ก็ยี้ดคอยเงยศีรษะขึ้นแลดูคิดว่า “โอ!อัตถภาพอันเลิศด้วยพระรูปโฉมของพระสิทธัตถะกุมาร ฉิบหายเสียแล้วหรือหนอพระสิทธัตถะกุมารจักทรงกระทำอย่างไรหนอ”

พระโพธิสัตว์ตรัสว่า “บัลลังก์ที่ถึงในวันนี้ เป็นที่ตรัสรู้ของพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย ผู้ได้บำเพ็ญบารมีมาแล้ว ย่อมถึงแก่เรา ” จึงตรัสกะมารผู้มีบาปผู้ยืนอยู่ว่า “มารผู้มีบาป ในภาวะที่ท่านได้ให้ท่าน ใครเป็นสักขีพยาน ” มารผู้มีบาปเหยียดมือไปตรงหน้าพลมารพูดว่า “คนเหล่านี้ เป็นสักขีพยาน” ขณะนั้น เสียงของบริษัมารได้ดังขึ้นว่า “เราเป็นสักขีพยาน ” เป็นเหมือนเสียงแผ่นดินกำลังทรุด

มารผู้มีบาปกล่าวกะพระมหาบุรุษว่า “สิทธัตถะ ในภาวะที่ท่านให้ท่านไว้ ใครเป็นสักขีพยาน” พระมหาบุรุษตรัสว่า “ในภาวะที่เราให้ท่าน ตนมีจิตใจเป็นพยานก่อน แต่ในที่นี้ เราไม่มีใครๆ ที่มีจิตใจเป็นสักขีพยานให้ได้ ท่านที่เราให้ในอัตถภาพอื่นๆ จงยกไว้ก่อน เอาแค่ว่าในภาวะที่เราดำรงอยู่ในอัตถภาพเป็นพระเวสสันดรได้ให้สัตตสดกมหาทานก่อน ปฐพีอันหนาใหญ่นี้ แม้จะไม่มีจิตใจก็เป็นสักขีพยานได้” ทรงนำพระหัตถ์เบื้องขวาวอกจากภายในกลีบจีวร ทรงชี้ไปตรงหน้ามหาปฐพีตรัสว่า “ในภาวะที่เราดำรงอยู่ในอัตถภาพความเป็นพระเวสสันดรให้สัตตสดกมหาทานท่านเป็นสักขีพยานหรือไม่ได้เป็น” มหาปฐพีได้บันลือขึ้นเหมือนจะท่วมทับพลมาร ด้วยร้อยเสียงพันเสียง แสนเสียงว่า “เราเป็นสักขีพยานท่าน”

พระมหาบุรุษทรงพิจารณาถึงท่าน ที่ได้ให้อัตถภาพเป็นพระเวสสันดรว่า “สิทธัตถะมหาทาน อุดมทาน ท่านได้ให้แล้ว” ช้างคริเมขลาสูง ๑๕๐ โยชน์คุกเข่าลงบนแผ่นดิน บริษัมารพากันหนีไปยังทิศานุทิศ มารผู้มีบาป ๒ ตนชื่อว่าหนีไปทางเดียวกัน ไม่มี พากันทั้งอาการที่ศีรษะและผ้าที่นุ่งห่ม หนีไปทางทิศที่มีอยู่ตรงหน้าๆ นั้นเอง แต่นั่น หมู่เทพได้เห็นพลมารหนีไป พวกเทวดาจึงประกาศแก่พวกเทวดา พวกนาคจึงประกาศแก่พวกนาค พวกครุฑจึงประกาศแก่พวกครุฑพวกพรหมจึงประกาศแก่พวกพรหมว่า “ความปราศัย เกิดแก่มารผู้มีบาปแล้ว ชัยชนะ เกิดแก่สิทธัตถะกุมาร พวกเรา

จักทำการบูชาชัยชนะ ” ต่างพากันถือของหอมและดอกไม้เป็นต้น มายังโพธิบัลลังก์อันเป็นสำนักของพระมหาบุรุษ

เมื่อพลมารเหล่านั้นหนีไป หมู่เทพมีใจเบิกบาน ประกาศความชนะของพระมเหสีเจ้าณ โพธิมณฑลว่า “พระพุทธเจ้าผู้มีสิรินทร์มีชัยชนะ ส่วนมารผู้ลามกปราชัยแล้ว ” ในกาลนั้น หมู่เทพมีใจเบิกบาน ประกาศความชนะของพระมเหสีเจ้า ณ โพธิมณฑลว่า “พระพุทธเจ้า ผู้มีสิรินทร์มีชัยชนะ ส่วนมารผู้ลามกปราชัยแล้ว”^{๔๐}

เทวบุตรมาร เมื่อไม่สามารถทำให้พระโพธิสัตว์พ่ายแพ้ต่อการกระทำโดยวิธีการต่างๆของตนได้ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ณ โพธิมณฑลในวันเพ็ญเดือนวิสาขแล้ว พระศาสดาทรงยับยั้งอยู่ ๔ สัปดาห์เฉพาะบริเวณใกล้ต้นโพธิ์เท่านั้น ด้วยประการอย่างนี้ ในสัปดาห์ที่ ๕ เสด็จจากควงไม้โพธิ์ไปยังไม้ชุปาลนิโครธ ประทับนั่งพิจารณาพระธรรมและเสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ต้นชุปาลนิโครธนั้น

มารผู้มีบาปคิดว่า “เราติดตามอยู่ตลอดกาลนาน แม้จะเพ่งมองหาช่องอยู่ ก็ไม่ได้เห็นความพลั้งพลาดอะไรๆ ของสิทธัตถะ บัดนี้ สิทธัตถะก้าวล่วงพ้นอำนาจของเราเสียแล้ว ” ถึงความโหม่นสนั่นอยู่ในหนทางใหญ่ เมื่อคิดถึงเหตุ ๑๖ ประการ จึงขีดเส้น ๑๖ เส้นลงบนแผ่นดิน คิดว่า “เราไม่ได้บำเพ็ญทานบารมี เหมือนสิทธัตถะนี้ เพราะเหตุนี้ เราจึงไม่เป็นเหมือนสิทธัตถะนี้ ” แล้วขีดลงไปเส้นหนึ่ง อนึ่ง คิดว่า “เราไม่ได้บำเพ็ญบารมี ฯลฯ เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อธิฐานบารมี เมตตาบารมี อุเบกขาบารมี เหมือนสิทธัตถะนี้ เพราะเหตุนี้ เราจึงไม่เป็นเหมือนสิทธัตถะนี้ ” แล้วขีดเส้น (ที่ ๒ ถึงเส้น) ที่ ๑๐ อนึ่ง คิดว่า “เราไม่ได้บำเพ็ญบารมี ๑๐ อันเป็นอุปนิสัยแก่การแห่งตลอดอินทริยโปรบริยัตติญาณอันไม่ทั่วไปแก่ผู้อื่นเหมือนดังสิทธัตถะนี้ เพราะเหตุนี้ เราจึงไม่ได้เป็นเช่นกับสิทธัตถะนี้ ” แล้วขีดเส้นที่ ๑๑ อนึ่ง คิดว่า “เราไม่ได้บำเพ็ญบารมี ๑๐ อันเป็นอุปนิสัยแก่การแห่งตลอดออาสยานุสยญาณ ฯลฯ มหากรุณาสมุปัตติญาณ ยมกปาฏิหาริยญาณ อนาวรณญาณและสัพพัญญุตญาณ อันไม่ทั่วไปแก่คนอื่นเหมือนดังสิทธัตถะนี้ เพราะเหตุนี้ เราจึงไม่เป็นเช่นกับสิทธัตถะนี้ ” แล้วขีดเส้นที่ ๑๒ ถึงเส้นที่ ๑๖ มารผู้มีบาปนั่งขีดเส้น ๑๖ เส้นอยู่ที่หนทางใหญ่ เพราะเหตุดังกล่าวมานี้

สมัยนั้น ธิดาของมาร ๓ นางคือ นางคันทหา นางราคา และนางอรดี คิดว่า “บิดาของพวกเราไม่ปรากฏ บัดนี้ อยู่ที่ไหนหนอ ” จึงพากันมองหา ได้เห็นบิดาผู้มีผิวพรรณโหม่นสนั่นขีดแผ่นดินอยู่จึงพากันไปหาแล้ว ถามว่า “พ่อ เพราะเหตุไร ท่านจึงเป็นทุกข์ หม่นหมองใจ ” มารผู้มีบาปกล่าวว่า “ลูกเอ๋ย มหาสมณะนี้ ล่วงพ้นอำนาจของเราเสียแล้ว พ่อคอยดูอยู่ตลอดเวลาประมาณเท่านี้ ไม่อาจเห็นช่องคือโทษของมหาสมณะนี้ เพราะเหตุนี้ พ่อจึงเป็นทุกข์ หม่นหมองใจ” ธิดามาร กล่าวว่า “ถ้าอย่างนั้น พ่ออย่าเสียใจเลย ลูกๆ จะทำมหาสมณะนั้น ไว้ในอำนาจของตนๆ แล้วพามา ” มารผู้มีบาปกล่าวว่า “ลูกเอ๋ย มหาสมณะนี้ ใครๆ ไม่อาจทำไว้ในอำนาจได้ บุรุษนี้ ตั้งอยู่ในศรัทธาอันไม่หวั่นไหว ” ธิดามารกล่าวว่า “พ่อ พวกลูกเชื่อว่าเป็นสตรี ลูกๆ จะเอาบ่วงคือราคะเป็นต้นผูกมหาสมณะนั้น นำมา

^{๔๐} ขุ.อป.อ. (ไทย) ๗๐/๑๔๓-๑๕๐.

เดี๋ยวนี้แหละ ท่านอย่าน้อยใจไปเลย” ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว เข้าไปหาพระผู้มีพระภาคเจ้า ทูลว่า “ข้าแต่พระสมณะ พวกข้าพระพุทธเจ้า จะปรนนิบัติบาทพระองค์ ” พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ทรงใส่ใจถึงคำของพวกนาง ทั้งไม่ทรงลืมนพระเนตรแลดู ทรงนั่งเสวยสุขอันเกิดแต่วิเวกอย่างเดียว เพราะทรงน้อมพระทัยไปในธรรมเป็นเครื่องสิ้นไปแห่งอุปธิอันยอดเยี่ยม

จิตามาร คิดกันอีกว่า “ความประสงค์ของพวกผู้ชาย เอาแน่ไม่ได้ บางพวก มีความรักหญิงเล็กๆ บางพวก รักหญิงผู้อยู่ในปฐมวัย บางพวก รักหญิงผู้อยู่ในมัชฌิมวัย บางพวก รักหญิงผู้อยู่ในปัจฉิมวัย ดังนั้น พวกเรา จะเอารูปต่างอย่างเข้าไปล่อ แล้วยึดเอา ” นางหนึ่งๆ นิรมิตอรรถภาพของตนๆ โดยเป็นรูปหญิงวัยรุ่น เป็นหญิงยังไม่คลอด เป็นหญิงคลอดคราวเดียว เป็นหญิงคลอดสองคราว เป็นหญิงกลางคน และเป็นหญิงผู้ใหญ่ เข้าไปหาพระผู้มีพระภาคเจ้าถึง ๖ ครั้ง ทูลว่า “ข้าแต่พระสมณะ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย จะปรนนิบัติพระองค์ ” ถึงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ทรงใส่พระทัย โดยประการที่ทรงน้อมพระทัยไปในธรรมเครื่องสิ้นไปแห่งอุปธิอันยอดเยี่ยม...จิตามารเหล่านั้น พากันกล่าวคำมีอาทิว่า “นี่ยะ เป็นความจริง” บิดาของพวกเรากล่าวไว้ว่า “พระอรหันต์ สุดเจ้าในโลก ผู้ที่ใครๆ จะนำไปง่ายๆ ด้วยราคะ หาได้ไม่” พากันกลับมาสำนักบิดา^{๘๑}

เทวบุตรมารนั้น เมื่อไม่สามารถทำพระมหาสมณะให้พ่ายแพ้ได้ ถึงกระนั้น ก็ยังเฝ้าติดตามพระมหาสมณะอยู่ทุกหนทุกแห่งมิได้ขาด คอยหาช่องทางโอกาสที่จะขัดขวาง ทำลาย ล้างผลาญ ให้สิ้นซากด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อให้เกิดความสะดุ้งหวาดกลัว หวั่นไหว ตกตะลึง ไขว่เขวสับสน ท้อถ้อย พ่ายแพ้ให้ได้ แต่ก็ไม่สามารถทำให้พระมหาสมณะเกิดความสะดุ้งหวาดกลัวได้เมื่อไม่สามารถจะทำลายพระมหาสมณะด้วยวิธีการใช้ไม้แข็งได้ ก็หาวิธีใช้ไม้อ่อนด้วยการโน้มน้าวเกลี้ยกล่อมด้วยวาจาอันอ่อนหวานนุ่มนวลไพเราะ เพื่อให้พระมหาสมณะกลับมาอยู่ในอำนาจวิสัยของตนดังเดิม พระมหาสมณะหาได้ใส่ใจต่อการกระทำเหล่านั้นของมารไม่ ตลอดช่วงระยะเวลาแห่งพระชนมพรรษา ๔๕ พรรษา ที่ได้ทรงตรัสรู้และทรงแสดงธรรมสั่งสอนเวไนยสัตว์ เทวบุตรมารหาได้ล้มเลิกลดละย่อท้อ ต่อการเข้าไปหาพระมหาสมณะเพื่อทูลอาราธนาให้ปรินิพพานไม่ ทุกครั้งที่เข้าไปทูลอาราธนา เพื่อให้พระมหาสมณะปรินิพพาน ก็ได้รับการปฏิเสธทุกครั้งไปโดยพระพุทธองค์ให้เหตุผลว่า “ตราบใดที่พุทธบริษัทคือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาทั้งหลาย ผู้สาวกของพระองค์ยังไม่เฉียบแหลม ไม่ได้รับการแนะนำ ไม่แก่แล้วกล้า ไม่เป็นพหุสูต ไม่ทรงธรรม ไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ไม่ปฏิบัติชอบ ไม่ปฏิบัติตามธรรม เรียนกับอาจารย์ของตนแล้ว แต่ก็ยังบอกแสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายไม่ได้ ยังแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ปราบปรามปราชัยที่เกิดขึ้น ให้เรียบร้อยโดยชอบธรรมไม่ได้^{๘๒} เราจะยังไม่ปรินิพพานตราบเท่าที่พรหมจรรย์ของเรายังไม่บริบูรณ์ กว้างขวาง แพร่หลาย รู้จักกันโดยมาก มันคงดี กระทั่งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายประกาศได้ดีแล้ว ”^{๘๓} พระองค์ก็ยังไม่ปรินิพพานตราบนั้นเทวบุตรมาร เมื่อได้ฟังเหตุผลที่พระพุทธองค์ทรงแสดงถึงการไม่ปรินิพพานในขณะนั้น เทว

^{๘๑} ขุ.อป.อ. (ไทย) ๗๐/๑๕๔-๑๕๗.

^{๘๒} ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๘/๑๑๓-๑๑๕.

^{๘๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๕-๑๑๖.

บุตรมาร จึงทูลให้พระพุทธรองค์ทรงทราบว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เวลานี้ พุทธบริษัทคือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาทั้งหลายผู้สาวกของพระผู้มีพระภาคเป็นผู้เฝ้ายามแล้ม ได้รับการแนะนำ แก่แล้วกล้า เป็นพหูสูต ทรงธรรมปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรม เรียนกับ อาจารย์ของตนแล้วก็บอกแสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายได้ แสดงธรรมมีปฏิหารีย์ ปราบปร่ำพาทที่เกิดขึ้นให้เรียบร้อยโดยชอบธรรมได้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคโปรด ปริณิพพานในบัดนี้ขอพระสุตโปรดปริณิพพานเถิด เวลานี้เป็นเวลาปริณิพพานของพระผู้มีพระภาค”^{๘๔} ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็เวลานี้ พรหมจรรย์ของพระผู้มีพระภาคบริบูรณ์ กว้างขวางแพร่หลาย รู้จักกัน โดยมาก มั่นคงดี กระทั่งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ประกาศได้ดีแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดปริณิพพานในบัดนี้ ขอพระสุตโปรดปริณิพพานเถิดเวลานี้เป็นเวลาปริณิพพานของ พระผู้มีพระภาค”

เมื่อมารกราบทูลอาราธนาอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคได้ตอบมารผู้มีบาปอย่างนี้ว่า “มารผู้มี บาป ท่านอย่ากังวลเลย จากนั้นไปอีก ๓ เดือน ตถาคตจะปริณิพพาน”

เวลานั้น พระผู้มีพระภาคทรงมีสติสัมปชัญญะทรงปลงพระชนมายุสังขารแล้ว ณ ปาวาล เจตีย์ เมื่อพระองค์ทรงปลงพระชนมายุสังขารแล้ว ได้เกิดแผ่นดินไหวอย่างรุนแรงน่าสะพรึงกลัว ขน พองสยองเกล้า ทั้งกลองทิพย์ก็ดังกึกก้อง ครั้นพระผู้มีพระภาค ทรงทราบความนั้น จึงทรงปลงพระ อุทานในเวลานั้นว่า “พระ牟尼ละกรรมที่ชั่งได้และชั่งไม่ได้ อันเป็นเหตุก่อกำเนิดเป็นเครื่องปรุงแต่งภพ ได้แล้ว ทำลายกิเลสที่เกิดในตนได้เหมือนนักรบทำลายเกราะได้ ฉะนั้น”^{๘๕}

จากตัวอย่างที่กล่าวมา แสดงให้เห็นบทบาทของเทวบุตรมาร ในการเป็นอุปสรรคในการ ปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะการปฏิบัติธรรมของพระโพธิสัตว์ อันเป็นการบำเพ็ญเพื่อความเป็น พระพุทธเจ้า จึงเป็นไปอย่างยิ่งยวดแน่วแน่มั่นคง ไม่ลดละเลิกล้มหรือหยุดในกลางครั้น แม้จะมีสิ่ง ที่มาเป็นตัวอุปสรรคขัดขวางปิดกั้นมากมายสักเพียงใด ก็ไม่ท้อถอยหรือยอมแพ้ต่ออุปสรรคนั้นถึง จะต้องเอาชีวิตเข้าแลกก็ยอมเสียสละได้ ไม่หวั่นไหวหรือเกรงกลัว ดังนั้น คำว่าการปฏิบัติธรรมใน ความหมายของพระโพธิสัตว์ จึงมีนัยที่กว้างขวางและครอบคลุมถึงการบำเพ็ญทาน รักษาศีลและการ เจริญสมาธิภาวนาในอดีตชาตินับ ตั้งแต่พระโพธิสัตว์ได้พบกับพญาวัว สสวัสดิ์มารเป็นครั้งแรก ถูกพญา มารกระทำการขัดขวางไม่ให้บำเพ็ญทาน มีการถวายโภชนาหารแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า ด้วยการ เนรมิตหลุมถ่านเพลิงอันคุกรุ่นด้วยไม้ตะเคียน มีเปลวเพลิงลุกโชติช่วงสว่างไสวหวังจะให้พระ โพธิสัตว์ตกลงไปในหลุมถ่านเพลิง ถึงกระนั้น ก็ไม่ทำให้พระโพธิสัตว์เกรงกลัวหรือคลายความพยายาม ในอันที่จะบำเพ็ญทานได้ ด้วยคุณความดีและบารมีของพระโพธิสัตว์เป็นเหตุให้ไม่ได้รับอันตราย

ต่อมา พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ในขณะที่เสด็จออกจากปราสาทราชวังเพื่อ มุ่งบรรพชา ถูกพระยามารติดตามมาขัดขวางห้ามปรามไม่ให้ออกบรรพชา แต่ไม่สามารถที่จะขัด ทานความตั้งใจจริงของพระโพธิสัตว์ได้ ถึงอย่างนั้น ก็ยังคงติดตามพระโพธิสัตว์อยู่ไม่ขาดคอยหา โอกาสและช่องทางเล่นงานพระโพธิสัตว์อยู่เรื่อยมา ขณะที่พระโพธิสัตว์ประทับนั่งอยู่ภายใต้ร่ม

^{๘๔} อ่างแล้ว.

^{๘๕} อ่างแล้ว.

โศภิตัลลภ์ ทรงอธิษฐานพระทัยในอันที่จะไม่ลุกจากสถานที่นี้ หากยังไม่ได้บรรลุนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ณ ที่นั้น พระยามารผู้มีบาปได้เกณฑ์เหล่าสมุนโพล่พลบริวาร มาแสดงความเป็นเจ้าของข่มขู่ขับไล่ประหัตประหารด้วยวิธีการต่างๆ หวังให้พระโพธิสัตว์เกิดความสะดุ้งหวาดกลัวเลิกล้มความตั้งใจ และหนีไปจากที่นั้น แต่ด้วยคุณความดีและบารมีที่สร้างสมอบรมมาอย่างมากมายเต็มเปี่ยม ทำให้พระยามารและเหล่าบริวารพ่ายแพ้ หนีแตกกระเจิงเตลิดไปคนละทิศละทาง เมื่อพระยามารพร้อมเหล่าบริวารหนีไปหมดแล้ว เป็นเวลาเดียวกันกับแสงอรุณแรกแห่งอาทิตย์อุทัยได้ส่องสว่างขึ้น พระองค์ทรงกำจัดพระยามารและเหล่าเสนามารได้ ถึงการบรรลุเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในวันนั้น ฝ่ายจิตของพระยามารทั้ง ๓ เห็นบิดาเศร้าโศกเสียใจ จึงขอรับอาสาฆ่าลงด้วยมายาแห่งหญิง เพื่อให้พระพุทธรูปเกิดความยินดีกลับมาอยู่ในอำนาจของตนดังเดิม พระพุทธรูปองค์หาได้ทรงยินดีต่อการกระทำนั้นเมื่อไม่อาจขัดขวางและทำให้พระพุทธรูปเกิดความปราศัยได้ ยังคงติดตตามกลั่นเกลี้ยงต่อการปฏิบัติพุทธกิจตลอดมา ครั้นเห็นสบโอกาสได้ทูลขอให้พระพุทธรูปองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน พระพุทธรูปทรงปฏิเสธคำทูลขอนั้น ทรงให้เหตุผลว่าพระธรรมวินัยของพระองค์ยังไม่รู้กันโดยแพร่หลาย และพุทธบริษัทของพระองค์ยังไม่มั่นคงเข้มแข็งดีพอ พระยามารทูลว่าขณะนี้พระธรรมวินัยของพระองค์เป็นที่รู้กันอย่างแพร่หลาย และพุทธบริษัทก็มั่นคงเข้มแข็งดีแล้วขอพระพุทธรูปทรงปรินิพพานเถิด พระพุทธรูปทรงรับคำทูลอาราธนาของพระยามาร จึงเป็นเหตุให้แผ่นดินเกิดสะท้านไหว่นไหวอย่างน่าอัศจรรย์ ซึ่งเรียกว่าการปลงมาสู่สังขาร

๔.๕ อิทธิพลของมัจจุมาร ที่มีต่อการปฏิบัติธรรม

ชีวิตของคนเรากับความตายนั้น ห่างกันเพียงแค่ลมหายใจเข้าออก แขนงอยู่บนเส้นด้ายของความไม่แน่นอน ความตายจึงเป็นสิ่งที่จะมาเยือนเราเป็นแน่แท้ ไม่ว่าวันใดก็วันหนึ่ง พระพุทธรูปตรัสเตือนว่า ความตายมีอุปมาเหมือนก้อนหินก้อนใหญ่ซึ่งกลิ้งมาจากทั่วทุกสารทิศ มนุษย์เรานี้อยู่ตรงกลาง เหมือนกับเรายืนอยู่กลางลานกว้าง แล้วมีก้อนหินก้อนใหญ่เทำบ้านสี่กั๊กกลิ้งมาจากทั้งสี่ทิศ หินก้อนนั้นชื่อว่าความตาย^{๔๖}

ความตายเป็นเรื่องง่ายที่สามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ไม่มีนิมิตไม่มีเครื่องหมาย คือ ไม่มีสัญญาณเป็นสิ่งที่บ่งบอกล่วงหน้าว่า จะตายเวลาไหน ตายด้วยสาเหตุอะไร ตายตอนอายุเท่าไรตาย ณ สถานที่ใด เราไม่สามารถกำหนดหรือบอกได้ เราทุกคนล้วนต้องเผชิญกับความตายตลอดเวลา เมื่อความตายเป็นสิ่งที่ทุกชีวิตต้องประสบ แต่เราหาได้รู้เท่าทันและคุ้นเคยกับความตายไม่แต่สำหรับพระอริยะเจ้าผู้ที่มีความเข้าใจในชีวิตอย่างแท้จริงแล้ว ท่านเหล่านั้นกลับมองความตายด้วยมุมมองต่างออกไป ท่านไม่ได้หวาดหวั่นพรั่นพรึงต่อความตายแม้แต่น้อย และก็ไม่ยินดีที่จะต้องตาย แต่ท่านเตรียมพร้อมที่จะต้องเป็นไปตามกาลเวลาที่สมควร^{๔๗} สำหรับมนุษย์ธรรมดาทั่วไป เมื่อความตายมาถึงย่อมก่อให้เกิดความหวาดหวั่นสะพรึงกลัว นอกจากนั้นความตายยังเป็นสิ่งที่มาตรึงตรึงโอกาสที่จะทำ

^{๔๖} ว.วิชิตเมธี, สบตากับความตาย, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๙), หน้า ๓๒.

^{๔๗} พระมหาจามพล กิตติโสภโณ, ลมหายใจสุดท้าย, (กรุงเทพฯ : ชันธุมนทรี, ๒๕๕๒), หน้า ๒๑.

ความดีทั้งหลายให้หมดไป และที่สำคัญยิ่งเหนือสิ่งอื่นใดซึ่งเป็นที่ต้องการปรารถนาสูงสุดของมนุษย์คือการบรรลุนิพพาน ดังนั้น มัจจุมาวจึงมีบทบาทสำคัญคือ

๔ .๕.๑ มัจจุมาว ในฐานะเป็นเครื่องทำให้มนุษย์หวาดกลัว

ผู้ต้องประสบกับความตายเห็นความตาย เหมือนนายเพชรฆาตกำลังเงื้อมดาบอันคมกริบ กำลังจะฟันลงที่ตนเอง จะแสดงอาการหวาดกลัวออกมาปรากฏให้เห็น เช่น บางคนกรีดร้องออกมา บางคนร่างกายเนื้อตัวสั่นสะท้าน บางคนร้องให้พึมพายหมดอาลัยตายอยาก บางคนเกร็งซอกลิ้มสลับไสลคราวหนึ่ง พระศาสดาเสด็จถึงเมืองอาฬวี พวกชาวเมืองได้ทูลอาราธนาเพื่อถวายทานแก่พระพุทธองค์และสาวก หลังจากชาวเมืองอาฬวีถวายทานแล้ว เป็นพุทธธรรมเนียมของพระพุทธเจ้า ก่อนแต่จะทรงอนุโมทนาในเวลาเสร็จภักตกิจ จึงโอวาทธรรมกถาว่า “ท่านทั้งหลายจงเจริญมรณสติว่า ‘ชีวิตของเราไม่ยั่งยืน ความตายของเรา แน่นนอน เราต้องตายแน่แท้ ชีวิตของเรามีความตายเป็นที่สุด ชีวิตของเราไม่เที่ยง ความตายเที่ยง ’ ก็มรณะอันชนทั้งหลายใดไม่เจริญแล้วในกาลที่สุดชนทั้งหลายเหล่านั้นย่อมถึงความสะดุ้ง ร้องอย่างขลาดกลัว เหมือนคนเห็นอสรพิษฉะนั้น”^{๘๘}

เมื่อต้องเผชิญกับความตายซึ่งมีอยู่เฉพาะหน้า ด้วยความรักตัวกลัวตายทุกคนจึงต้องแสวงหาวิธีที่จะทำให้ตนเองมีที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวในขณะที่จะตาย ดังนั้นเพื่อให้เห็นความแตกต่างระหว่างความกลัวตายของปุถุชนกับอริยบุคคล จึงขอยกเอาเรื่องความตายของพวกเจ้าศากยและความตายของอนาถปิณฑิกเศรษฐีเป็นตัวอย่าง

กรณีที่ ๑ มัจจุมาว ในฐานะเป็นความตายของพวกเจ้าศากย

พระเจ้าวิฑูทกะ ด้วยความที่พระองค์เคียดแค้นต่อเจ้าศากยทั้งหลาย จึงได้ตรัสสั่งแก่ไพร่พลทั้งหลายว่า “พวกเจ้าทั้งหลาย หากคนเหล่าใดบอกว่า ‘เราเป็นเจ้าศากย’ พวกท่าน จงฆ่าคนเหล่านั้นเสียทั้งหมด แต่จงไว้ชีวิตแก่คนที่อยู่ในสำนักของเจ้ามหายานาม ผู้เป็นตาของเรา ” เจ้าศากยทั้งหลาย ไม่เห็นเครื่องมือที่ตนจะถือเอาได้ บางพวกยืนคาบหญา บางพวกยืนถือไม้้อ เมื่อถูกทหารของพระเจ้าวิฑูทกะถามว่า “ท่านเป็นเจ้าศากย ใช่หรือไม่ ” เพราะเหตุที่เจ้าศากยเหล่านั้น แม้จะตายก็ไม่พูดเท็จ พวกที่ยืนคาบหญาอยู่ก็กล่าวว่า “ไม่ใช่เจ้าศากย หญา ” พวกที่ยืนถือไม้้ออยู่ก็กล่าวว่า “ไม่ใช่เจ้าศากย ไม้้อ ” พวกเจ้าศากยที่กล่าวอย่างนั้น พร้อมทั้งเจ้าศากยที่ยืนอยู่ในสำนักของท้าวมหายานาม ได้ชีวิตรอดแต่บรรดาเจ้าศากยเหล่านั้น พวกที่ยืนคาบหญาได้ชื่อว่า เจ้าศากยหญา พวกที่ยืนถือไม้้อได้ชื่อว่า เจ้าศากยไม้้อ พระเจ้าวิฑูทกะสั่งให้ฆ่าเจ้าศากยที่เหลือทั้งหลาย ไม่เว้นแม้แต่ทหารที่กำลังดื่มนม ทำโลหิตให้ไหลนองเหมือนแม่น้ำ รับสั่งให้ล้างแผ่นกระดานด้วยโลหิตในลำคอของเจ้าศากยเหล่านั้น”^{๘๙}

ความหวาดกลัวต่อความตายเป็นสิ่งมีอยู่ในจิตใจของมนุษย์ ผู้ที่ยังมีกิเลสตัณหาทุกคนพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนด ไม่ปราศจากความ

^{๘๘} พระสังฆธรรมโมชเถระ , พระโลกบัญญัติ , แปลโดยนาวาอากาศเอก (พิเศษ) แยม ประพัฒน์ทอง, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรไทย (น.ส.พ.ฟ้าเมืองไทย), ๒๕๒๘), หน้า ๒๔๕.

^{๘๙} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๓๗.

พอใจ ไม่ปราศจากความรัก ไม่ปราศจากความกระหาย ไม่ปราศจากความเร่าร้อน ไม่ปราศจากความ
 อยากในกามทั้งหลาย โรคหนักบางอย่างกระทบเขาเข้า เมื่อเขาถูกโรคหนักบางอย่างกระทบเข้าจึงมี
 ความคิดอย่างนี้ว่า ‘กามอันเป็นที่รักจักละเราไปหนอ และเราก็จักละกามอันเป็นที่รักไป’ เขาย่อม
 เศร้าโศก ลำบากใจ ร่ำไร ทูบอคร่ำครวญ ถึงความเลอะเลือน นี่แลคือบุคคลผู้มีความตายเป็น
 ธรรมดาแล้ว ถึงความสะดุ้งต่อความตายยังมีอีก บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ยังไม่ปราศจากความ
 กำหนด ไม่ปราศจากความพอใจ ไม่ปราศจากความรัก ไม่ปราศจากความกระหาย ไม่ปราศจากความ
 เร่าร้อน ไม่ปราศจากความยากในกามทั้งหลาย โรคหนักบางอย่างกระทบเขาเข้า เมื่อเขาถูกโรคหนัก
 บางอย่างกระทบเข้ามีความคิดอย่างนี้ว่า ‘กายอันเป็นที่รัก จักละเราไปหนอ และเราก็จักละกายอัน
 เป็นที่รักไป’ เขาย่อมเศร้าโศก ลำบากใจ ร่ำไร ทูบอคร่ำครวญ ถึงความเลอะเลือน นี่คือบุคคลผู้ม
 ีความตายเป็นธรรมดาแล้ว ถึงความสะดุ้งต่อความตายยังมีอีก บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ยังไม่ได้ทำ
 ความดีไว้ ยังไม่ได้สร้างกุศลไว้ ไม่ได้ทำที่ป้องกันสิ่งน่ากลัว ทำแต่ความชั่ว ทำแต่กรรมหยาบช้า ทำแต่
 กรรมเศร้าหมอง โรคหนักบางอย่างกระทบเขาเข้า เมื่อเขาถูกโรคหนักบางอย่างกระทบเข้า มีความคิด
 อย่างนี้ว่า ‘เรายังไม่ได้ทำความดีไว้หนอ ยังไม่ได้ทำกุศลไว้ ไม่ได้ทำที่ป้องกันสิ่งน่ากลัวไว้ ทำแต่ความ
 ชั่ว ทำแต่กรรมหยาบช้า ทำแต่กรรมเศร้าหมอง เราตายแล้วจะไปสู่คติของผู้ไม่ได้ทำความดีไว้ ไม่ได้ทำ
 กุศลไว้ไม่ได้ทำที่ป้องกันสิ่งน่ากลัว ทำแต่ความชั่ว ทำแต่กรรมหยาบช้า ทำแต่กรรมเศร้าหมองนั้น’
 เขาย่อมเศร้าโศก ลำบากใจ ร่ำไร ทูบอคร่ำครวญ ถึงความเลอะเลือน นี่แลคือบุคคลผู้มีความตาย
 เป็นธรรมดาแล้ว ถึงความสะดุ้งต่อความตายยังมีอีก บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีความสงสัย เคลือบ
 แคลงใจ ไม่ถึงความตกลงใจในสัทธรรม โรคหนักบางอย่างกระทบเขาเข้า เมื่อเขาถูกโรคหนักบางอย่าง
 กระทบเข้า มีความคิดอย่างนี้ว่า ‘เรามีความสงสัยเคลือบแคลงใจ ไม่ถึงความตกลงใจในสัทธรรมหนอ’
 เขาย่อมเศร้าโศกลำบากใจ ร่ำไร ทูบอคร่ำครวญ ถึงความเลอะเลือน นี่คือบุคคลผู้มีความตายเป็น
 ธรรมดา กลัว ถึงความสะดุ้งต่อความตาย”^{๙๐} สำหรับอริยบุคคลเมื่อต้องเผชิญกับความตายมักถือเอา
 พระรัตนตรัยคือ พระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้าเป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวแก่ตนเสมอ ในเรื่องนี้ยก
 เรื่องความตายของอนาถปิณฑิกเศรษฐีเป็นตัวอย่าง

กรณีที่ ๒ มัจจุร ในฐานะเป็นความตายของอนาถปิณฑิกเศรษฐี

สมัยนั้น อนาถปิณฑิกเศรษฐีป่วย ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก ท่านอนาถปิณฑิกคหบดีเรียก
 บุรุษคนหนึ่งมาสั่งว่า “พ่อมหาจำเริญ เจ้าจงไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทพระยุคล
 บาทด้วยเศียรเกล้าตามคำของเรา แล้วกราบทูลว่า ‘ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อนาถปิณฑิกคหบดีป่วย
 ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก ท่านขอถวายอภิวาทพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า’ และจง
 ไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ กราบเท้าทั้งสองของท่านด้วยเศียรเกล้าตามคำของเรา จงเรียนว่า
 ‘ท่านผู้เจริญ อนาถปิณฑิกคหบดีป่วย ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก ท่านขอกราบเท้าทั้งสองของท่านพระ
 สารีบุตรด้วยเศียรเกล้า’ และจงเรียนว่า ‘ขอท่านพระ สารีบุตร โปรดอนุเคราะห์เข้าไปเยี่ยมท่านอนา
 ถปิณฑิกคหบดี ถึงนิเวศน์ด้วยเถิด”

บุรุษนั้น รับคำแล้วไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่งที่สมควรได้
 กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อนาถปิณฑิกคหบดีป่วย ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก ท่านขอถวาย

^{๙๐} อก.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๘๔/๒๖๑-๒๖๒.

บังคมพระยุคลบาทพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า” และเข้าไปหาพระสารีบุตรถึงที่อยู่ ใ้แล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้เรียนพระสารีบุตรว่า “ท่านผู้เจริญ อนาถบิณฑิกคหบดีป่วย ได้รับทุกข์เป็นไข้หนัก ท่านขอกราบเท้าทั้งสองของพระสารีบุตรด้วยเศียรเกล้าและฝากมาเรียนว่า ‘ขอท่านพระสารีบุตร โปรดอนุเคราะห์เข้าไปเยี่ยมท่านอนาถบิณฑิกคหบดี ถึงนิเวศน์ด้วยเถิด’ ”พระสารีบุตรครองอันตรสาวกลี้อบาตรและจีวร มีพระอาณนทเป็นปัจฉาสมณะ เข้าไปยังนิเวศน์ของอนาถบิณฑิกคหบดี นั่งบนอาสนะ แล้วถามอนาถบิณฑิกคหบดีว่า “คหบดี ท่านยังสบายดีหรือ ยังพอทนได้อยู่หรือ ทุกขเวทนาของท่านทุเลาลง ไม่กำเริบขึ้นหรือ อาการทุเลาปรากฏ อาการกำเริบไม่ปรากฏหรือ ”อนาถบิณฑิกคหบดีตอบว่า “ท่านสารีบุตรกระผมไม่สบาย จะเป็นอยู่ไม่ได้ ทุกขเวทนาของกระผมกำเริบหนักขึ้น ไม่ทุเลาลงเลย อาการกำเริบปรากฏ อาการทุเลาไม่ปรากฏเปรียบเหมือนคนแข็งแรง ใช้เหล็กแหลมคมทิ่มแทงศีรษะ ฉันทใด ลมอันแรงกล้าเสียดแทงศีรษะของกระผม ฉันทนั้น กระผมไม่สบาย จะเป็นอยู่ไม่ได้ ทุกขเวทนาของกระผมกำเริบหนักขึ้น ไม่ทุเลาลงเลย อาการกำเริบปรากฏ อาการทุเลาไม่ปรากฏเปรียบเหมือนคนแข็งแรง ใช้เชือกหนังที่เหนียวขันที่ศีรษะ ฉันทใด ลมอันแรงกล้าเสียดแทงศีรษะของกระผม ฉันทนั้น กระผมไม่สบาย จะเป็นอยู่ไม่ได้ ทุกขเวทนาของกระผมกำเริบหนักขึ้น ไม่ทุเลาลงเลย อาการกำเริบปรากฏ อาการทุเลาไม่ปรากฏขอรับเปรียบเหมือนคนฆ่าโคหรือลูกคนฆ่าโคผู้ชำนาญ ใช้มีดแล่นเนื้อที่คมกรีดท้อง ฉันทใดลมอันแรงกล้าเสียดแทงท้องของกระผม ฉันทนั้น กระผมไม่สบาย จะเป็นอยู่ไม่ได้ ทุกขเวทนาของกระผม กำเริบหนักขึ้น ไม่ทุเลาลงเลย อาการกำเริบปรากฏ อาการทุเลาไม่ปรากฏเปรียบเหมือนคนแข็งแรง ๒ คน จับแขนคนที่อ่อนแอกว่าคนละข้าง ย่างให้ร้อนบนหลุมถ่านเพลิง ฉันทใด อาการเร่าร้อนในกายของกระผมก็มีมากอย่างยิ่ง ฉันทนั้น

ท่านสารีบุตร กระผมไม่สบาย จะเป็นอยู่ไม่ได้ ทุกขเวทนาของกระผมกำเริบหนักขึ้นไม่ทุเลาลงเลย อาการกำเริบปรากฏ อาการทุเลาไม่ปรากฏ ”พระสารีบุตร กล่าวว่า “คหบดี เพราะเหตุฉันทนั้น ท่านพึงสำเนียงในเรื่องนี้ว่า ‘เรารู้จักไม่ยึดมั่นจักขุ (ตา) และวิญญาณที่อาศัยจักขุของเรารู้จักไม่มี เรารู้จักไม่ยึดมั่นโสตะ (หู) และวิญญาณที่อาศัยโสตะของเรารู้จักไม่มี เรารู้จักไม่ยึดมั่นฆานะ (จมูก) และวิญญาณที่อาศัยฆานะของเรารู้จักไม่มีเรารู้จักไม่ยึดมั่นชีวนา (ลิ้น) และวิญญาณที่อาศัยชีวนาของเรารู้จักไม่มี เรารู้จักไม่ยึดมั่นกาย (ร่างกาย) และวิญญาณที่อาศัยกายของเรารู้จักไม่มี เรารู้จักไม่ยึดมั่นมโน (ใจ) และวิญญาณที่อาศัยมโนของเรารู้จักไม่มี’ ท่านพึงสำเนียงอย่างนี้ (๑)คหบดี เพราะเหตุฉันทนั้น ท่านพึงสำเนียงในเรื่องนี้ว่า ‘เรารู้จักไม่ยึดมั่นรูป และวิญญาณที่อาศัยรูปของเรารู้จักไม่มี เรารู้จักไม่ยึดมั่นและวิญญาณที่อาศัยเสียงของเรารู้จักไม่มี เรารู้จักไม่ยึดมั่นกลิ่น และวิญญาณที่อาศัยกลิ่นของเรารู้จักไม่มี เรารู้จักไม่ยึดมั่นรส และวิญญาณที่อาศัยรสของเรารู้จักไม่มี เรารู้จักไม่ยึดมั่นโผฏฐัพพะ และวิญญาณที่อาศัยโผฏฐัพพะของเรารู้จักไม่มี เรารู้จักไม่ยึดมั่นธรรมารมณ์ และวิญญาณที่อาศัยธรรมารมณ์ของเรารู้จักไม่มี’ ท่านพึงสำเนียงอย่างนี้ (๒)

คหบดี เพราะเหตุฉันทนั้น ท่านพึงสำเนียงในเรื่องนี้ว่า ‘เรารู้จักไม่ยึดมั่นจักขุวิญญาณ และวิญญาณที่อาศัยจักขุวิญญาณของเรารู้จักไม่มี เรารู้จักไม่ยึดมั่นโสตวิญาณ และวิญญาณที่อาศัยโสตวิญาณของเรารู้จักไม่มี เรารู้จักไม่ยึดมั่นฆานะวิญาณ และวิญญาณที่อาศัยฆานะวิญาณของเรารู้จักไม่มี เรารู้จักไม่ยึดมั่นชีวนาวิญาณ และวิญญาณที่อาศัยชีวนาวิญาณของเรารู้จักไม่มีเรารู้จักไม่ยึดมั่นกายวิญาณ และวิญญาณที่อาศัยกายวิญาณของเรารู้จักไม่มี เรารู้จักไม่ยึดมั่นมโนวิญาณ และวิญญาณที่อาศัยมโนวิญาณของเรารู้จักไม่มี’ ท่านพึงสำเนียงอย่างนี้ (๓)

คหบดี เพราะเหตุนี้ ท่านพึงสำเนียงในเรื่องนี้ว่า ‘อภิมณโฑที่เราเห็น ฟัง ทราบ รู้แจ้ง แสงหา ได้พิจารณาแล้วด้วยใจ เราจักไม่ยึดมั่นอารมณ์นั้น และวิญญานที่อาศัยอารมณ์นั้นของเราก็จักไม่มี’ ท่านพึงสำเนียงอย่างนี้” (๙)

เมื่อท่านพระสารีบุตรกล่าวอย่างนี้ อนาถบิณฑิกคหบดีได้ร้องให้ พระอานนท์ถามอนาถบิณฑิกคหบดีว่า “คหบดี ท่านยังยึดติดอยู่หรือ ”อนาถบิณฑิกคหบดี ตอบว่า “ท่านอานนท์ผู้เจริญ กระผมมิได้ยึดติด แต่กระผมได้นั่งใกล้พระศาสดาและหมู่ภิกษุที่น่าเจริญใจมานานแล้ว กระผมไม่เคยได้สดับธรรมิกถาเห็นปานนี้เลย ” “คหบดี ธรรมิกถาเห็นปานนี้ ไม่แจ่มแจ้งแก่ภุชชัญญ์ผู้มุ่งขามขาม แต่แจ่มแจ้งแก่บรรพชิตทั้งหลาย”

“ท่านพระสารีบุตรผู้เจริญ ถ้าเช่นนั้นขอฉันท์ มมีกถาเห็นปานนี้ จงแจ่มแจ้งแก่ภุชชัญญ์ผู้มุ่งขามขามบ้างเถิด เพราะกุลบุตรผู้มีกิเลสจตุสสีในดวงตาน้อยก็มีอยู่ เพราะไม่ได้ฟังธรรม พวกเขาคงเสื่อมและไม่เป็นผู้รู้ธรรม”

พระสารีบุตรและพระอานนท์ ได้โอวาทอนาถบิณฑิกคหบดีด้วยโอวาทนี้ ลูกขึ้นจากอาสนะแล้วจากไปเมื่อพระสารีบุตรและพระอานนท์จากไปไม่นาน อนาถบิณฑิกคหบดีได้ทำกาลกิริยาแล้วไปเกิดในหมู่เทพชั้นดุสิต^{๙๑}

จากตัวอย่างที่กล่าวมา แสดงให้เห็นถึงบทบาทของมัจจุร ในการทำให้มนุษย์หวาดกลัว โดยเฉพาะกับมนุษย์ปุถุชนคนธรรมดาทั่วไป ย่อมมีความหวาดกลัวอยู่ในจิตโดยสัญชาตญาณ ยิ่งเมื่อมาทราบว่าความตายจะมีมาถึงแก่ตนเองในเวลาอันไม่ช้านี้ ก็จะแสดงถึงอาการของความหวาดกลัวอย่างชัดเจน ยกตัวอย่างเช่น ในรายนิกโทษประหาร เมื่อรู้ว่าตัวเองจะต้องถูกนำตัวเข้าสู่หลักประหารชีวิตในอีกไม่กี่นาทีข้างหน้า จะแสดงอาการหวาดกลัวออกมาให้เห็นเช่น เนื้อตัวอ่อนแรง สีหน้าหม่นหมอง ปัสสาวะอุจจาระราดรด กินน้ำข้าวไม่ลง ร้องไห้ฟูมฟายเป็นต้น ซึ่งต่างจากอริยะบุคคลแม้จะยังไม่หมดสิ้นจากอสังขกิเลส เมื่อรู้ว่าจะต้องประสบกับความตาย หรือเผชิญหน้ากับความตายอันมีอยู่เฉพาะหน้า ก็เปลี่ยนจากความหวาดกลัว เป็นการแสวงหาที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวอันประเสริฐ กล่าวคือ พระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า และพระสงฆ์เจ้าให้เกิดมีขึ้นในจิตใจดัง เช่น ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นต้น

๔ .๕.๒ มัจจุรในฐานะเป็นเครื่องตัดโอกาสเพื่อการทำความดีหรือบรรลุนิพพาน

เมื่อความตายมาเยือนไม่ว่าจะเป็นการตายแบบกาลมรณะ คือ ตายในเวลาอันเหมาะสมอันควรที่จะตาย เช่น โดยเฉลี่ยอายุขัยของคนจะอยู่ประมาณ ๑๐๐ ปี เมื่อดำรงชีวิตหรือใช้ชีวิตล่วงกาลผ่านวัยมาได้ ๑๐๐ ปี ก็เสียชีวิตลง หรือแบบอกาลมรณะ คือ ตายในเวลาที่ไม่เหมาะสมไม่ควรที่จะตาย เช่น คลอดออกจากครรภ์มารดาได้ไม่นานคือ ๑ วันบ้าง ๒ วันบ้าง ๓ วันบ้าง ๑ เดือนบ้าง ๒ เดือนบ้าง ๓ เดือนบ้าง ๑ ปีบ้าง ๒ ปีบ้าง ๓ ปีบ้างแล้วตาย หรือตายในขณะที่ยังเป็นวัยรุ่นหนุ่มสาว ซึ่งเป็นวัยที่กำลังเจริญเติบโต เป็นวัยที่สดใสรุ่งเรืองบ้าง หรือตายในขณะที่ยังอยู่ในวัยกลางคน ซึ่งเป็นวัยทำงาน

^{๙๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๘๓-๑๘๗/๔๓๓-๔๓๔.

เป็นวัยที่กำลังแสวงหาความเจริญก้าวหน้า เป็นวัยที่กำลังสร้างเนื้อสร้างตัวสร้างครอบครัวบ้าง หรือตายในวัยเกษียณซึ่งเป็นวัยพักผ่อน เป็นวัยที่แสวงหาความจริงความสงบของชีวิตบ้างเมื่อความตายเกิดขึ้นจะด้วยเหตุผลหรือสาเหตุอะไรก็ตาม นั้นหมายถึงโอกาสในการเข้าถึงสิ่งต่างๆทั้งหลายได้หลุดลอยหรือพลัดหวังไปด้วย ดังนั้นเพื่อให้เห็นบทบาทของมัจจุมาในฐานะตัดโอกาสเพื่อการทำความดีหรือบรรลุลุทธิธรรมปรากฏเป็นรูปธรรมชัดเจน จึงขอยกเรื่องเหล่านี้คือ

(๑) มัจจุมาตัดโอกาสการทำความดีของมหากาลอุบาสก (๒) มัจจุมาตัดโอกาสการบรรลุลุทธิธรรมของเทวิลดาบส (๓) มัจจุมาตัดโอกาสการบรรลุลุทธิธรรมของอาหารดาบส (๔) มัจจุมาตัดโอกาสการบรรลุลุทธิธรรมของอุทกดาบส เป็นต้นอย่าง

กรณีที่ ๑ มัจจุมา ในฐานะเป็นเครื่องตัดโอกาสการทำความดีของมหากาลอุบาสก

มหากาลอุบาสกเป็นผู้รักษาอุโบสถ ๘ วันต่อเดือน ฟังธรรมกถาตลอดคืนยังรุ่งในวิหารตกกลางคืน พวกโจรเข้าจัดแงะในเรือนหลังหนึ่ง ลักขโมยเอาห่อของมีค่าไป พวกเจ้าของตื่นขึ้นเพราะเสียงภาชนะโลหะกระทบกัน จึงออกติดตามไป พวกขโมยเห็นจวนตัวจึงทิ้งห่อสิ่งของแล้วหลบหนี เจ้าของทรัพย์ติดตามโจรเหล่านั้นไป พวกโจรหนีกระจัดกระจายกันไปคนละทิศละทาง แต่มีโจรคนหนึ่งหนีไปตามทางที่ตรงไปยังวิหาร ทิ้งห่อสิ่งของมีค่าไว้ข้างหน้ามหากาลอุบาสก ซึ่งฟังธรรมกถาตลอดทั้งคืน กำลังล้างหน้าอยู่ริมสระโบกขรณีแต่เช้าตรู่แล้วหลบหนีไปคนทั้งหลาย ติดตามพวกโจรมาพบห่อสิ่งของมีค่าที่อยู่ตรงนั้น จึงจับมหากาลอุบาสกไว้ กล่าวว่า “แกจัดแงะในเรือนของพวกฉัน ลักเอาสิ่งของมีค่าไปแล้ว ทำที่เหมือนเดินมาฟังธรรม” ได้ทุบให้ตายแล้วก็ทิ้งไว้เลยไป^{๙๒}

ความตายนอกจากจะตัดโอกาสในการทำความดีทั้งหลายแล้ว ที่สำคัญและยิ่งใหญ่กว่า การทำความดีก็คือการบรรลุลุทธิธรรมๆ ถือเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง เป็นที่ปรารถนาของมนุษย์ทุกคนหาว่าความตายไม่มาพลัดพรากตัดรอนเสียก่อน โอกาสที่จะบรรลุลุทธิธรรมและหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง ก็จะพึงบังเกิดมีแก่ดาบสทั้ง ๓ คือ เทวิลดาบสอาหารดาบส อุทกดาบส

กรณีที่ ๒ มัจจุมา ในฐานะเป็นเครื่อง ตัดโอกาสการบรรลุลุทธิธรรมของเทวิลดาบส

เทวิลดาบสเป็นที่เคารพนับถือคุ้นเคยของราชสกุลพระเจ้าสุทโธทนะมหาราช ได้สมบัติ๘ กระทำภักดีแล้วไปยังดาวดึงส์พิภพเพื่อต้องการพักผ่อนในเวลากลางวัน นั่งพักผ่อนอยู่ในดาวดึงส์พิภพ เมื่อเห็นบรรดาเหล่าเทวดาเล่นสนุกกัน จึงถามว่า “เพราะเหตุไร ท่านทั้งหลาย จึงมีใจร่าเริงเล่นสนุกสนานกันอย่างนี้ ท่านทั้งหลาย จงบอกเหตุอันแก่เราบ้าง ” เทวดาทั้งหลาย กล่าวว่า “ข้าแต่ท่านผู้นิรทุกข์ พระราชบุตรของพระเจ้าสุทโธทนะ มหาราชประสูติแล้ว พระราชบุตรนั้นจักประทับที่โพธิมณฑลสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าประกาศพระธรรมจักร พวกเราจะได้เห็นพระพุทธรูปอันหาประมาณมิได้ของพระองค์ และได้ฟังธรรม ดังนั้น เราทั้งหลายจึงพากันยินดีด้วยเหตุนี้ ” พระดาบสได้ฟังคำของเทวดาแล้ว จึงรับลงมาจากเทวโลก เข้าไปยังพระราชนิเวศน์นั่งบนอาสนะที่เขาปูลาดถวายไว้ทูลว่า “มหาบพิตร ได้ทราบว่ ราชบุตรของพระองค์ประสูติแล้วอาตมาภาพยาจะเห็นพระราชบุตรนั้น” พระราชาทรงสั่งให้อัมมพระกุมารมา เริ่มที่จะให้พระกุมารไหว้พระดาบส พระบาททั้งสอง

^{๙๒} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐๙.

ของพระโพธิสัตว์ กลับไปประดิษฐานบนชฎาของพระดาบสความจริง บุคคลที่สมควรจะให้พระโพธิสัตว์ไหว้โดยอัฐภาพนั้นไม่มี ถ้าผู้ไม่รู้ จะพึงวางศิระของพระโพธิสัตว์ลงแทบบาทมูลของพระดาบส ศิระของพระดาบสนั้นจะแตกออก ๗เสี่ยง พระดาบสคิดว่า “เราไม่ควรจะทำตนเองให้พินาศ” จึงลุกขึ้นจากอาสนะ ประคองอัฐขี้แก่พระโพธิสัตว์ พระราชาทรงเห็นความอัศจรรย์ของเหตุนี้ จึงทรงไหว้พระราชาบุตรของพระองค์พระดาบสเป็นผู้ระลึกได้ ๘๐ กัป คือในอดีต ๔๐ กัป ในอนาคต ๔๐ กัป เห็นคุณลักษณะของพระโพธิสัตว์ ราพึงว่า “เธอจะได้เป็นพระพุทธเจ้า หรือไม่หนอ” ใครครวญดูรู้ว่า “จะได้เป็นพระพุทธเจ้า อย่าง แน่แน่นอน” จึงทำการยืมแยมเป็นเหตุให้รู้ว่า พระราชาบุตรนี้เป็นอัจฉริยบุรุษใครครวญต่อไปอีกว่า “เราจะได้เห็นอัจฉริยบุรุษผู้นี้ เป็นพระพุทธเจ้า หรือไม่หนอ” รู้ว่า “เราจะไม่เห็นได้ เห็น จะตายเสียในระหว่าง จักบังเกิดในรูปภพที่พระพุทธรเจ้าร้อยองค์ก็ดี พันองค์ก็ดี ไม่สามารถเสด็จไปให้ตรัสรู้ได้” คิดว่า “เราจักไม่ได้เห็นอัจฉริยบุรุษผู้นี้ เป็นพระพุทธรเจ้า เราจักมีความเสื่อมอย่างใหญ่หลวงหนอ” จึงได้ร้องไห้บรรดากษัตริย์ทั้งหลาย เห็นเหตุนี้เรียนว่า “พระคุณเจ้า หัวเราะอยู่เมื่อกี้ กลับร้องไห้ทำไม ท่านผู้เจริญ อันตรายใดๆ จักมีแต่พระลูกเจ้าของพวกเรา หรือ” พระดาบส บอกว่า “พระราชาบุตรไม่มีอันตราย แต่จักได้เป็นพระพุทธรเจ้าอย่าง แน่แน่นอน” คนทั้งหลาย จึงเรียนว่า “ท่านผู้เจริญ เมื่อเป็นอย่างนั้น เหตุไร ท่านจึงร้องไห้เล่า” พระดาบสบอกว่า “เราเฝ้าคร่ำครวญถึงตนว่า ‘จักไม่ได้เห็นบุรุษผู้นี้เป็นพระพุทธรเจ้า เราจะมีมีความเสื่อมอย่างใหญ่หลวง’” จึงได้ร้องไห้^{๙๓} จวบจนกระทั่งเจ้าชายสีหัตถะเสด็จออกผนวช หลังจากทรงผนวชแล้ว ได้เสด็จเข้าไปฝากตัวเป็นศิษย์ในสำนักของคณาจารย์ผู้มีชื่อเสียง เป็นที่เลื่องลือ นับถือศรัทธาของคนสมัยนั้นเพื่อศึกษาเรียนรู้เรื่องการทำจิตให้เป็นสมาธิ โดยครั้งแรก ได้เข้าไปพำนักศึกษาอยู่ในสำนักของท่านอาจารย์อาฬารดาบส กาลามโคตร ด้วยกล่าวว่า “ท่านกาลามะ ข้าพเจ้าปรารถนาจะประพฤติพรหมจรรย์ในธรรมวินัยนี้” ท่านอาฬารดาบสเชื่อเชิญว่า “เชิญท่านอยู่ก่อน ธรรมนี้ก็เป็นเช่นเดียวกับธรรมที่วิญญูชนจะพึงทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ตามแบบอาจารย์ของตนเข้าถึงอยู่ได้ในเวลาไม่นาน”

เมื่อศึกษาอยู่ไม่นานก็ได้สำเร็จถึงขั้นสมบัติ ๗ คือ อากิญจัญญายตนะ ซึ่งเป็นความรู้ขั้นสูงสุดของอาจารย์ จนท่านอาฬารดาบสยกย่องว่าเป็นผู้มีความรู้เสมอตตน และชักชวนให้อยู่ในสำนักเพื่อสั่งสอนศิษย์ร่วมกัน แต่พระโพธิสัตว์ทรงปฏิเสธและถามถึงความรู้ของอาจารย์ว่ามีสูงกว่านี้อีกหรือไม่ ท่านอาฬารดาบสตอบว่าไม่มี และว่านี่เป็นความรู้สูงสุดของท่านแล้ว พระโพธิสัตว์ไม่ทรงพอพระทัยในความรู้นั้น ด้วยคิดว่า “ธรรมนี้ไม่เป็นไปเพื่อเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน เป็นไปเพียงเพื่อเข้าถึงอากิญจัญญายตนะสมบัติเท่านั้น” จึงอำลาท่านอาฬารดาบสเดินทางแสวงหาต่อไป

จากนั้น ได้เข้าไปพำนักศึกษาอยู่กับท่านอุทกดาบส รัมบุตร เมื่อท่านเชื่อเชิญให้อยู่ศึกษาในสำนักของท่านแล้ว ศึกษาอยู่ไม่นานก็สำเร็จในขั้นสมบัติ ๘ คือเนวสัณญานาสนัญญายตนะท่านอุทกดาบสจึงชักชวนให้อยู่ในสำนักเพื่อช่วยกันบริหาร และยกฐานะให้เป็นอาจารย์ของหมู่คณะ พระโพธิสัตว์ทรงปฏิเสธเพราะทรงคิดว่า “ธรรมนี้ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน เป็นไปเพียงเพื่อเข้าถึงเนวสัณญานาสนัญญายตนะ

^{๙๓} พ.อ.อ. (ไทย) ๗/๑๑๓-๑๑๕.

สมาบัติเท่านั้น” จึงลาจากไป^{๙๔} ครั้นจากไปแล้วก็เริ่มหันมาแสวงหาสถานที่อันเหมาะสม ที่จะบำเพ็ญเพียรด้วยพระองค์เอง จึงเที่ยวจาริกไปถึงตำบลอรุเวลาเสนานิคม เห็นว่าเป็นสถานที่เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร จึงยึดเอาสถานที่นั้นเป็นที่บำเพ็ญเพียร ทรงบำเพ็ญเพียรอย่างอุกฤษฏ์แรงกล้าที่เรียกว่า ทุกกรกิริยา แต่ก็มาพบว่าไม่ใช่หนทางดับทุกข์ จึงหันมาปฏิบัติในมัชฌิมาปฏิปทาโดยยึดเอาแนวทางสายกลาง จึงได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในวันวิสาขะขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ณ ร่มเงาโพธิพฤกษ์ ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชราหลังจากพระองค์ทรงตรัสรู้แล้ว ทรงประทับนั่งเสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ควางตันโพธิพฤกษ์เป็นเวลา ๗ วัน ด้วยทรงมนสิการปฏิจสงฺกปาต โดยอนุโลมและปฏิโลมตลอด ๗ วัน^{๙๕} ครั้นเวลาล่วงไป ๑ สัปดาห์ พระผู้มีพระภาคทรงคลายออกจากสมาธิแล้ว เสด็จพระดำเนินออกจากควางตันโพธิพฤกษ์ ไปยังควางตันอชปาลนิโครธ ครั้นถึงแล้วจึงประทับนั่งโดยบัลลังก์เดียว เสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ควางตันอชปาลนิโครธเป็นเวลา ๗ วัน ณ สถานที่นั้น มีพราหมณ์หุทุกชาติผู้หนึ่ง ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับได้สนทนาปราศรัยกับพระผู้มีพระภาค พอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ให้ระลึกถึงกันและกันแล้วกราบทูลว่า “พระโคตมผู้เจริญ บุคคลชื่อว่าเป็นพราหมณ์ด้วยเหตุเพียงไร และธรรมเหล่าไหนที่ทำให้บุคคลให้เป็นพราหมณ์”^{๙๖}

เมื่อเวลาผ่านไปอีก ๑ สัปดาห์ พระผู้มีพระภาคทรงออกจากสมาธิแล้ว เสด็จพระดำเนินจากควางตันอชปาลนิโครธ ไปยังควางตันมุจลินท์ แล้วได้ประทับนั่งโดยบัลลังก์เดียว เสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ควางตันมุจลินท์เป็นเวลา ๗ วัน ขณะที่ทรงประทับอยู่นั้น เมฆใหญ่หม่นหม่นมายนอกฤดูกาล ยังฝนเจือด้วยลมหนาวให้ตกพรำอยู่ตลอด ๗ วัน ขณะที่ฝนกำลังตกอยู่นั้น พญานาคมุจลินท์ได้ออกมาจากที่อยู่ของตน ไปชนโคอบรอบพระกายพระผู้มีพระภาค ๗ รอบ แผ่พังพานใหญ่ปกคลุมเหนือพระเศียร คิดว่า “ความหนาว ความร้อน สัมผัสจากเหลือบ ยุง ลม แดด สัตว์เลื้อยคลาน อย่าได้เบียดเบียนพระผู้มีพระภาค”^{๙๗}

ครั้นล่วงไปอีก ๑ สัปดาห์ พระผู้มีพระภาคทรงออกจากสมาธิแล้ว เสด็จพระดำเนินออกจากควางตันมุจลินท์ไปยังควางตันราชายตนะ แล้วประทับนั่งโดยบัลลังก์เดียว เสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ควางตันราชายตนะเป็นเวลา ๗ วัน ขณะเดียวกันนั้น มีพ่อค้า ๒ คนชื่อตปัสสะและภัลลิกะ เดินทางไกลจากอุกกลชนบทมาถึงที่นั่น ขณะนั้นเทวดาผู้เป็นญาติร่วมสายโลหิตของตปัสสะและภัลลิกะกล่าวว่า “ท่านผู้นิรทุกข์พระผู้มีพระภาคพระองค์นี้ เมื่อแรกตรัสรู้ประทับอยู่ ณ ควางตันราชายตนะ ท่านทั้งสองจงเข้าไปถวายภัตตาหารแด่พระองค์ ด้วยข้าวตูผงและข้าวตอกก่อนปรุงด้วยน้ำฝ้านั้นเถิด การบูชาของท่านทั้งสอง จักเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขสืบกาลนาน”^{๙๘}

^{๙๔} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๓๗๑-๓๗๒/๔๐๖-๔๐๗.

^{๙๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑/๑.

^{๙๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๔/๗.

^{๙๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๔/๕/๘.

^{๙๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖/๙.

ครั้งนั้นผ่านไปอีก ๑ สัปดาห์ พระผู้มีพระภาคทรงออกจากสมาธิแล้ว เสด็จพระดำเนินออกจากร่มเงาต้นราชายตนะไปยังต้นอชปาลนิโครธ พระองค์ทรงประทับอยู่ ณ ร่มไม้ชปาลนิโครธนั้น ขณะที่ทรงประทับอยู่โดยลำพังพระองค์เดียว ทรงเกิดความดำริขึ้นในพระทัยว่า “ธรรมที่เราได้บรรลุแล้วนี้ ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งตรรก ละเอียด บัณฑิตเท่านั้นจึงจะรู้ได้ สำหรับหมู่สัตว์ผู้รู้ธรรม ยินดี เพลิดเพลินด้วยอาลัย ในอาลัยฐานะนี้เป็นสิ่งที่เห็นได้ยาก กล่าวคือหลักอทิปปัจจตา หลักปฏิจจนุปบาท ฐานะนี้ก็เป็นที่เห็นได้ยาก กล่าวคือความสงบแห่งสังขารทั้งปวง ความสลัดอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา วิราคะ นิโรธนิพพาน ถ้าเราจะแสดงธรรมและผู้อื่นไม่เข้าใจซึ่งต่อธรรมนั้น ชื่อนั้น ก็จะเป็นความเหน็ดเหนื่อยเปล่าแก่เรา จะเป็นความลำบากเปล่าแก่เรา”

อนึ่งเล่า อนัจริยคาถาเหล่านี้ ที่ไม่เคยทรงสดับมาก่อน ได้ปรากฏแจ่มแจ้งแก่พระผู้มีพระภาคว่า

“บัดนี้ เรายังไม่ควรประกาศธรรมที่เราได้บรรลุด้วยความลำบาก เพราะธรรมนี้ไม่ใช่สิ่งที่ผู้ราคะและโทสะครอบงำจะรู้ได้ง่าย แต่เป็นสิ่งพาทวนกระแสะ ละเอียด ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก ประณีต ผู้กำหนดด้วยราคะถูกกองโมหะหุ้มห่อไว้ จักรู้เห็นไม่ได้”

เมื่อพระองค์ทรงพิจารณาเห็นอย่างนี้ ทรงพระทัยน้อมไปเพื่อการชวนชวนน้อย มิได้น้อมไปเพื่อที่จะแสดงธรรม

คราวนั้น ท้าวสหัมบดีพรหม ทราบความดำริในพระทัยของพระผู้มีพระภาคด้วยใจของตน มีความดำริว่า “ท่านผู้เจริญ โลกจะฉิบหายหนอ โลกจะพินาศหนอ เพราะพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงน้อมพระทัยไปเพื่อการชวนชวนน้อย มิได้น้อมพระทัยใจไปเพื่อที่จะทรงแสดงธรรม” จึงหายตัวจากพรหมโลกมาปรากฏ ณ เบื้องพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาค เปรียบประหนึ่งบุรุษผู้มีกำลังเหยียดแขนออก หรือคู้แขนเข้าจะนั้น แล้วพาดผ้าอุตตราสงค์เฉียงบ่าข้างหนึ่งนั่งคุกเข่าลงบนแผ่นดิน ประนมมือไปทางพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ พลังทูลว่า “พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคได้โปรดแสดงธรรม ขอพระสุคตเจ้าได้โปรดแสดงธรรมเพราะสัตว์ทั้งหลายผู้มีธุลีในตาน้อยมีอยู่ สัตว์เหล่านั้นมีความเสื่อมเพราะไม่ได้สดับธรรมเพราะเมื่อได้สดับ จึงรู้ธรรมเหล่านั้นได้”^{๙๙}

พระผู้มีพระภาคทรงรับคำทูลอาราธนาของพรหม และเพราะอาศัยพระกรุณาในหมู่สัตว์ ทรงตรววจูโลกด้วยพุทธจักขุ เมื่อทรงตรววจูโลกด้วยพุทธจักขุ ได้เห็นสัตว์ทั้งหลายผู้มีธุลีในตาน้อย มีธุลีในตามาก มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มีอาการดี มีอาการทราม สอนให้รู้ได้ง่าย สอนให้รู้ได้ยาก บางพวกมักเห็นปรโลกและโทษว่าน่ากลัวก็มีบางพวกมักไม่เห็นปรโลกและโทษว่าน่ากลัวก็มี^{๑๐๐}

กรณีที่ ๓ มัจจุมารในฐานะเป็นเครื่องตัดโอกาสแห่งการบรรลุธรรมของอาหารดาบส

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคได้ทรงพระดำริว่า “เราควรที่จะแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอใครหนอ จะรู้ธรรมนี้ได้ฉับพลัน” ทรงเห็นว่า “อาหารดาบสกาลามโคตรนี้ เป็นบัณฑิตฉลาดเฉียบแหลม มี

^{๙๙}วิ.ม. (ไทย) ๔/๗-๘/๑๑-๑๒.

^{๑๐๐}วิ.ม. (ไทย) ๔/๙/๑๔.

ปัญญา มีธลีในตาน้อยมานาน ถ้อย่างไร เราควรจะแสดงธรรมแก่อาหารดาบสกาลามโคตรก่อน เธอผู้นั้น จักรู้ธรรมนี้ได้ ฉบับล้น”

ขณะนั้น เทวดาผู้ไม่ปรากฏกายมาทูลพระผู้มีพระภาคว่า “พระองค์ผู้เจริญ อาหารดาบสกาลามโคตรถึงแก่ความตายได้ ๗ วันแล้ว”

แม้พระผู้มีพระภาค ก็ได้เกิดญาณขึ้นว่า “อาหารดาบส กาลามโคตร ได้เสียชีวิตมาแล้ว ๗ วัน” ทรงพระรำพึงในพระทัยว่า “อาหารดาบส กาลามโคตร เป็นผู้มีความเสื่อมนานหนอเพราะถ้าเธอได้ฟังธรรมนี้ ก็คงจะรู้ได้ฉบับล้น”

ต่อมา พระผู้มีพระภาคทรงดำริว่า “เราควรจะแสดงธรรมแก่ใคร ใครหนอจักรู้ทั่วถึงธรรมนี้ได้ฉบับล้น” ทรงเห็นว่า “อุททกดาบส รามบุตรนี้ เป็นบัณฑิตฉลาดเฉียบแหลม มีปัญญามีธลีในตาน้อยมานาน ถ้อย่างไร เราควรจะแสดงธรรมแก่อุททกดาบส รามบุตรก่อน เธอผู้นั้นจักรู้ธรรมนี้ได้ฉบับล้น”

กรณีที ๔ มัจจุมารในฐานะเป็นผู้ตัดโอกาสการบรรลุธรรมของอุททกดาบส

ทันใดนั้น เทวดาผู้ไม่ปรากฏกายมาทูลพระผู้มีพระภาคว่า “พระองค์ผู้เจริญ อุททกดาบส รามบุตร ได้ถึงแก่ชีวิตเมื่อวานนี้” แม้พระผู้มีพระภาค ก็ได้เกิดญาณขึ้นว่า “อุททกดาบส รามบุตร ได้ถึงแก่ชีวิตเมื่อวานนี้” ทรงพระรำพึงในพระทัยว่า “อุททกดาบส รามบุตร เป็นผู้มีความเสื่อมนานหนอเพราะถ้าเธอได้ฟังธรรมนี้ ก็คงจะรู้ได้ฉบับล้น”^{๑๐๑}

จากตัวอย่างที่กล่าวมา แสดงให้เห็น ว่า มัจจุมารในฐานะเป็นอุปสรรคต่อการบรรลุธรรม ในการตัดโอกาสในการทำความดีของมหากาลอุบาสก ซึ่งเป็นผู้มั่นประกอบคุณความดีอยู่อย่างสม่ำเสมอ ทั้งการรักษาศีลฟังธรรม ในวันธัมมัสสวนะ ๘ ค่ำ ๑๔ , ๑๕ ค่ำมิได้ขาด หากว่ามัจจุมารไม่มาพรากเอาชีวิตของมหากาลอุบาสกไปเสียก่อน เขาก็จะมีโอกาสกระทำความดี ที่ได้ประพฤติมาอย่างสม่ำเสมอขึ้นให้มากยิ่งขึ้นไป แต่เพราะมัจจุมารมาพรากเอาชีวิตของเขาไปเสีย ดังนั้น โอกาสที่เขาจะได้ทำความดีต่อไปจึงเป็นอันสิ้นสุดลงด้วย และอีกบทบาทหนึ่งของมัจจุมารคือการตัดโอกาสในการบรรลุธรรม ซึ่งได้นำเรื่องของเทวิลดาบสอาหารดาบส และอุททกดาบส มาเป็นกรณีศึกษาเพื่อแสดงให้เห็นว่าท่านทั้งสามนั้น หากมีอายุยืนยาวอยู่จนถึงการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว โอกาสที่จะได้ฟังธรรมของพระองค์แล้ว รู้ตามความจริงแห่งธรรมที่ทรงแสดงนั้น ท่านทั้งสามก็จะได้รับบรรลุถึงอมตธรรมพ้นจากกิเลสทั้งปวง แต่เพราะมัจจุมารมาตัดรอนชีวิตของท่านเสียก่อน จึงไม่ได้ฟังธรรมจากพระพุทธรเจ้า ท่านจึงพลาดโอกาสจากการบรรลุธรรม อนึ่งเล่า ท่านเทวิลดาบส แม้จะมีญาณหยั่งรู้เหตุการณ์ข้างหน้าว่า สิทธัตถกุมารนี้ จักได้ตรัสรู้เป็น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และท่านจะไม่มีอายุยืนยาวอยู่จนถึงการตรัสรู้ของพระพุทธรเจ้า ท่านจึงคิดว่าท่านมีความเสื่อมใหญ่ ถึงกับร้องไห้ออกมา

^{๑๐๑}วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐/๑๕-๑๖.

๔.๖ สรุปท้ายบท

๑. จากการศึกษาพบว่า กิเลสมาร (มารคือกิเลส) จำแนกได้ ๒ ประเด็น คือ กิเลสมารในฐานะเป็นอุปสรรคต่อการทำความดีและในฐานะเป็นแรงผลักดันให้ทำความชั่ว พบว่า กิเลสมารจะคอยปิดบังและทำลายความตั้งใจของบุคคลผู้กระทำความดีไม่ให้ทำความดีนั้นสำเร็จ และขณะเดียวกันก็จะชักจูงจิตใจของบุคคลผู้อ่อนแอไม่เข้มแข็งให้ทำชั่วได้ง่าย

๒. จากการศึกษาพบว่า ขันธมาร (มารคือขันธ ๕) จำแนกได้ ๒ ประเด็น คือ ขันธมารในฐานะทำให้มนุษย์ประมาทและในฐานะเป็นสิ่งดัดรอนโอกาสในการทำความดี พบว่า ขันธมารย่อมลวงบุคคลผู้มีวิชาให้ตกอยู่ในความประมาท บุคคลผู้ตกอยู่ในความประมาทย่อมไม่หาโอกาสทำความดี และขณะเดียวกันก็จะเบียดเบียนไม่ให้มีโอกาสทำความดี

๓. จากการศึกษาพบว่า อภิสังขารมาร (มารคืออภิสังขาร) จำแนกได้ ๒ ประเด็น คือ ในฐานะเป็นอุปสรรคขัดขวางการการบรรลุธรรมและทำให้หลงเข้าใจผิด/ยึดติดในธรรม พบว่า อภิสังขารมารย่อมปรุงแต่งจิตของบุคคลให้หลงเดินผิดทาง นำไปสู่ความหายนะ ขณะเดียวกันก็ทำให้หลงติดอยู่ในภพชาติไม่อาจก้าวพ้นไปได้

๔. จากการศึกษาพบว่า เทวบุตรมาร (มารคือเทพบุตร) จำแนกได้ ๒ ประเด็น คือ เป็นอุปสรรคในการปฏิบัติธรรมและแสดงนิมิตหรือเครื่องหมายแห่งความขัดข้อง พบว่า เทวบุตรมารจะพยายามทำทุกวิถีทางเพื่อไม่ให้บุคคลทำความดีได้โดยสะดวก และจะไม่ยินดีเมื่อเห็นบุคคลบรรลุธรรม

๕. จากการศึกษา พบว่า มัจจุมาร (มารคือความตาย)จำแนกได้ ๒ ประเด็น คือ ทำให้มนุษย์หวาดกลัวและตัดโอกาสเพื่อการทำความดีหรือบรรลุธรรม พบว่า บุคคลเห็นความตายเป็นเหมือนนายมัจจุราชผู้เป็นเจ้าของชีวิตมาทวงเอาของคืน และทำลายโอกาสแห่งความสำเร็จของชีวิต